

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XX 3 • 2024 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
03
9 771336 629708

ŠTUDENTSKÉ HNU Tie NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH A UNIVERZITÁCH

POCHOD AHOJ, EURÓPA!

OD ŠTÚDIA MEDICÍNY K POHRANIČNEJ STRÁŽI

CIRKVI A NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVÁ ZA „ŽELEZNOU OPONOU“

Tretia časť: 1968 – 1978

Medzinárodná vedecká konferencia

Organizátor: Výbor národnej pamäti (Maďarská republika)
Spoluorganizátori: Inštitút národnej pamäti (Poľská republika), Ústav pamäti národa (Slovenská republika)
Miesto: Budapešť
Dátum: 23. – 24. september 2025

V tretej zo série medzinárodných akademických konferencií bude pozornosť upriamená na rok 1968, na obdobie po potlačení Pražskej jari. Ekonomické a politické udalosti nasledujúcej viac ako dekády hlboko ovplyvnili dynamiku studenej vojny. Koncom 60. rokov vojna vo Vietname položila základy pre mierové hnutia založené a koordinované Západom s určitou mierou podpory východného bloku, čo prispelo k zintenzívneniu vzťahov medzi cirkvami západného a východného bloku. Cirkvi, pôsobiace a kontrolované rozličnými úrovňami mocenských štruktúr socialistického režimu, sa týmto stali nástrojom organizovaného postupu záujmov východného bloku na Západe. Dôležitým faktom zostáva, že cirkvi a cirkevné organizácie zohrali dôležitú úlohu v sovietsko-americkom súperení o konečný vplyv v krajinách tretieho sveta, ktoré sa v dôsledku dekolonizácie stávali postupne nezávislými politickými útvarmi. Pápež Pavol VI., ktorého pontifikát prebiehal v tomto období, stál v popredí týchto snáh o zblíženie dvoch rozdielnych spoločenských usporiadaní. Inicioval dialóg s vedením komunistických krajín na rozličných úrovniach s cieľom zlepšiť postavenie kresťanov žijúcich za železnou oponou.

Neskôr voľba Jána Pavla II. za pápeža v roku 1978 (nasledujúca za krátkym pontifikátom Jána Pavla I.) priniesla novú epochu v budovaní vzťahov medzi katolíckou cirkvou a východným blokom, výrazne prispievajúcu k pomalejšej erózii diktátorských režimov v 80. rokoch.

Témy jednotlivých príspevkov môžu pokrývať nasledujúce okruhy:

- medzinárodný kontext postavenia cirkví a náboženských spoločenstiev;
- aktivity Svätej stolice v krajinách východného bloku a ich postoj k Sovietskemu zväzu;
- náboženská politika Sovietskeho zväzu a krajín východného bloku;
- perzekúcie proti cirkevnej hierarchii a veriacim;
- vnútorné záležitosti jednotlivých cirkví a náboženských spoločenstiev;
- situácia a postoje cirkevnej hierarchie;
- situácia a postoje kléru a veriacich;
- situácia a postoj jednotlivých cirkví a náboženských spoločenstiev smerom k aktivitám cirkví a protikomunistického odboja;
- dôležité udalosti vo vnútornom živote cirkví;
- vzťahy medzi jednotlivými cirkvami a náboženskými spoločenstvami;
- postoj emigrácie voči cirkevným aktivitám;
- zmeny v teologickom myslení;
- otázky vzdelávania kňazov a duchovenstva;
- dôsledky Druhého vatikánskeho koncilu v lokálnom aspekte;
- otázka ekumenizmu ako súčasť medzicirkevného dialógu;
- nekatolícke svetové organizácie (napr. Svetová rada cirkví) a ich úlohy v cirkvách východného bloku.

Výstupom z konferencie bude recenzovaná, kolektívna monografia. Konferencia bude prebiehať v anglickom jazyku.

Prihlášky s názvom príspevku, krátkym abstraktom a stručným životopisom v angličtine posielajte do **31. mája 2025** na adresy gergely.iso@neb.hu, katrebova@upn.gov.sk alebo rafal.latka@ipn.gov.pl. Organizátori podujatia si vyhradzujú právo výberu účastníkov a rovnako uhradia účastníkom výdavky súvisiace s ubytovaním a cestou.

Juraj Marušiak
člen redakčnej rady

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,
z tematického hľadiska je ťažiskom čísla 35. výročie pádu komunistického režimu v Československu, ale jeho súčasťou sú aj texty, ktoré sa týkajú iných aspektov našich dejín.

Predkladané štúdie či pramenné materiály v podobe svedectiev sú ukážkou trendov, akým sa výskum najnovších dejín začína uberať. Popri využívaní tradičných zdrojov historického poznania v podobe archívnych dokumentov sa zohľadňujú aj pramene z individuálnej proveniencie ako spomienky, súkromné fotoarchívy či svedectvá.

Pozornosť si určite zaslúži štúdia Tajany Gerbocovej zo Slovenského národného archívu, venovaná doposiaľ málo prebádanej téme – aktivitám bratislavských vysokoškolákov v druhej polovici roku 1989, ktoré vyústili do vzniku študentského hnutia. Doposiaľ boli publikované skôr spomienkové texty účastníkov študentských štrajkov v novembri 1989 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, ktorá sa do protestov zapojila ako prvá spoločne s Vysokou školou múzických umení. Štúdia založená na archívnych výskumoch doterajšie poznanie rozširuje o mapovanie diania aj na ďalších bratislavských vysokých školách a v Koordináčnom výbore slovenských vysokých škôl. Dianie počas Nežnej revolúcie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave približuje rozhovor Radoslava Ragača s doc. Pavlom Neográdym, ktorý bol v roku 1989 členom štrajkového výboru študentov na fakulte.

Blok venovaný Nežnej revolúcii sa venuje aj pochodu Ahoj, Európa!, ktorý na Deň ľudských práv 10. decembra 1989 symbolicky pochoval železnú oponu, viac než štyridsať rokov oddelujúcu štáty sovietskeho bloku od zvyšku kontinentu. Číslo prináša spomienku a fotografie tlmočníka Martina Petríka. Ten sa podieľal na organizácii tohto pochodu z Bratislavy do rakúskeho pohraničného mestečka Hainburg. Akcii, na ktorej sa podľa odhadov zúčastnilo približne 100-tisíc ľudí, sa venuje vo svojom článku aj historik Peter Jašek. Ludmila Pastierová zas približuje osudy významného slovenského spisovateľa Ivana Kadlečíka, ktorý sa podieľal na aktivitách nezávislých spisovateľov napriek tomu, že od roku 1982 pôsobil ako organista v Pukanci.

Ďalšie texty sa venujú starším udalostiam. Interdisciplinárny pohľad na menovú reformu v roku 1953, ktorá spôsobila finančné straty československým domácnostiam, prináša článok ekonóma Viliama Páleníka zameraný na doposiaľ málo študované dôsledky anulovania záväzkov z vkladov a tuzemských cenných papierov vrátane štátnych dlhopisov. Štúdia Vladimíra Palka ml. mapuje kariéru zástupcu náčelníka spravodajského oddelenia 11. brigády Pohraničnej stráže Milana Lovicha, kým anotácie k dvom novovydaným knihám sa venujú dobrovoľníkom bojujúcim v španielskej občianskej vojne na strane republikánov a štátnej Katolíckej akcii na hornej Orave.

Som presvedčený, že všetky predložené články prezentujú nové poznatky a otvárajú nové perspektívy pre štúdium dejín 20. storočia.

ŠTÚDIE

- 3 TAJANA GERBOCOVÁ
Študentské hnutie na vysokých školách a univerzitách
v Bratislave

V SLUŽBÁCH REŽIMU

- 25 VLADIMÍR PALKO ml.
Milan Lovich. Z nedoštudovaného medika zástupcom
náčelníka spravodajského oddelenia 11. brigády
Pohraničnej stráže

MATERIÁLY

- 42 VILIAM PÁLENÍK
Československá menová reforma v roku 1953 –
strata celých investičných úspor československých
domácností
- 49 PETER JAŠEK
Ahoj, Európa! Pochod cez železnú oponu v decembri
1989 a symbolický návrat Slovenska do Európy

SVEDECTVO

- 56 MARTIN PETRÍK
Pochod Ahoj, Európa! v spomienkach a na
fotografiách Martina Petríka

ROZHOVORY

- 61 RADOSLAV RAGAČ
Rozhovor o Nežnej revolúcii na Prírodovedeckej
fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

- 71 ĽUDMILA PASTIEROVÁ
Pukanec ako azyl individuálnej slobody

- 79 ANOTÁCIE

- 84 ÚPN INTERNE

Pamät' národa

3 • 2024
ročník XX
vychádza 4x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 21
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Výkonná redaktorka
Mgr. Ivana Černáková

REDAKČNÁ RADA

Predseda

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Podpredseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
Martin Gabčo, PhD.
Mgr. Martin Halmo
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Mgr. Peter Míkle
Jerguš Sivoš, PhD.
Dr. hab. Miroslaw Szumiło
prof. PhDr. Michal Šmigel', PhD.
Agáta Šustová Drelová, PhD.
PhDr. Prokop Tomek, Ph.D.
Pavel Vaněk, Ph.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Ivana Černáková

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Milan Kňažko a Karel Kryl
(Autor ilustrácie: Lukáš Mlynárik)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2024
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
20. marca 2025

ŠTUDENTSKÉ HNUTIE NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH A UNIVERZITÁCH V BRATISLAVE

GERBOCOVÁ TAJANA

Štúdia mapuje situáciu na univerzitách a fakultách pred a počas novembra – decembra 1989 v Bratislave. Zamerali sme sa v nej na Univerzitu Komenského, Ekonomickú univerzitu, Vysokú školu múzických umení a Slovenskú vysokú školu technickú v Bratislave. Preskúmali sme udalosti, ktoré viedli ku vzniku študentského hnutia, k jeho rozsahu na jednotlivých školách a na jednotlivých fakultách v rámci jednej vysokej školy alebo univerzity. Zároveň sme poukázali na vytvorenie študentského štrajkového výboru a neskôr v decembri na vytvorenie Akademického fóra na jednotlivých univerzitách v rámci vysokých škôl so sídlom v Bratislave.

Prečo teda študenti? Prvá odpoveď je historická. Nezastupiteľné miesto v dejinách študentstva má 17. november 1939 v Prahe, ktorý vtláčil do svetového povedomia práve tento dátum ako medzinárodný deň študentstva. Okrem toho však študenti v novembri 1989 predstavovali generáciu, ktorá nemala osobnú skúsenosť s rokom 1968.

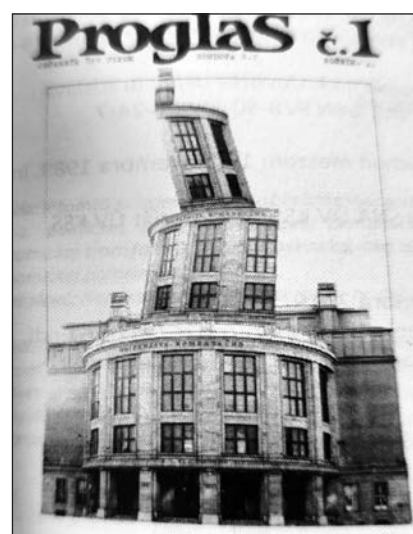
Predkladaná štúdia je postavená na archívnom výskume na jednotlivých univerzitách a fakultách vysokých škôl. K historickej téme, akou je Nežná revolúcia, je, samozrejme, viac dostupnej literatúry, no naším cieľom bolo priniesť nové poznatky z oblasti študentského hnutia v Bratislave. Štúdia mapuje charakter vysokoškolského hnutia podľa archívnych dokumentov a zároveň sa opiera aj o literatúru, ktorá vyšla k danej téme. Ak nám archívny dokument sprostredkoval len priezviská autorov, snažili sme sa ich uviesť aj s krstnými menami, ak to bolo možné. V prípadoch, keď sa nám to nepodarilo dohľadať, uviedli sme len skratku krstného mena daného predstaviteľa študentského hnutia.

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Cesta k verejnému študentskému protestu 16. novembra 1989 a revolučnému pohybu v neskorších dňoch aj v podmienkach Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej FiF UK) viedla cez dlhodobšie hľadanie podobne uvažujúcich ľudí, ktorí boli nespokojní s vtedajšími spoločenskými pomermi a chceli ich zásadné zlepšenie. Šťastnou zhodou okolností sa v rámci dvoch ročníkov rôznych študijných kombinácií (so začiatkom štúdia v roku 1986, resp. 1987) na fakulte postupne prepojilo niekoľko iniciatív, ktoré tvorili približne tri desiatky podobne zmýšľajúcich študentov.¹ Priamo na FiF UK sa situácia koncom 80. rokov začala meniť. Študentov FiF UK môžeme podľa ich postoja k režimu zaradiť do troch skupín: ochranári, študenti v okruhu tajnej cirkvi a študenti Socialistického zväzu mládeže (ďalej SZM).

Od jesene 1988 sa študenti zapájali do ochranárskych aktivít. V máji 1989

Eko-sekcia Filozofickej fakulty UK, časopis Proglas (Zdroj: SNA)

sa približne 20 – 25 študentov vybralo k mohyle Milana Rastislava Štefánika do Ivanky pri Dunaji za účelom polozenia kvetov a vzdania pietnej spomienky pri príležitosti 70. výročia Štefánikovej havárie. Poslucháči histórie už koncom roku 1987 založili na UK Eko-sekciu. Založili ju: Dionýz Hochel, Peter Matovčík, Róbert Letz, Boris Strečanský

1 NOVOTNÝ, Milan. Schádzajme sa, diskutujme a konajme. In: MIKOVÁ, Mária, HOMZA, Martin, NOVOTNÝ, Milan, eds. *Študentský prológ k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. november 1989*. Bratislava: Slovenské dejiny, o. z., 2019, s. 90.

a Daniel Bútora.² Eko-sekcia³ bola spojená s bratislavskou Základnou organizáciou Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (ďalej ZO SZOPK) číslo 6, podporovala ochranársky prúd slovenského disentu a kritizovala nešetrné zásahy režimu v Bratislave. Na spoločných stretnutiach v rámci svojho krúžku členovia rozoberali ekologickú situáciu v Bratislave. Veľmi vhod im prišlo vydanie publikácie *Bratislava/nahlas*. Študenti však mali skúsenosti už aj so samotným SZOPK a Stromom života. Zároveň mali snahu založiť vlastnú ochranársku organizáciu, cez ktorú by organizovali vlastné ekologické akcie. Ochrannárska iniciatíva spočívala na dvoch hlavných okruhoch, teoretickom a praktickom.

Teoretický okruh bol zameraný na prezentáciu ich vlastných a iných zaujímavých názorov na nástenkách – išlo o úvahy, články, postrehy o stave životného prostredia na Slovensku. Hlavným zámerom tejto aktivity bola práca na súpise drobnej architektúry v Bratislave. Samotným výsledkom snaženia bolo založenie vlastného ochranárskeho časopisu. V rámci praktického okruhu šlo o údržbu patronátnej Ďatlovej doliny.⁴ Študenti FiF UK sa zúčastňovali na rekonštrukčných prácach kartuziánskeho kláštora v lokalite Kláštorko pod vedením doc. Michala Slivku. Rekonštrukčné práce na kartuziánskom kláštore v lokalite Kláštorko oficiálne zastrešovalo ochranárske združenie Strom života

fungujúce pod patronátom SZM.⁵ Samotná rekonštrukcia kláštora tvorila len malú časť aktivít študentov. Mimo prác prebiehali medzi zúčastnenými rôzne debaty. Počas prác študenti vztýčili na mieste slovenský dvojkríž.⁶ Najznámejšie aktivity boli z pohľadu účasti bratislavských študentov púte v Marianke, Šaštíne a v Nitre v roku 1988.⁷ Na svojej nástenke študenti vyvesili plagát, ktorý propagoval výlet do Marianky. Okrem samotného textu nakreslili na plagát alegorickú postavu, ktorá v ruke držala štít so slovenským znakom. Vedenie fakulty a vedenie základnej organizácie KSS pôsobiacej na katedre histórie sa prípadom zaoberali. Vinníci skončili s prísnyim napomenutím.⁸

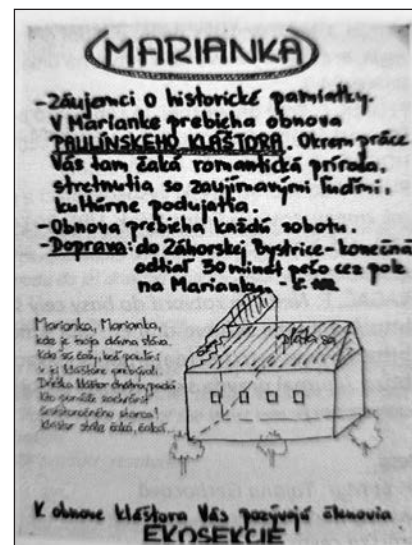
- 2 HOCHÉL Dionýz. Spomienka na November, Slovenské dejiny. In: MIKOVÁ, M., HOMZA, M., NOVOTNÝ, M., eds. *Študentský prológ k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. november 1989*. Bratislava: Slovenské dejiny, o. z., 2019, s. 40.
- 3 „Dovoľte, aby sme sa predstavili. Sme jednými z vás. Študenti ako každý iný. Hádám všetci máme svoje špecifické záľuby, cez ktoré sa vyjadrujeme. Nám nie je ľahostajný osud našej krajiny, osud človeka, čo je s ňou neodlučiteľne spojený.“ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Študentské hnutie, osobný fond Dionýz Hochel, momentálne nespracovaný archívny fond.
- 4 Ďatlová dolina vedie z Kamzíka na Kramáre. Nachádzajú sa tu niekoľkovrstvové vrstvy odpadkov – stavebniny, plechy, konzervy, pneumatiky. Ochrannárska iniciatíva Eko-sekcia tu v roku 1987 usporiadala brigády na upratovanie spomínanej doliny.
- 5 SZM bola jednotná masová politická organizácia, ktorá v rokoch 1970 až 1989 združovala mladých ľudí vo veku 15 až 35 rokov a bola riadená komunistickou stranou. Po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy Predsedníctvo ÚV KSČ prijalo uznesenie zo 17. 11. 1969, ktoré rozhodlo o obnove jednotnej masovej organizácie mládeže. 27. 11. 1969 bola zriadená Federálna rada detských a mládežníckych organizácií ČSSR, ktorá mala pripraviť vznik tejto organizácie. Začali vznikať nové základné, okresné a krajské organizácie. V dňoch 24. – 25. 4. 1970 prebehla republiková konferencia na Slovensku, 16. – 17. 10. v Česku a 9. – 11. 11. sa v zjazdovom paláci Parku kultúry a oddychu Júliusa Fučíka v Prahe zišla celoštátna ustanovujúca konferencia. 900 prítomných delegátov vytvorilo obnovenú jednotnú organizáciu pod pozmeneným názvom Socialistický zväz mládeže a prijalo základné dokumenty – Programové vyhlásenie, Stanovy SZM a Programové a organizačné zásady Pionierskej organizácie SZM (PO SZM – deti od 9 do 15 rokov). Zväz opäť podliehal riadeniu KSČ a bol obdobou bývalého ČZM. Vznikol ako nástupca Československého zväzu mládeže, ktorý sa rozpadol počas Pražskej jari. Členovia sa nazývali zväzáci. Mladšie deti sa organizovali v pionierskej organizácii SZM (pionieri). SZM sa mal stať zásobárňou kádrov KSČ. Jednou z úloh a výsad členov SZM bolo hodnotiť svojich spolužiakov alebo kolegov v práci. Miera angažovanosti v SZM mala vplyv na možnosť pracovného uplatnenia, štúdia na vysokej škole či vycestovania do západných krajín. Prvým predsedom Ústredného výboru SZM bol Slovák Juraj Varholík, posledný predseda pred zánikom organizácie bol Martin Ulčák. Hlavnou úlohou SZM podľa pokynov nového vedenia KSČ vyplývajúcich z Poučenia z krízového vývoja bolo: „„normalizovať“ mládež“ – „v jednotnej organizácii pôsobiť na politicko-ideovú výchovu mládeže v duchu marxizmu-leninizmu“ a „mládežnícke organizácie vydané napospas pravicovým a kontrarevolučným silám“ nahradiť SZM. SZM sa mal stať zásobárňou kádrov KSČ. Členovia a funkcionári SZM boli pripravovaní (a uprednostňovaní) na žiadosť o členstvo v KSČ (strane s „vedúcou úlohou v spoločnosti“ podľa článku 4. ústavy). Pred vstupom sa museli počas dvoch rokov osvedčiť ako kandidáti na vstup do KSČ. Jednou z úloh a výsad členov SZM bolo hodnotiť svojich spolužiakov alebo spoluzamestnancov. Spolupodievali sa tak na odporúčaniach pre obsadenie pracovných miest (odporúčali, kto je vhodný na akú pozíciu), odporúčaniach na štúdium – robili tzv. kádrové hodnotenie ostatných, aj tých, ktorí neboli členmi SZM. Kto nebol v SZM, mal tak od začiatku sťažené pracovné uplatnenie, keď nedostal odporúčanie SZM na štúdium na vysokej škole, odporúčanie na vycestovanie do (západného) zahraničia a pod. Činnosť SZM ukončila Nežná revolúcia. Po roku 1990 nastal ich postupný zánik. *Čo mi dáva SZM, pýtala som sa. A mala som problémy* [online]. [cit. 2021-10-12]. Dostupné na: <https://plus.sme.sk/c/22259488/co-mi-dava-szm-pytala-som-sa-a-mala-som-problemy.html>
- 6 HOMZA, Martin. O Proglase, alebo niečo o študentskom hnutí v Bratislave na konci 80. rokov. In: MIKOVÁ, M., HOMZA, M., NOVOTNÝ, M., eds. *Študentský prológ k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. november 1989*. Bratislava: Slovenské dejiny, o. z., 2019, s. 48 – 57.
- 7 HOCHÉL, Dionýz. Spomienka na November, s. 41. Pozri aj: HOCHÉL, Dionýz. *Spomienka na November* [online]. [cit. 2021-10-12]. Dostupné na: <https://www.tyzen.sk/casopis/16594/spomienka-na-november/>
- 8 KUCHARÍK, Juraj. Bratislavskí vysokoškoláci a pochod mestom 16. novembra 1989. In: JAŠEK, Peter, ed. *1989 – Rok zmeny*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2014, s. 157.

Druhou veľkou skupinou na FiF UK bola skupina v okruhu tajnej cirkvi, ktorá fungovala priamo na škole. Veriaci študenti sa schádzali na pravidelných stretnutiach tzv. stretkách⁹ v rôznych utajených bytoch¹⁰ v Ružinov, Dúbravke či Karlovej Vsi. Na stretkách sa zúčastňovali najmä členovia „krúžkov“, ktoré boli systematicky budované Vladimírom Juklom, Silvestrom Krčmerym a mnohými ďalšími. Študenti aktívni v tajnej cirkvi boli zapojení do mládežníckych pútí, napríklad v Nitre v roku 1988.¹¹ Treba však spomenúť aj púť v Šaštíne a ich celonočný program, púť v Levoči či vysokoškolskú púť v Marianke v roku 1989. Mariánska púť mala vlastnú dohru aj na akademickej pôde. Študent Martin Homza nakreslil pri príležitosti púte obrázok postavy nesúci slovenský dvojkríž. Informácia o kresbe sa dostala aj na univerzitnú pôdu. Jeho verejná prezentácia preto nebola bezpečná obzvlášť pre skúseného heraldika Jozefa Nováka, ktorý študentom dvojkríž na hodinách pomocných vied historických predstavil. Autorstvo kresby a hrozbu z vyodenia dôsledkov napokon prevzal na seba jeden zo študentov, Peter Maťovčík.

K priestoru na vytváranie odporu paradoxne prispel komunistický režim vlastnou snahou. Mužskí študenti sa museli povinne zúčastňovať pravidelných prednášok raz za týždeň na

tzv. vojenskej katedre ako alternatívy absolvovania povinnej vojenskej služby. Preto sa na vojenskej katedre stretávali študenti rozličných študijných smerov, rôznych svetonázorov, majúci však spoločný odpor voči vtedajšiemu systému. Súčasťou vojenskej katedry bolo aj absolvovanie vojenského sústredenia počas letných prázdnin. V lete 1989 absolvovali starší študenti jedno podobné sústredenie v priestoroch vojenského strediska Mikulov. Nastavené podmienky rozhodujúcou mierou presvedčili jednotlivcov o potrebe výraznejším spôsobom sa aktívizovať.

Tretou skupinou boli študenti združení v SZM. Mnohí z nich viedli vedecko-odbornú činnosť, viacerí videli svoju budúcnosť v KSS. Zväzacké organizácie na školách využívali 50. výročie udalostí 17. novembra 1939 na hodnotenie činnosti po IV. zjazde SZM a VII. Celoštátnej vysokoškolskej konferencii. Cieľom konferencie bolo posúdenie podielu výchovnovzdelávacieho procesu a činnosti zväzackej organizácie na školách. Slovenský ústredný výbor SZM pri tejto príležitosti pripravil na 15. – 16. novembra 1989 Celoslovenské oslavy medzinárodného dňa študentstva. Išlo o stretnutie vysokoškolskej a stredoškolskej mládeže s predstaviteľmi politického a verejného života SSR na Bratislavskom hrade dňa 16. novembra

Eko-sekcia Filozofickej fakulty UK, pozvánka na obnovu kláštora v Marianke (Zdroj: SNA)

1989 v čase 9.00 – 12.00 hod. Pri tejto príležitosti bolo naplánované odovzdávanie vyznamenaní Vzorný a Zaslúžilý pracovník rezortu školstva pedagogickým pracovníkom vysokých škôl a Zápis do knihy cti SÚV SZM najaktívnejším funkcionárom SZM z radov študentov stredných a vysokých škôl.¹²

V lete 1989 dozrela medzi študentmi myšlienka vydávania časopisu, ktorý by v sebe sústreďoval tvorivú energiu študentov FiF UK. K tejto myšlienke študenti dospeli počas povinného mesačného sústredenia vo vojenskom útvare v juhomoravskom Mikulove. Prípravy na vydávanie fakultného študentského

9 K náplni stretnutí patrila modlitba, čítanie náboženských textov ale aj diskusia o vtedajšej politickej situácii.

10 „Dnes je to úsmevné, že sme sa stretávali u majiteľov utajených bytov, terminus technicus pre presne opačné činnosti. Vtedy sme v tých neznámych bytoch fakt mali pri stretkách aj strach.“ HOCHÉL, D. Spomienka na November, s. 40.

11 Nitrianska púť 13. – 14. 8. 1988 bola zakončením Mariánskeho roku na Slovensku. Nitra nebola vybraná pre túto príležitosť náhodne. V prvom rade tu je pútnický kostol Matky Božej na Kalvárii, ktorý je zasvätený Nanebovzatíu Panny Márie a po druhé Nitra je kolískou nielen slovenského, ale i slovanského kresťanstva. Sem dorazili svätí vierozvestovia Cyril a Metod a odtiaľto boli potom pokrstené Čechy, Poľsko, Ukrajina. Púť sa začala v sobotu 13. 8. 1988 o 15.00 hod., keď sa rozozvučali kalváriové zvony. Od tejto chvíle až do neskorej noci asi na 20 miestach spovedali kňazi. Na večernej omši sa zúčastnilo 60- až 70-tisíc veriacich. Po sv. omši nasledoval celonočný program mladých ľudí z celého Slovenska. Mládežnícky program pozostával z piesní, meditácií a modlitieb. Ozvali sa aj prirodzené požiadavky katolíckej cirkvi v Československu, ktoré už dlho bezvýsledne zaznievali v našej krajine. Napr. požiadavky na obsadenie biskupských stolcov kandidátmi cirkvi, slobodné pastoračné pôsobenie kňazov, katolícku tlač a pod. Medzi požiadavkami zaznela aj požiadavka na prepustenie Ivana Polanského z väzenia, ktorý bol v Banskej Bystrici odsúdený na 4 roky za to, že tlačil náboženskú literatúru a časopisy. O polnoci sa rozblíkali po celej kalvárii sviečky. Sviečka ako starý kresťanský symbol, ktorý pripomína Krista ako Svetlo sveta a zároveň vyjadruje postoj kresťana, ktorý sa spaľuje pre dobro sveta a vydáva pri tom svojmu okoliu svetlo. Zakončenie Mariánskeho roku v Nitre. *Katolícky mesačník*, roč. 1, 1988, č. 4, s. 3 – 5.

12 SNA Bratislava, f. Ústredný výbor KSS, Sekretariát ÚV KSS, Zasadnutia sekretariátu, november 1989, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 786. Návrh na stretnutie vysokoškolskej a stredoškolskej mládeže s predstaviteľmi politického a verejného života pri príležitosti 50. výročia udalosti 17. novembra.

potreba vyjadriť nespokojnosť
(študent - školstvo)
povedať len ľuďom, o ktorých sme
si istí, ktorí sú schopní činiť to správne
kľúčovým, bojeschopným, mladším
len deň dopredu
schovať, od toho čo nám
povedať len odvahy, transparenty,
celkový a obrovská komunistická,
alebo jeho miera
prejde o 16.30 hod. pohyb od Gyule
na Mierku. ale dodal, že má byť
hrokom (na podozrenie ex. komunistického
na námestie št. odliat cez Kráľovu
ten na Právnickom námestí, nám
4 apríla okolo 14.00 hod. na Hviezdoslav
št. (len vzhľadom na 2. úroveň brán

skýločne nevyhlikať, kedy sa
mohlo pýtať, sme (proti komun.
školstvu) sa nový št. systém
každý vo svojom postu (stredok,
vysokoškolského) máme argumentovať
príklady študentskej výučby
v zahraničí, spôsob prijímania
na VŠ, SS, karyerálne dlhé
výučbové, poranne prednášky,
nemôžeme vyberať prednášky celého,
skýločne hodiny, týždňovú si
učbu príkladom, neprotipust
k novým posudzovaním k novodobému
názoru, spôsob hodnotenia (napr.
TV, OY, VU... Príkladom sa nie, nie myslie
ach! POZNÁMŠTUDOK KONTENČHO?
KA MD (16.11)

Študentský pochod zo dňa 16. novembra 1989 – inštrukcie k pochodu študentov (Zdroj: SNA)

časopisu sa začali v septembri 1989. Prvé stretnutie zakladateľov časopisu a zároveň prvé zasadnutie redakčnej rady sa konalo 26. septembra 1989 v pohostinstve Funus. Prítomní boli Marián Sedílek, Boris Strečanský, Jozef Lupták, Milan Novotný, Pavol Cesnak, Ján Hučko, Dionýz Hochel, Martin Homza, Ľubomír Királ-Varga, Peter Maťovčík, Svetoslav Bombík, Michal Kovalčík a Tomáš Hrivnák. Pravidelné stredajšie stretnutia redakčného kruhu prebiehali striedavo v bratislavskom byte Tomáša Hrivnáka alebo na internátnej izbe v Mlynskej doline. Na piatom stretnutí 1. novembra 1989 bol schválený názov nového časopisu – *Proglas*. Na stretnutí študenti uvažovali aj o demonštratívnom vystúpení zo SZM. Boris Strečanský navrhol uvažovať o možnosti založiť

nezávislú študentskú organizáciu mimo rámca SZM. Dňa 8. novembra 1989 sa na internátnej izbe B-1111 Študentského domova L. Štúra v Mlynskej doline konalo už šieste stretnutie redakčnej rady. Zo zápisnice stretnutia¹³ sa dozvedáme, že prítomní sa vyjadrovali k pripravovanému zhromaždeniu študentov bratislavských vysokých škôl pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva,¹⁴ zároveň spísali nasledovné požiadavky na reformu vysokoškolského systému na Slovensku: voliteľnosť prednášok a seminárov, demokratizácia a autonómia univerzít, akademická sloboda, voliteľnosť akademických funkcionárov, obmedzenie rozsahu vyučovania predmetov spoločného základu, neformálna účasť študentov na riadení fakúlt, zvýšenie počtu medzinárodných výmenných

študijných pobytov, sprísnenie možnosti vykonávania rigorózných skúšok, zvýšenie štipendií, odstránenie nedostatku študijnej literatúry, neformálne členstvo študentského zväzu v Medzinárodnom študentskom združení a pluralitný systém mládežníckych organizácií. Členovia redakčnej rady časopisu *Proglas* stretnutie v stredu 15. novembra 1989 ukončili slovami: „Takže zajtra o piatej na Mierovom.“¹⁵

Myšlienka na zorganizovanie protestného pochodu dozrela začiatkom novembra pred Justičným palácom, kde súdili členov tzv. bratislavskej päťky.¹⁶ „Chodievali sme pred Justičák (pozn. Justičný palác) a vyjadrovali takto svoj protest. Bol to paradox, najmä v kontexte, že sme utekali z vyučovania tzv. ideologických predmetov, aby

13 Zápisnicu zo zasadnutia *Proglasu* ako študent archívnictva vypracúval Jozef Lupták.

14 Zápisnica *Proglasu* z dňa 8. 11. 1989, Bratislava. Zápisnica zo 6. stretnutia redakčnej rady nezávislého vysokoškolského časopisu študentov FiF UK Bratislava, ktoré sa konalo 8. 11. 1989 o 19.00 hod. v Študentskom domove Ľudovíta Štúra. „Členovia redakčnej rady *Proglasu* vyjadrovali záujem zúčastniť sa tejto akcie plánovanej na 16. novembra 1989, avšak pod podmienkou, že nebude živelná.“

15 NOVOTNÝ, M. Schádzajme sa, diskutujme a konajmekonajme, s. 93.

16 „Je to v zápisnici zo schôdze *Proglasu*. Význam výzvy Magdy Hlavačovej stále nevieme posúdiť.“ NOVOTNÝ, M. Schádzajme sa, diskutujme a konajmekonajme, s. 93.

sme mohli vyjadriť svoju nespokojnosť voči režimu. Tam vznikla medzi nami myšlienka, že by sme mali urobiť aj niečo dôraznejšie a prejavíť verejne svoj postoj, povedať nahlas NIE vtedajšiemu režimu.¹⁷ Hľadal sa vhodný termín a výber padol na predvečer Medzinárodného dňa študentov,¹⁸ spomína jeden z účastníkov pochodu Milan Novotný.¹⁸

Stretnutie sa konalo na Mierovom námestí,¹⁹ od 16.30 hod. sa tam zhromaždili študenti²⁰ nielen z FiF UK, ale aj z ďalších fakúlt UK a stredoškólační napríklad z Gymnázia na Vazovovej a z Gymnázia na Ulici československej armády v Bratislave.²¹ V úvode pochodu študentov účastníci zaspievali Gaudeamus igitur a štátnu hymnu. Pochod študentov bol nakrúcaný bratislavským štúdiom Československej televízie²² a konal sa za prítomnosti Verejnej bezpečnosti. Trasa pochodu viedla cez Námestie Slovenského národného povstania, Primaciálne námestie až na

Hviezdoslavovo námestie. Počas pochodu sa študenti držali za ruky a vytvorili živú reťaz. Na pochod si Pavol Krempaský spomína takto: „Prišlo vyše 20 policajtov v asi 6 autách. Rozostavili sa tak, aby nám ostala iba jediná možnosť, ako opustiť námestie, a to vstupom do pochodu pod námestím. Situácia sa príchodom policajtov začala vyostrovat', ale aj sprehladňovať. Nebolo nás zasa až tak málo, aby s nami 20 policajtov pohlo. Na druhej strane sme netušili, či neprídu ďalší, resp. či nepríde nejaká jednotka rýchleho nasadenia.”²³ Cestou na Hviezdoslavovo námestie študenti skandovali heslá: „Slobodu slova!“, „Nechceme reaktor!“, „Chceme vidieť reformy!“, „Chceme školy pre všetkých!“, „Demokraciu, demokraciu!“, „Slobodu bratislavskej päťke!“. Niektorí okoloidúci sa odvracali, iní, naopak, študentov podporili, niektorí sa dokonca pridali. Na Hviezdoslavovom námestí²⁴ vysokoškólační vytvorili kruh, opäť zaspievali

študentskú hymnu a skandovali: „My chceme slobodu!“, „My chceme demokraciu!“, „Chceme školy pre všetkých!“, „Nechceme reaktor!“, „Chceme školské reformy!“, „Dialóg!“, „V jednote je sila!“, „Podťe s nami!“²⁵ a iné. Z Hviezdoslavovho námestia pochod pokračoval až k univerzite, kde Marcel Samuhel položil kvety na pamätné miesto, na ktorom bola v auguste 1968 okupantmi zastrelená študentka Danko Košanová. Poslednou zastávkou pochodu sa napokon stala budova vtedajšieho Ministerstva školstva, mládeže a telesnej výchovy SSR na Suvorovovej ulici.²⁶ Pri stretnutí s Gejzom Šlapkom sa dialógu chopila Henrieta Hrinková: „Nám ide o dialóg, dialóg, ktorý by mal formu a obsah. Takže priestranstvo, na ktorom by sa malo zúčastniť dostatočné množstvo ľudí, reprezentatívna vzorka a súčasne i druhá strana, ktorá by bola kompetentná okamžite odpovedať a povedať, aké sú možnosti. Takže by sme

17 KUCHARÍK, J. Bratislavskí vysokoškólační a pochod mestom 16. novembra 1989, s. 168. Pozri aj NOVOTNÝ, M. Schádzajme sa, diskutujme a konajme, s. 94.

18 NOVOTNÝ, M. Schádzajme sa, diskutujme a konajme, s. 93.

19 Dnes Hodžovo námestie.

20 Študenti, ktorí boli doposiaľ zistení ako účastníci nepovolenej demonštrácie zo 16. novembra 1989: Branislav Baričák, Jana Bobrovská, Jana Bogárová, Svetoslav Bombík, Dagmar Bombíková, Dušan Buran, Juraj Cigáň, Boris Čižmárik, Peter Darovec, Patrik Dubovský, Martin Dugas, Marek Eštok, Vladimír Ferianec, Gabriela Fišová, Renáta Fodorová, Marián Gazdík, Monika Ginzeriová, Peter Hajdin, Anna Harbáčková, Jana Hlaváčová, Magda Hlaváčová, Tibor Hlista, Dionýz Hochel, Adriana Hostovecká, Stanislav Hrdá, Henrieta Hrinková, Ján Hučko, Martin Juhás, Ľubomír Királ-Varga, Anna Korbová, Miroslav Kováčik, Michal Kovalčík, Bernadetta Koyšová, Adriana Krejná, Pavol Krempaský, Róbert Letz, Ondrej Lexa, Elena Linczényiová, Pavol Lukáč, Jozef Lupták, Peter Maťovčík, Ingrid Mikoľčáková, Mária Miková, Vladimír Mohorita, Milan Nič, Milan Novotný, Eduard Pallay, Václav Pankovčin, Tünde Pastiráková, Vladimír Petrovič, Maroš Púchovský, Rastislav Rigo, Miroslav Salma, Marcel Samuhel, Marián Sedílek, Richard Sladký, Martin Solotruk, František Stano, Boris Strečanský, Milan Šeršík, Stanislav Šimko, Gabriela Škulecová, Daniel Šmihula, Alexander Štefuca, Radoslav Števík, Milica Števková, Lýdia Šuchterová, Miroslava Vallová, Pavol Vitko, Renáta Vitková, Vladimír Vykouk, Karol Wolf, Julita Wróbel, Karol Zabák, Kamil Zbruž, Petra Zemanová. Zároveň boli prítomní študenti z Gymnázia na Vazovovej ulici, medzi nimi Boris Hochel. MIKOVÁ, M., HOMZA, M., NOVOTNÝ, M., eds. *Študentský prólog k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. november 1989*. Bratislava: Slovenské dejiny, o. z., 2019.

21 GAMČA, Gymnázium Grösslingová 18 v Bratislave.

22 Redaktor Pavel Jacz oslovil študentov. Tí tak dostali možnosť na kameru povedať, čo žiadajú – od zohľadnenia požiadaviek študentov pri reforme školstva cez pluralizmus mládežníckych organizácií až po pravdu o minulosti a súčasnosti. V tom čase z oboch strán ulicu uzavreli príslušníci ZNB s bielymi prilbami a obuškami v rukách. Ako prvá vystúpila poslucháčka FiF UK Henrieta Hrinková: „Prosím vás, teraz máme šancu ukázať, že nie sme ani rebeli, ani obyčajní debilní provokatéri, ale sme inteligentní ľudia, ktorým o niečo ide. Proste chceli sme vytvoriť taký nemý symbol toho, že ako mládež tu v tejto republike, konkrétne na Slovensku, lebo sme tu v Bratislave, existujeme, máme nejaké práva, máme nejaké povinnosti, ale chceme tým vyjadriť, že sa na nás nemyslí. Cieľom alebo takým zjednocujúcim cieľom je školská reforma. Tak chceme týmto nemým gestom ukázať, že nám záleží na tom, ako študujeme, prečo študujeme, aby tento náš život na vysokej škole mal nejaký zmysel.“

23 Pavol Krempaský, vtedy poslucháč 4. ročníka FiF UK. Pozri KREMPASKÝ, Pavol. Deň pred. In: MIKOVÁ, M., HOMZA, M., NOVOTNÝ, M., eds. *Študentský prólog k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. november 1989*. Bratislava: Slovenské dejiny, o. z., 2019, s. 80.

24 Na Hviezdoslavovom námestí, kde pred poldruha rokom vtedajšia moc vodnými delami rozohnala manifestáciu veriacich.

25 NOVOTNÝ, M. Schádzajme sa, diskutujme a konajme, s. 95.

26 Dnes Dobrovičova ulica v Bratislave.

mali viesť rovnoprávny dialóg. „Na túto požiadavku reagoval riaditeľ odboru vysokých škôl Ministerstva školstva SSR Ján Porvazník: „*S takouto formuláciou súhlasíme, s presnými pravidlami a s dohodou dialógu. Navrhňte priestor, kde budeme viesť dialóg. Uznajte, že dialóg sa na ulici viesť nedá.*“²⁷ Vynaliezaví študenti mu pripomenuli, že aj Február 1948 a VOSR v roku 1917 prebiehali na ulici. Porvazník ďalej pokračoval: „*No tak navrhňte pravidlá dialógu tak, ako ste presne formulovali a sme ochotní. Určite si svojich zástupcov, s ktorými sa dohodneme o termíne, o priestore. Dohodneme sa o pravidlách a budeme viesť dialóg.*“²⁸ Výsledkom stretnutia bola dohoda o verejnej diskusii zástupcov študentov a straníckych predstaviteľov, ktorá sa mala uskutočniť 21. novembra 1989. Čo sa v ten podvečer naozaj udialo a aké by to mohlo mať následky, si študenti reálne začali uvedomovať až večer po odvysielaní televíznej reportáže a následných „ohlasoch“ od rodičov a známych. Nikto totiž nemohol vedieť, ako to dopadne na druhý deň v Prahe a aký spád naberú udalosti najbližších dní a týždňov. Nebyť následného revolučného pohybu v celej spoločnosti, minimálne organizátorov tohto študentského protestu by čakali prísne postihy fakultných i univerzitných straníckych orgánov²⁹ vrátane vylúčenia zo štúdií. O bratislavskom pochode vysokoškolákov v ten večer informovala Československá televízia v relácii Aktuality. Študentom z nepovoleného a neohláseného pochodu bolo ale jasné, že to bude mať pre nich následky.

K stretnutiu vysokoškolákov s Gejzom Šlapkom už však nedošlo. Na

druhý deň, t. j. 17. novembra 1989, sa v Prahe na Albertove konalo ohlásené a povolené stretnutie študentov pri príležitosti 50. výročia tragickej smrti Jana Opletala a zatvorenia českých vysokých škôl v roku 1939 nacistickým Nemcom. Príslušníci ZNB a Oddielu osobitného určenia ministerstva vnútra (tzv. červené barety) na tomto stretnutí veľmi razantne zakročili. Rozháňanie študentov sa zmenilo na brutálnu bitku. Niektorých zatýkali, jeden zostal ležať na zemi. Ako sa ukázalo neskôr, bol to agent ŠtB Ludvík Zifčák alias študent Martin Šmíd, ktorý len odpadol. Udalosť vyvolala medzinárodné rozhorčenie. Správa o smrti študenta Šmída sa prvýkrát objavila vďaka disidentovi Petrovi Uhlovi a jeho Východoeurópskej tlačovej agentúre, ktorá ju posunula rádiu Slobodná Európa.

Napriek príslubu Gejzu Šlapku, že študentom sa nič nestane, vedenie FiF UK, ako aj vedenia niektorých katedier sa už na druhý deň dopoludnia, t. j. v piatok 17. novembra 1989 začali zaoberať následkami, aké vyvodila proti študentom, ktorí sa na bratislavskom proteste zúčastnili, a ktorí sa vyjadrovali pre televíziu. Rozhodnutie o postihoch mali prijať v pondelok 20. novembra 1989. To však už, kvôli následným udalostiam, nestihli. Bolo však prirodzené, že práve študenti Filozofickej fakulty (Adriana Hošťovecká, Andrea Červená, Milan Novotný, Rastislav Rigo a Radoslav Števíček), ktorí sa zúčastnili na štvrtkovom pochode, napísali v sobotu 18. novembra 1989 protestný list predsedovi federálnej vlády Ladislavovi Adamcovi, ktorým ho žiadali o prešetrenie piatkových udalostí

na Národnej triede a o potrestanie vinníkov. Podľa všetkého išlo o vôbec prvý písomný protest na Slovensku, reagujúci na brutálny zásah v Prahe.³⁰ V pondelok ráno o ôsmej sa stretli pred školou a v kaviarni Krym (tu sa k nim pridali aj Dionýz Hochel), kde doplnili protestné vyhlásenie, pripravené cez víkend na internáte. Študenti prečítali svoje vyhlásenie v preplnenej vstupnej hale UK v pondelok 20. novembra 1989 ráno o 9.00 hod. Vyhlásenie³¹ obsahovalo ostrý protest proti policajnému zásahu v Prahe, žiadosť o jeho dôkladné vyšetrenie a následné potrestanie vinníkov, ako aj výzvu, aby namiesto vyučovania začali diskusiu o aktuálnej celospoločenskej situácii. Pri čítaní vyhlásenia sa piati³² jeho spoluautori na širokom okennom parapete po jednotlivých vetách striedali, aby očakávané následky neznášal len jeden. Dekan FiF UK Jozef Vladár im na naliehanie sprístupnil aulu, ktorá sa rýchlo zaplnila. Toto gesto môžeme považovať za „otvorenie“ štrajkovej pohotovosti na pôde FiF UK. Pričom čestné vyvýšené miesta v Aule UK najprv zaujali pedagogickí a stranícki predstavitelia fakulty i celej univerzity. Za študentov postupne začali vystupovať: Daniel Bútora, Milan Novotný, Svetoslav Bombík, Henrieta Hrinková, Radoslav Števíček, Jana Plulíková, Dionýz Hochel a ďalší. Študenti začali požadovať vytvorenie komisie na prešetrenie brutálneho policajného zásahu v Prahe, ďalší žiadali, aby ich učili odborne a nie ideologicky orientovaní pedagógovia. V preplnenej aule sa k študentom pridávali niektorí pedagógovia, za všetkých spomeňme najmä Valéra Mikulu,

27 Prepis zvukového videozáznamu zo 16. novembra 1989. Archív RTVS.

28 Prepis zvukového videozáznamu zo 16. novembra 1989. Archív RTVS.

29 NOVOTNÝ, M. Schádzajme sa, diskutujme a konajme, s. 95.

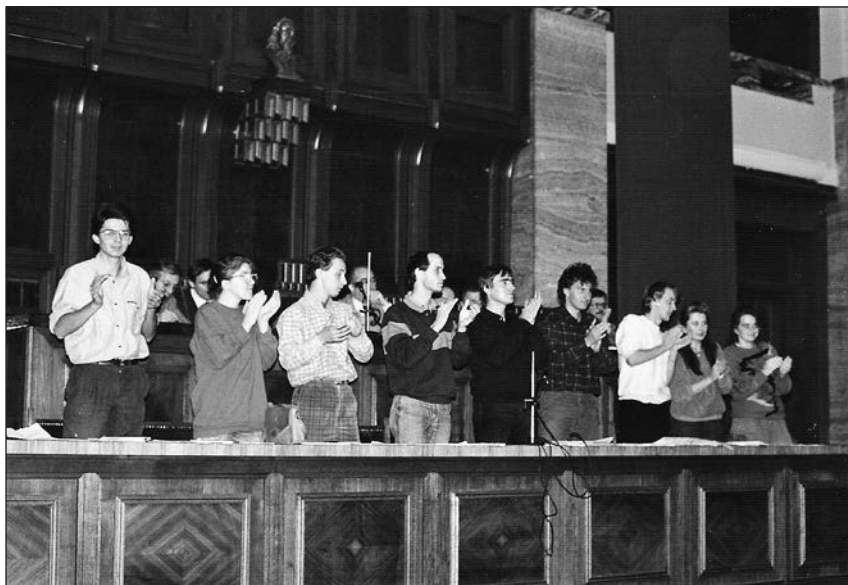
30 Rozhovor s účastníkom študentského hnutia Radoslavom Števíčkom – súčasť rozhovorov, ktoré viedla autorka s jednotlivými predstaviteľmi študentského hnutia v Bratislave.

31 „Odsudzujeme policajný zásah proti pražskej demonštrácii, žiadame jeho dôkladné a nezávislé vyšetrenie, podporujeme štrajkovú pohotovosť pražských študentov, požadujeme potrestanie vinníkov a žiadame, aby namiesto vyučovania sme začali diskusiu o aktuálnej celospoločenskej situácii.“ HOCHEL, D. Spomienka na November, s. 41. Pozri aj HOCHEL, D. Spomienka na November [online]. [cit. 2021-10-12]. Dostupné na: <https://www.tyzen.sk/casopis/16594/spomienka-na-november/>

32 Adriana Hošťovecká, Henrieta Hrinková, Milan Novotný, Rastislav Rigo a Radoslav Števíček

Vladimíra Krivého, Soňu Szomolányi a Stanislavu Chrobákovú. Približne po hodine a po vyhláseniach študentov, že ak sa predstavitelia školy nevedia vyjadriť k týmto závažným udalostiam, tak ich študenti prestávajú považovať za svojich zástupcov, sa dekan a pedagógovia z vyvýšených miest v aule zdvihli a presadli si medzi študentov v priestore auly. Keďže predstavitelia fakulty nevedeli odpovedať, študenti ich vyzvali, aby odstúpili.³³ Následne ich miesta obsadili zástupcovia študentov: Svetoslav Bombík, Daniel Bútora, Magda Hlaváčová, Dionýz Hochel, Adriana Hosťovecká, Henrieta Hrinková, Milan Novotný, Rastislav Rigo, Radoslav Števčík a Stanislav Šimko. Až na jednu výnimku to boli všetko aktívni účastníci nepovoleného protestného pochodu zo 16. novembra 1989. Takto sa začal dopoludnia v pondelok 20. novembra 1989 štrajk študentov FiF UK a o 10.00 hod. vznikol vôbec prvý vysokoškolský štrajkový výbor na Slovensku. Po hodinovej spontánnej, nekoordinovanej a miestami ťažko zrozumiteľnej diskusii prečítal Valér Mikula študentskú proklamáciu s požiadavkou na odstúpenie. Dekan FiF UK Jozef Vladár na túto výzvu reagoval slovami: „Ja sa nemám prečo zodpovedať vám. A nemám prečo odstúpiť. Ja som zodpovedný len tomu, kto ma za dekana vymenoval.“³⁴

Spoločné stretnutie študentov UK a VŠMU sa uskutočnilo v pondelok 20. novembra popoludní, za FiF UK sa ho zúčastnili Dionýz Hochel, Daniel Bútora, Svetoslav Bombík, Milan Novotný a Radoslav Števčík a za VŠMU Zuzana Mistríková, Anton Popovič a Juraj Vaculík. Toto stretnutie predznamenalo vytvorenie koordinačného výboru študentských štrajkových výborov, keďže štrajkové hnutie študentov sa rýchlo šírilo po celej krajine. Napokon

Prvý študentský štrajkový výbor. Zľava: Dionýz Hochel, Magdaléna Hlaváčová, Rastislav Rigo, Svetoslav Bombík, Daniel Bútora, Stanislav Šimko, Milan Novotný, Henrieta Hrinková, Adriana Hosťovecká. Na fotografii je v druhom rade aj Radoslav Števčík (Zdroj: Archív Milana Novotného, autorka fotografie Petra Zemanová)

sa podarilo v krátkom čase vytvoriť štrajkový výbor na každej zo slovenských fakúlt, ktorých bolo v tom čase vyše 50. Do troch dní sa podarilo zorganizovať Celoslovenský koordinačný výbor, ktorý pozostával z 10 študentov³⁵ a sídlil v priestoroch Académie Istropolitana (sídlo VŠMU). Študenti sa v každom meste stali kľúčovým spojencom a veľkou pomocou pre miestnych aktivistov Verejnosti proti násiliu (ďalej VPN) – pripravovali, rozmnožovali a distribuovali protirežimové letáky, organizovali demonštrácie, pomáhali mobilizovať celú spoločnosť. Ich výjazdy spolu s hercami do rôznych kútov Slovenska, kde šíрили informácie o revolučnom dianí, boli v čase, keď komunisti ovládali médiá, kľúčovým zdrojom, prostredníctvom ktorého prenikali informácie o aktuálnom politickom vývoji do regiónov.

Dňa 21. novembra 1989 sa protestné akcie študentov rozšírili po

celej republiky. V Bratislave sa zišlo 10 000 študentov. Polovica z nich sa zišla na Šafárikovom námestí pred Univerzitou Komenského. V tej istej dobe sa 5 000 študentov stretlo na Hviezdoslavovom námestí. Poslucháči FiF UK už druhý deň pokračovali vo svojom štrajku na protest proti brutálnemu zásahu bezpečnostných zložiek proti pokojne manifestujúcim pražským vysokoškolákom zo 17. novembra 1989. Na protest podpísali svoje vyhlásenie s názvom *My poslucháči Filozofickej fakulty UK protestujeme*, v ktorom sa píše: „Chceme sa programovo zasadiť za uskutočnenie zásadných zmien, ktoré každému prinesú možnosť dôstojného ľudského života. Je zrejmé, že naše študentské problémy nemožno riešiť bez rozuzlenia nahromadených spoločenských a politických problémov. Sú to problémy, ktoré znižujú kvalitu života tu žijúcich ľudí. Vieme, že k spôsobom tých, ktorí obhajujú dnešný prežitý stav spoločnosti,

33 MIKULA, Valér. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 86.

34 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 86.

35 VAGAČ, Filip. *Nedá sa zatvoriť do basy celý štát* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/november-89/filip-vagac-neda-sa-zatvorit-do-basy-cely-stat>

Študenti na protestnom zhromaždení na Hviezdoslavovom námestí (Zdroj: Archív TASR)

patrí aj zamlčovanie, prekrúcanie informácií a pokusy postaviť proti sebe jednotlivé vrstvy našej spoločnosti, najmä jej inteligenciu, študentov a robotníkov. Preto v súlade s programom Občianskeho fóra žiadame: Vytvorenie nezávislej a dôveryhodnej vyšetrovacej komisie na prešetrenie pražskej udalosti a potrestanie vinníkov. Odstúpenie tých politických a vládnych predstaviteľov, ktorí sú zodpovední za terajší stav spoločnosti. Ich zotrvanie vo funkciách vyhrocuje terajšiu napätú situáciu. Otvorenie seriózneho spoločenského dialógu, ktorý nesmie byť nikomu neprístupný, s výnimkou tých, ktorí by chceli doň vnášať násilie. Zároveň vyzývame všetkých občanov k podpore našich požiadaviek.³⁶

Dňa 22. novembra 1989 sa konalo tretie zhromaždenie študentov v aule UK v čase 9.00 – 11.00 hod. Na

zhromaždení bola verejným hlasovaním (zdvihnutím ruky) potvrdená dôvera už existujúcemu štrajkovému výboru študentov v zložení: Svetoslav Bombík, Daniel Bútora, Andrea Červená, Magda Hlaváčová, Dionýz Hochel, Adriana Hostovecká, Henrieta Hrinková, Milan Novotný, Rastislav Rigo, Stanislav Šimko a Radoslav Števíček³⁷. O 11.00 hod. sa zástupcovia študentského hnutia stretli s predsedom vlády SSR Pavlom Hrivnákom a ministrom školstva, mládeže a telesnej výchovy SSR Ludovítom Kilárom. Na stretnutí boli prítomní aj predstavitelia vedenia vysokých škôl a ÚV SZM. Za štrajkujúcich študentov FiF UK sa ho zúčastnila Henrieta Hrinková.³⁸ Na Námestí SNP a Hviezdoslavovom námestí protestovalo približne 5 000 študentov, ktorým poslucháčka Filozofickej fakulty Henrieta Hrinková prečítala požiadavky

študentov a bol odsúhlasený okupačný štrajk na vysokých školách.³⁹

V tento istý deň študenti v budove VŠMU na Jiráskovej ulici (dnešná Ventúrska) v centre Bratislavy vytvorili Koordinačný výbor Slovenských vysokých škôl. Tento výbor tvorilo 14 sekcií so zastúpením študentov z rôznych vysokých škôl:

1. tlač – Pochylý a Bielíková;
2. televízia a videocentrum;
3. vnútorná organizácia centra – sekretariát;
4. šírenie materiálu;
5. právna poradňa – Rastislav Opaterný;
6. hospodárske veci – Jaklová;
7. styk so stredoškólakmi – Vosátko;
8. medzinárodné styky – Pavol Krppo;
9. styk s robotníkmi – Anton Popovič, VŠMU;

36 SNA Bratislava, f. Verejnosť proti násiliu (ďalej f. VPN), Verejnosť proti násiliu november – december 1989, 1. Zaujímame stanoviská k vnútropolitkej situácii, 1. 2 Stanoviská študentského hnutia, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 2, šk. č. 1.; SNA Bratislava, f. Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej f. ÚV KSS), Sekretariát ÚV KSS, Zasadnutia, šk. č. 786.

37 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 12.

38 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 11.

39 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. Sekretariát FMV – Denní situační zprávy (ďalej DSZ FMV), DSZ č. 180 zo dňa 22. 11. 1989.

10. výroba plagátov – Ondreička;
11. hliadky – Berlanský, FTVŠ;
12. styk s vládou – Martin Lauko, Svetoslav Bombík;
13. koordinácia slovenských výborov v Bratislave – Kišš, mimo Bratislavu – Hanzel;
14. hovorca a styk s VPN – Zuzana Mistríková a Peter Tóth.⁴⁰

Výbor skoncipoval svoj politický program:

„1. Koordinačný výbor slovenských vysokých škôl združuje všetky zložky občanov na Slovensku, ktoré sa hlásia ku konštruktívnemu, demokratickému riešeniu situácie, ktorá sa u nás vyhrotila po 17. novembri 1989.

2. Konštatujeme, že 17. november nie je príčinou, ale vyvrcholením celoslovenskej krízy, ktorá sa prehlbovala stagnáciou progresívneho vývoja posledných dvadsiatich rokov.

3. Historickým predpokladom riešenia je pozitívne nadviazať na proces prestavby, ktorý naša spoločnosť nastúpila v 60. rokoch. Prvým krokom k normalizovaniu tohto postoja je zrušenie platnosti dokumentu Poučenie z krízového obdobia! Práve tento dokument totiž zastavil rozvoj všetkých hodnôt, pod ktorými sa dnes hlásime nielen my, ale i všetky krajiny vrátane ZSSR, ktoré tento proces u nás v auguste 1968 násilne prerušili.

4. Hlásime sa k ideálom demokracie, ktorá je pevnou súčasťou našich dejín i ideálov socializmu, pod ktorým rozumieme snahu vytvoriť spoločnosť so zabezpečenými sociálnymi istotami pre všetkých občanov.

5. Hlásime sa k úsiliu vypracovať také spoločenské a ekonomické štruktúry, ktoré umožnia vymaniť sa z hospodárskej stagnácie, umožnia nájsť východisko z morálnej, politickej, ekologickej a ekonomickej krízy.

6. Sme presvedčení, že ďalší rozvoj je možný len otvoreným prístupom k riešeniu problémov bez ich zakrývania a skresľovania, pričom je nevyhnutný dialóg všetkých občanov, ktorí majú pozitívny postoj k hodnotám prispievajúcim

My, poslucháči Filozofickej fakulty UK už druhý deň pokračujeme vo svojom štrajku na protest proti brutálnemu zásahu bezpečnostných zložiek proti pokojne manifestujúcim pražským vysokoškolákovi 17. novembra. Súhlasíme so stanoviskom ÚV SZM.

V Bratislave sa od začiatku tohto mesiaca organizuje veľa mítingov, pokojných manifestácií, otvorených diskusií vysokoškolákov, ku ktorým sa pridáva množstvo rovnako zmýšľajúcich ľudí.

V našom štrajku v žiadnom prípade nejde o lajdácku nezodpovednosť a ľahostajnosť k študijným povinnostiam. Chceme sa programovo zasadiť za uskutočnenie zásadných zmien, ktoré každému prinášajú možnosť dôstojného ľudského života. Je zrejme, že naše študentské problémy nemožno riešiť bez rozuzlenia nahromadených spoločenských a politických problémov. Sú to problémy, ktoré znižujú kvalitu života tu žijúcich ľudí.

Vieme, že k spôsobom tých, ktorí obhajujú dnešný prežitý stav spoločnosti patrí aj zamlčovanie, prekrúcanie informácií a pokusy postaviť proti sebe jednotlivé vrstvy našej spoločnosti, najmä ich jej inteligenciu, študentov a robotníkov.

V súlade s programom Občianskeho fóra žiadame:

1. Vytvorenie nezávislej a dôveryhodnej vyšetrovacej komisie na prešetrenie pražskej udalosti a potrestanie vinníkov.
2. Odstúpenie tých politických a vládnych predstaviteľov, ktorí sú zodpovední za terajší stav spoločnosti. Ich zotrvanie vo funkciách vyhrcoňuje terajšiu napätú situáciu.
3. Pluralizáciu politického života v ČSSR, slobodné voľby, v ktorých si vedúca sila musí dôveru spoločnosti vybojovať a nie ju mať ústavnou zabezpečenú.
4. Otvorenie seriózneho spoločenského dialógu, ktorý nesmie byť nikomu neprístupný, s výnimkou tých, ktorí by chceli doň vnášať násilie.

Vyzývame všetkých občanov o podporu našich požiadaviek, aby sa zdržali takých akcií, ktoré by mohli vyznieť ako nesúhlas s naším úsilím.

Žiadame vedúcich politických a vládnych predstaviteľov, aby uplatnili štátnickú múdrosť a svojou neústupčivosťou nenútili verejnosť siahnuť ku generálnemu štrajku ako politickému nástroju vyjadrenia všeobecného nesúhlasu s dnešným stavom spoločnosti.

Bratislava 21.11.1989

Vyhlásenie študentov Filozofickej fakulty UK zo dňa 21. novembra 1989 (Zdroj: SNA)

k tomu, aby naša republika zaujala opäť dôstojné miesto v Európe, ktoré sme zaujímali vďaka vynikajúcim schopnostiam našich robotníkov, roľníkov, technickej a umeleckej inteligencie. Všetkých k takejto spolupráci vyzývame v záujme vlastnej budúcnosti. Máme oprávnenie byť optimistami, pokiaľ veci tohto štátu, ale aj konkrétne každého závodu, každej inštitúcie, budú v rukách tých, čo majú primerané schopnosti, prirodzenú autoritu a kompetenciu.

7. Všetky tieto úsilia možno realizovať len splnením konkrétnych požiadaviek: zrušenie zakotvenia vedúcej úlohy komunistickej strany v ústave; spoločné rokovanie kompetentných predstaviteľov vlády, komunistickej strany, koordinačných výborov slovenských vysokých škôl; slobodné voľby na všetkých stupňoch riadenia; právne fungovanie ústavného súdu.⁴¹

Študenti a VPN zorganizovali 22. novembra 1989 na Námestí SNP

40 SNA Bratislava, f. Študentské hnutie – momentálne nespracovaný archívny fond.

41 SNA Bratislava, f. VPN, Verejnosť proti násiliu november – december 1989, 1. Zaujímanie stanovísk k vnútropolitckej situácii, 1. 2 Stanoviská študentského hnutia, inv. č. 2, šk. č. 1.

Zhromaždenie študentov v aule UK dňa 21. novembra 1989 (Zdroj: Archív TASR)

v Bratislave prvú masovú demonštráciu pred budovou televízie s ozvučením zapožičaným od skupiny Tublatanka. Demonštráciu moderovali Milan Kňažko a Ján Budaj. Študenti rozdávali a vylepovali svoje požiadavky:

„My študenti protestujeme proti brutálnemu zásahu orgánov bezpečnosti a armády proti pokojnej študentskej manifestácii dňa 17. novembra 1989 v Prahe, ktorý rozhodne nebol primeraný vzniknutej situácii. Postup týchto poriadkových síl je v príkrom rozpore s Ústavou ČSSR a s prijatými medzinárodnými konvenciami. Svoj nesúhlas vyjadrujeme štrajkom. V našom štrajku nejde o nezodpovedný a lahostajný prístup k študijným povinnostiam. Naše študentské problémy nemožno riešiť bez rozuzlenia nahromadených spoločenských a politických problémov. Preto v súlade s iniciatívou Občianskeho fóra a iniciatívou Verejnosť proti násiliu žiadame:

1. vytvorenie nezávislej vyšetrovacej komisie na prešetrenie pražských

udalostí a objektívne a pravdivé informovanie verejnosti o jeho výsledkoch a potrestanie vinníkov;

2. uplatnenie právnej a politickej zodpovednosti voči tým štátnym a politickým činiteľom, ktorí sú zodpovední za terajší stav spoločnosti. Ich zotrvanie vo funkciách vyhrcoje terajšiu napätú situáciu;

3. sme za plnohodnotné uplatňovanie socialistického pluralizmu v ČSSR, za slobodné voľby, za to, aby každá politická sila pôsobila a presadzovala svoje ciele na základe ústavy a ústavnosti;

4. otvorenie seriózneho spoločenského dialógu, ktorý musí byť prístupný každému, s výnimkou tých, ktorí by doňho chceli vnášať deštrukciu, násilie a chaos;

5. sprístupnenie masovokomunikačných prostriedkov všetkým politickým a spoločenským hnutiam, ktorým úprimne záleží na skutočne demokratickej socialistickej spoločnosti;

6. sme proti akémukoľvek postihu študentov a učiteľov, ktorí v tomto dialógu otvorene vystupujú. Vyzývame Vás, robotníci, roľníci a inteligencia, ktorí vytvárate svojou prácou hodnoty a umožňujete nám vzdelávať sa, aby ste podporili naše požiadavky! Vyzývame všetkých príslušníkov Československej ľudovej armády, Zboru národnej bezpečnosti a Ľudových milícií, aby sa nedali zneužiť proti vlastnému národu! Ak sa našim požiadavkám nevyhoví, nenastúpi sa cesta rozumného a skutočného dialógu, vyzývame všetkých občanov, aby vyjadrili svoju solidaritu a politickú podporu našich požiadaviek 27. novembra 1989 od 12.00 do 14.00 generálnym štrajkom.“⁴²

Tie boli neskôr zahrnuté do 12-bodového programového vyhlásenia VPN. Zhromaždení mali transparenty a skandovali heslá „Česi a Slováci spolu!“, „Slovenskí študenti sú za pokojnú demonštráciu!“, „Stanovisko vlády nie je

42 FELDEK, Ľubomír. *Keď sme brali do rúk budúcnosť*. Bratislava: Archa, 1990, s. 19.

dialóg s národom!“ „V jednote je sila!“ „Pravdu v Pravde!“ a „Otcovia a mamy, prosíme Vás, poďte s nami!“ Zhromaždenie v mene študentského koordinátneho výboru a ďalších organizátorov viedol herec Milan Kňažko. Najskôr na zhromaždení odznali petície a vyhlásenia študentov, v ktorých upozorňovali na to, aby sa ich iniciatíva nezužovala iba na problémy študujúcej mládeže, pretože bolo potrebné vyriešiť nahromadené spoločenské a politické problémy. S potleskom sa stretla téza, ktorá odznala vo viacerých vyhláseniach, že študenti sú za život v socialistickej spoločnosti, ale v nezdeformovanej podobe. Ich spoločným menovateľom bola požiadavka dôkladne prešetriť okolnosti a zásah bezpečnosti proti pokojnej demonštrácii študentov zo 17. novembra 1989 v Prahe. Ďalšími požiadavkami boli potreba zaviesť reformy socializmu, riešiť nahromadené spoločenské a politické problémy

v krajine, viesť úprimný a otvorený dialóg všetkých so všetkými. Zaznela aj požiadavka na odstúpenie súčasného vedenia strany a štátu.

23. novembra 1989 sa konalo stretnutie študentov FiF UK v kine Metropól. Na stretnutí študentov a pedagógov sa diskutovalo o celkovej situácii v spoločnosti, zároveň boli navrhované riešenia. Riadnym hlasovaním bol zo 17-člennej kandidačnej listiny zvolený 9-členný Koordináčný výbor študentov v zložení: Henrieta Hrinková (392 hlasov), Daniel Bútora (378 hlasov), Svetoslav Bombík (375 hlasov), Milan Novotný (342 hlasov), Michal Štrpka (248 hlasov), Radoslav Števíček (236 hlasov), Boris Strečanský (202 hlasov), R. Martinko⁴³ (184 hlasov) a Tomáš Hrivnák (156 hlasov).⁴⁴ Nasledovala diskusia medzi dekanom Vladárom, prodekanom Schenom,⁴⁵ pedagógmi⁴⁶ a študentmi o jednotlivých študentských požiadavkách.⁴⁷ Do diskusie sa

zapojil aj Peter Zajac ako zástupca VPN, ktorý študentom predstavil VPN, prečo bola založená a na aký účel má slúžiť. „My sme vlastne vytvorili túto občiansku iniciatívu, ktorá sa volá Verejnosť proti násiliu, len a jedine preto, aby sme sa nejakým spôsobom ako verejnosť, ako občianska verejnosť, do ktorej nepatria len populárni umelci, ale do ktorej patríme vlastne my všetci, do ktorej patria aj vaši učitelia, aj vy tam patríte, všetci tam patríme. Všetci, ktorí boli včera na tom mítingu, vlastne už patria do tohto spoločenstva, ktoré sa volá Verejnosť proti násiliu. To nie je nejaká iná štruktúra alebo niečo iné. My všetci sme dneska Verejnosťou proti násiliu. Stranici patri do tohto hnutia, sú to tí straníci, ktorí stranu chcú očistiť od toho, čo sa tu napáchalo. Patria tam robotníci, veriaci, ale aj študenti. Dneska sme všetci spolu.“⁴⁸ O 12.30 hod. sa konalo zhromaždenie učiteľov v miestnosti č. 127 na Gondovej zvolané

43 V archívnom dokumente sú uvádzané krstné mená študentov bez rozpísania krstného mena. Tam, kde sa autorke podarilo identifikovať jednotlivých študentov, priradila im krstné mená. V prípade, že to nebolo možné, používa skrátenú formu krstného mena označenú skratkou.

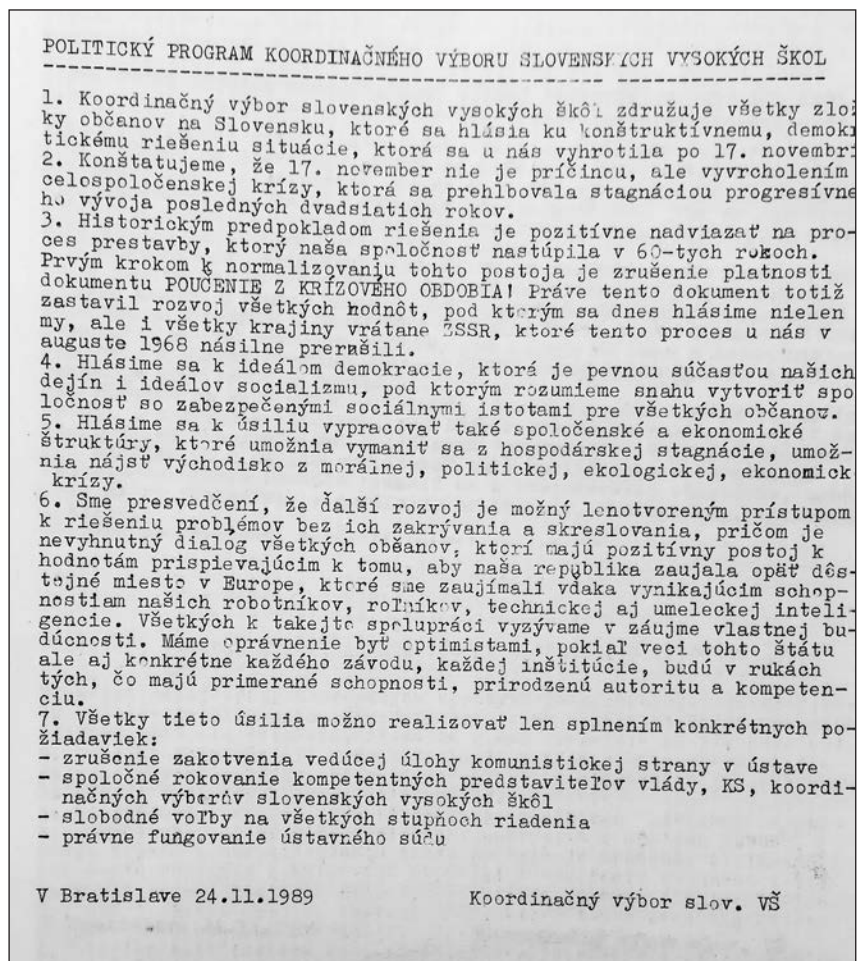
44 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 12.

45 „Vstúpili sme do tejto diskusie ako partneri, nie ako súper. Neodmietli sme vaše názory, naopak, ocenili sme, a verejne sme ocenili, že ste pristúpili k formulovaniu svojho stanoviska zodpovedne, že ste boli schopní prekonať mnohé vášne a emócie, ktoré sa celkom pochopiteľne objavili vo viacerých verbálnych, ústnych vystúpeniach. Stanovisko, ktoré ste vypracovali, považujeme za reálny základ k vecnej diskusii. Chceme zdôrazniť našu elementárnu požiadavku v takýchto partnerských vzťahoch: taký seriózny, korektný prístup sa vyžaduje z oboch strán. To znamená, že je potrebné rešpektovať postavenie, poslanie aj akademických funkcionárov, aj straníckych organizácie, aj všetkých učiteľov, aj zodpovednosť, to zdôrazňujem, zodpovednosť za všetko, čo sa tu udeje. Zdôrazňujeme a opakujeme to, že nechceme, ani sme nechceli, ani nebudeme chcieť ovládať v akomkoľvek zmysle študentov a váš výbor. Ide nám jednoducho o to, aby prevládla rozvaha a rozum v každom čine našom aj vašom. Ďalej chceme zdôrazniť, že sa verejne prezentovali stanoviská vaše i naše. Je to dobre, že sú v mnohom zhodné, ale aj rad aspektov, kde sa líšia. Prosím vás pekne, uveďte si jedno. Spoločne majú tieto stanoviská ešte jedno: v tom zásadnom sa týkajú problémov mimo fakulty, problémov celospoločenských. Samozrejme, to sú dneska problémy, ktoré sú prvoradé. Ale uveďte si, že v tom či onom stanovisku presahujú kompetencie fakulty, že riešenie je niekde inde. O tom, či sa tieto stanoviská, názory zrealizujú, rozhodne ďalší celospoločenský vývoj. Diskusie, ktoré by tu mali byť ako jedna z možností, by mali prekročiť rámec kladení požiadaviek. Mali by viesť k úvahám o možnostiach konkrétneho riešenia všetkých zásadných otázok, o ktorých sa hovorí. Rozhodujúci je cieľ, ku ktorému chceme smerovať, a perspektíva, ktorá presahuje horizont niekoľkých dní.“ MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 63.

46 Do diskusie sa zapojil Ivan Slimák, docent „som jediný učiteľ fakulty, ktorý bol so študentmi v 68 v noci v budove. Ja si myslím, že je veľmi jasné stanovisko slovenského koordinátneho výboru vysokoškôľakov. Je to na papieri. Treba sa učiteľskej fakultnej verejnosti opýtať, či za týmto vyhlásením stojí alebo nestojí. To nie je len dekan a vedenie fakulty. Ja som tu zažil dve rána. Jedno ráno bol 48 rok, keď sme si naozaj mysleli, že ideme budovať novú spoločnosť, keď sme si v 68 naozaj mysleli, že bude, naozaj bude ráno. Ja vám strašne viňujem, aby pre vás to ráno, naozaj bolo, aby to nebola pokazená noc!“ MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 77. Druhým zástupcom učiteľov na strane študentov bol Valér Mikula. MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 77.

47 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 61.

48 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 69.

Politický program Koordinačného výboru Slovenských vysokých škôl zo dňa 24. novembra 1989 (Zdroj: SNA)

dekanom. Zúčastnili sa ho aj predstavitelia Koordinačného výboru študentov Svetoslav Bombík a Daniel Bútora, ktorí zoznámili plénum s vyhlásením slovenských vysokoškolských študentov. „Poslucháreň bola preplnená. Za katedru napochodoval Vladár a predse- da ZO KSS Veľas. Spolu s nimi vošli Svetoslav Bombík a Daniel Bútora, postavili sa k oknu a celý čas tam stáli. Dekan ich uviedol, oznámil, že nám prišli prečítať

požiadavky študentov. Potom Veľas pre- čítal stanovisko ZO KSS. Dekan chcel dať hlasovať, ale len o oboch dokumentoch naraz spolu. Valér Mikula vystúpil proti stanovisku ZO KSS, potom viacerí učite- lia proti študentom. Niektorí ich chceli vyprovokovať k debate otázkami, či stoja ešte vôbec na platforme socializmu a pod. Svetoslav Bombík však vždy znova opa- koval: „Toto sú naše požiadavky, nepri- šli sme o nich diskutovať, iba vás s nimi

oboznámiť.“ Uprostred všeobecného roz- čulovania, tesne predtým, ako chcel dať dekan hlasovať, postavil sa Valér Mikula na lavicu a prečítal návrh stanoviska učite- ľov na podporu študentov s tým, že ho nechá kolovať. Kto súhlasí, nech podpíše. Vladár dal ešte hlasovať, ale my, čo sme už podpísali Mikulov text, sme sa začali dvíhať a brali sme sa preč, ďalší sa zase načahovali za tým textom, pravdepodob- ne ho niektorí chceli aj stopiť, takže vo všeobecnom zmätku sa už nijaké hlaso- vanie nekonalo. Pred dverami posluchár- ne stáli študenti a cez celú chodbu až po schody skandovali: „Podporte Mikulu!“⁴⁹ Na stretnutí bola prijatá Výzva k peda- gógom, ktorú podpísalo 71 učiteľov z FiF UK.⁵⁰

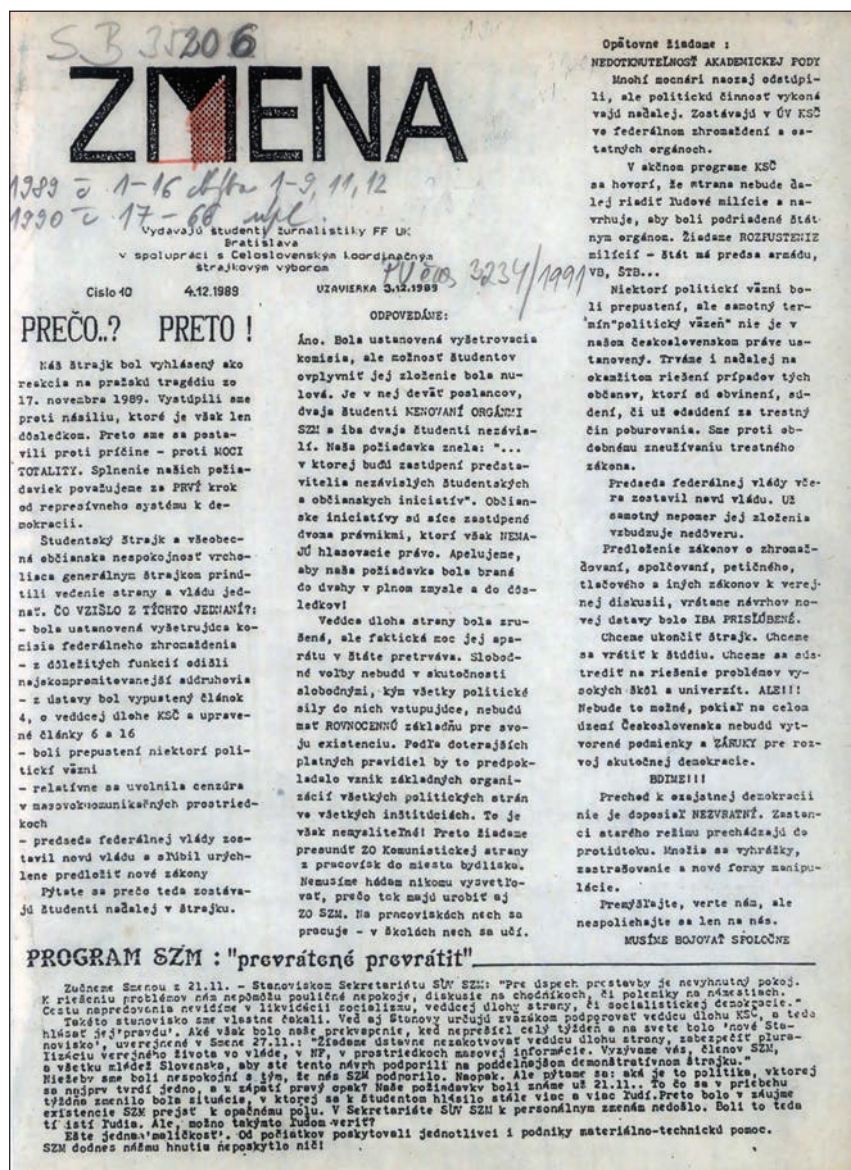
24. novembra 1989 študenti žur- nalistiky v spolupráci s Koordinačným výborom Slovenských vysokých škôl a iniciatívou Verejnosť proti násiliu sa rozhodli vydať vlastný spravodaj, „ktorý nebude publikovať žiadne polo- pravdy, či otvorené klamstvá, prinesie- me Vám správy o konkrétnej činnosti Koordinačného výboru, o aktivite Vys- koškolákov, stredoškolákov, inteligencie, robotníkov a roľníkov,“⁵¹ pod názvom ZMENA. Svojím názvom reagoval na oficiálny socialistický mládežnícky denník Smena. Redakciu na začiat- ku viedli Renáta Fodorová, Ivan Kríž, Maroš Puchovský a Rastislav Rigo. Puchovský⁵² sa stal prvým šéfredakto- rom. ZMENA vychádzala najprv den- ne ako leták, potom ako štvorstrano- vý bulletin, ale už 12. decembra 1989 sa objavila v stánkoch ako oficiálne zaregistrované noviny – vtedy už vy- chádzalo trináste číslo. V hlavičke sa uvádzalo, že ju vydávajú študenti žur- nalistiky FiF UK v Bratislave v spolu- práci s Celoslovenským koordinačným

49 MIKULA, V. Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, s. 88.

50 MIKULA, V. Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, s. 12.

51 SNA Bratislava, f. Študentské hnutie, časopis ZMENA, vydanie 24. 11. 1989, momentálne nespracovaný archívny fond.

52 „ZMENA bola prvými nezávislými novinami po novembri 1989 a vznikla tak akosi mimo plánu. Nebola súčasťou ani starého, ani nového režimu. Túto svoju pozíciu naplno využila a stala sa určitým fenoménom prelomových rokov. Osobitosť ZMENY bola daná už tým, že nebola založená, ale vznikla, doslova sa narodila. Ako študenti žurnalistiky sme sa zúčastnili už 16. novembra 1989 na študentskom pochode po uliciach Bratislavy a následne udalosti nás vtiahli priamo do centra vtedajšieho diania. Pre nás najprirodzenejším spôsobom, ako prispieť, bolo vytvoriť noviny. Dátum narodenia ZMENY bol 24. november 1989 o tretej hodine nadránom, keď noviny dostali svoj názov.“ KALISKÝ-HRONSKÝ, Roman. ZMENA načas zmenila slovenskú žurnalistiku [online]. [cit. 2024-05-22]. Dostupné na: <https://snn.sk/news/zmena-nacas-zmenila-slovensku-zurnalistiku/>

Časopis ZMENA – vysokoškolský časopis (Zdroj: SNA)

štrajkovým výborom, nikdy však nebola oficiálnym orgánom štrajkového výboru ani inej organizácie.⁵³ Hovorila vždy iba sama za seba a za svojich tvorcov. Táto nezávislosť bola jej silou, ale i osudovým znamením. Boli tu tri

faktory, ktoré odlišovali ZMENU od všetkých vtedajších médií – organizačná nezávislosť, ekonomická nezávislosť a z toho všetkého vyplývajúca myšlienková nezávislosť. ZMENA pri svojom vzniku nemala vydavateľa, vznikla

ako spontánna reakcia študentov žurnalistiky na novembrové udalosti. Až následne vznikla myšlienka zaregistrovať ju ako periodikum na ministerstve kultúry, kde dostala registračné číslo 3/89 (predbehli ju iba *Verejnosť* a *Nap*, ZMENA však už vtedy niekoľko týždňov vychádzala aj bez registrácie). Vydavateľom sa stali samotní študenti žurnalistiky, a aj keď sa neskôr organizácia menila, vždy boli vydavateľmi jej tvorcovia a redaktori. Už prvé čísla ZMENY, ktoré sa predávali v uliciach a v stánkoch, vytvorili hospodársku základňu a keďže náklad ZMENY postupne presiahol stotisíc výtlačkov, noviny boli v tom čase ekonomicky sebestačné. Bola to novinárska nezávislosť v pravom zmysle slova. ZMENA, ktorá vzišla z procesu odmietnutia starého systému, si mohla dovoliť začať kritizovať aj systém nový. Lenže neskôr, tak ako sa zužoval priestor pre nezávislú žurnalistiku, zužovali sa i možnosti ZMENY. Vo svojich začiatkoch však skoncentrovala takmer celú predstavu svojich čias o tom, ako má vyzeráť slobodná tlač. ZMENA uviedla do slovenskej žurnalistiky množstvo prvkov, ktoré sa neskôr stali súčasťou aj iných médií. Po obsahovej stránke začala s búraním mnohých tabu, po formálnej stránke napríklad zmenšila formát, či ako prvá začala uverejňovať politický komiks. Bol to tvorivý výbuch, ktorý dovtedy nemal obdobu. ZMENA sa stala liahňou novinárskych talentov a mnohí jej redaktori sa neskôr uplatnili aj v iných masmédiách.⁵⁴

24. novembra 1989 od 9.00 hod. sa konalo zhromaždenie študentov FiF UK v kine Hviezda. Pred študentmi vystúpili Herta Tkadlečková⁵⁵ a Imrich Vašečka, zhromaždenie moderovali Boris Strečanský a Daniel

53 KALISKÝ-HRONSKÝ, Roman. ZMENA načas zmenila slovenskú žurnalistiku [online]. [cit. 2024-05-22]. Dostupné na: <https://snn.sk/news/zmena-nacas-zmenila-slovensku-zurnalistiku/>

54 KALISKÝ-HRONSKÝ, Roman. ZMENA načas zmenila slovenskú žurnalistiku [online]. [cit. 2024-05-22]. Dostupné na: <https://snn.sk/news/zmena-nacas-zmenila-slovensku-zurnalistiku/>

55 Herta Tkadlečková vo svojom prejave popísala prejavy demokracie a totalitného režimu. Jednou z foriem víťazstva jednej iniciatívy podľa nej bola možnosť, že mohla v kine Hviezda hovoriť to, čo sa odvážila hovoriť len za zavretými dverami jednej posluchárne a len študentom histórie. „To je jedna etapa veľkého víťazstva, že tuto nik nemôže prísť a povedať mi, že robím protištátnu propagandu. To si musím uvedomiť, že aj za toto musím tomuto hnutiu byť vďačná.“ MIKULA, V. Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, s. 83.

Bútora. Študenti FiF UK v liste predsedovi vlády SSR Pavlovi Hrivnákovovi žiadali o odvolanie ministra kultúry SSR Pavla Koyša.⁵⁶

25. novembra 1989 Koordinačný výbor slovenských vysokoškolákov a VPN zverejnili programové vyhlásenie s dvanástimi požiadavkami:

„Žiadame vytvoriť zo Slovenskej národnej rady skutočný parlament slovenského národa, v ktorom budú mať zastúpenie všetky zložky našej spoločnosti. Žiadame zaručiť úplnú slobodu tlače. Novinári, zvolte si už dnes také vedenie redakcií, ktoré túto slobodu zaručia. Žiadame zaručiť slobodu podnikania, zhromažďovania, spoločovania, pohybu, svedomia a ďalšie občianske práva a slobody. Žiadame zrušiť vedúcu úlohu KSS zakotvenú v ústave a v tomto zmysle zmeniť ústavu. Žiadame odideologizovať školstvo a kultúru a oddeliť kultúru od štátneho riadenia. Žiadame zaručiť nestrannosť súdov a prokuratúry a vytvoriť skutočne právny štát. Žiadame dôslednú odluku cirkvi od štátu. Žiadame slobodné odborové hnutie a nezávislé študentské organizácie. Žiadame zrovnoprávniť všetky formy vlastníctva. Žiadame dôsledne demokratickú federáciu Čechov a Slovákov a zákonné upravenie práva postavenia národností na princípe plnej a faktickej rovnoprávnosti. Žiadame reálne zaručiť právo na zdravé životné prostredie. Žiadame zaručiť rovnakú šancu pre všetkých pri voľbe povolania a naplnení životnej dráhy.“⁵⁷

27. novembra 1989 študenti aktívne podporili generálny štrajk. O 11.00 hod. zvolalo vedenie FiF UK zhromaždenie zamestnancov do posluchárne

č. 127 na Gondovej ulici. Medzitým sa o 12.00 hod. zhromaždili študenti pred budovou na Gondovej 2, ku ktorým sa po skončení svojho zhromaždenia pridali aj zamestnanci fakulty a univerzity na Šafárikovom námestí. Reťaz pokračovala na Hviezdoslavovo námestie a Námestie SNP. Štrajk bol ukončený o 14.00 hod.⁵⁸

28. novembra 1989 zvolal štrajkový výbor učiteľov na 10.00 hod. zhromaždenie učiteľov a zamestnancov do prednáškovej miestnosti č. 127. Na zhromaždení bola založená pobočka iniciatívy VPN na fakulte. Platformou bolo dvanásťbodové programové vyhlásenie VPN z dňa 25. novembra 1989. K tejto platforme prebehla pomerne búrlivá diskusia. Najmä členovia KSC, ktorí – zrejme programovo – obsadili prvé rady, komentovali jednotlivé požiadavky vyhlásenia, svoj súhlas podmieňovali napríklad tým, že platformu by podpísali, keby tam nebol bod ten a ten (napríklad bod 9 požadujúci zrovnoprávnenie všetkých foriem vlastníctva; napríklad bod 4 žiadajúci zrušenie vedúcej úlohy strany sa už neodvážili). Členovia štrajkového výboru im odpovedali, že nik ich podpísať nemôže, môžu sa rozhodnúť úplne slobodne (čo iste bola pre nich nová, nezvyčajná situácia), podpisuje sa však platforma ako celok. Svoj súhlas s platformou VPN a členstvo vo fakultnej pobočke bolo treba napísať explicitne na rozdelených excerpčných lístkoch. Priamo na mieste ich podpísalo okolo 170 učiteľov a zamestnancov fakulty. Prihlášku nakoniec podali aj niektorí členovia strany, ale spôsobom pomerne kurióznym (či charakteristickým): „*Pripájam sa k väčšine požiadaviek obsiahnutých v platforme*

Verejnosti proti násiliu, pokiaľ nie sú alebo nebudú v rozpore so stanoviskom KSC na fakulte“ alebo „*Súhlasím so všetkými bodmi programového vyhlásenia VPN!!! Týmto prehlásením nechcem zradiť stranu (KSC)*.“⁵⁹

Súhlas s platformou a členstvo v pobočke písomne vyjadrilo cca 200 zamestnancov fakulty. Zároveň bola zvolená koordinačná rada pozostávajúca z učiteľov a ostatných zamestnancov fakulty. Jej členmi sa stali: Martin Czako, Vladimír Harašta, Anton Heretik, Vladimír Hlavenka, Alojz Keníž, Eduard Krekovič, Tatiana Krivdová, Valér Mikula, Martin Nováček, Ján Piškitel, Rudolf Šebek, Herta Tkadlečková a Alfréd Zimmermann.⁶⁰

December 1989 sa niesol v duchu prerušenia okupačného štrajku a prechodu na zosilnenú štrajkovú pohotovosť na všetkých vysokých školách na Slovensku. 6. decembra 1989, dva týždne od vypuknutia masových demonštrácií, vypravili slovenskí vysokoškoláci z Bratislavy do Košíc vlak. „*V stanici Bratislava – Nové Mesto stojí neobyčajný vlak. Je pestro pomalovaný, celý polepený plagátmi, heslami, výzvami a plný študentov.*“⁶¹ Niesol priliehavý názov – Vlak nežnej revolúcie. Akcia bola výsledkom spontánnej a zároveň pohotovej reakcie študentských aktivistov a aktivistiek, ktorým významným podielom pomohli aj železnice Východnej dráhy – na jej zorganizovanie stačilo 24 hodín. Vo vlaku sa viezlo vyše 1 000 študentov a predstaviteľov slovenského kultúrneho života medzi nimi členovia a členky Radošinského naivného divadla a ďalší herci či umelci.⁶² Trasa viedla z Bratislavy

56 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 13.

57 SNA Bratislava, f. VPN, Verejnosť proti násiliu november – december 1989, 1. Zaujímame stanovisk k vnútro politickej situácii, 1. 4. Občianske fórum, inv. č. 4, šk. č. 2.

58 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 13

59 MIKULA, Valér. Filozofická fakulta UK v novembri 1989. In: GLOSSOVÁ, Marta, SLOBODNÍK, Martin, eds. *95 rokov filozofickej fakulty UK. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 542 – 543.

60 MIKULA, V. *Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*, s. 13.

61 Niekoľko dojmov z vlaku nežnej revolúcie Bratislava zdraví Košice. *ZMENA*, roč. 1, 1989, č. 4.

62 Medzi umelcami boli Ivan Krajčík, Jozef Vajda, Stanislav Štepka, Katarína Kolníková, Dušan Jamrich, Elo Romančík.

Vlak nežnej revolúcie vypravili študenti z Bratislavy 6. decembra (Zdroj: Archív TASR)

cez Trnavu do Košíc.⁶³ V mestách vystupovali z vlaku približne 20-člené skupinky, ktoré viedli stretnutia a diskusie s verejnosťou, pričom nosnou myšlienkou bola propagácia ideí Nežnej revolúcie. Napriek mrazivému počasiu vítali študentov na perónoch zástupy ľudí a vyjadrovali im podporu. Na nástupištiach sa ozýval spev, skandovanie viac či menej známych hesiel: „Prepusťte politických väzňov!“

„V jednote je sila!“, „Nebojte sa nebát!“, „Nech žijú študenti!“ či „Nechodte lyžovať, poďte s nami bojovať!“. Študenti rozdávali propagačné plagáty a informačné dokumenty s výzvami a požiadavkami slovenských vysokoškolákov a VPN.⁶⁴ Cieľom vlaku bolo prepojenie západu a východu a preniesť študentov a umelcov na východ do Košíc, ktorí podporia študentské hnutie a VPN. Študenti verili, že touto akciou urýchlia šírenie idey Nežnej revolúcie.

V tom istom čase vytvorili bratislavskí vysokoškoláci živú reťaz na Devíne na protest proti dovtedajšiemu zloženiu federálnej vlády.⁶⁵ V aule UK⁶⁶ sa 6. decembra 1989 v čase 13.00 – 15.00 hod. konali voľby dekana FiF UK. Na voľby dohliadala komisia v zložení: Herta Tkadlečková (predsedníčka), Anton Heretik (člen VPN), František Hruška a Ján Svetlík (za KSČ), za študentov Daniel Bútora a Pavol Cesnak. Okolo 16.00 hod. boli oznámené výsledky volieb. Volieb sa zúčastnilo 635 študentov t. j. 44,8 % z celkového počtu 1 418 a 382 zamestnancov t. j. 77,5 % z celkového počtu 493. Za kandidáta Ivana Slimáka hlasovalo 631 študentov t. j. 99,4 % a 368 zamestnancov t. j. 96 % hlasujúcich. Proti bolo len 17 voličov. Ivan Slimák bol zvolený za dekana FiF UK.⁶⁷

Volebná komisia následne odišla za rektorom UK Ladislavom Meliorisom, ktorý výsledky volieb akceptoval.⁶⁸

11. decembra 1989 na fakultnom zhromaždení boli na návrh dekana schválení prodekan Jozef Novák (1. prodekan pre koncepčné otázky fakulty), Igor Brezina (pre vedeckovýskumnú činnosť), Vladimír Hlavenka (pre zahraničné styky), Ján Michálek (pre edičnú činnosť), Valér Mikula (pre denné štúdium a štúdium popri zamestnaní), Ján Taraba (pre sociálnu starostlivosť). Zároveň bol vyhlásený štatút volieb vedúcich katedier a ústavov, podmienkou pre ich ustanovenie boli voľby, ktoré sa mali uskutočniť do 14. decembra 1989.

Právnická fakulta UK

Zmeny po Novembri 1989 sa dotkli aj akademickej pôdy právnickej fakulty. Svoju činnosť na akademickej pôde ukončila ZO KSS, ako aj organizácia SZM. Zároveň dochádza k zrušeniu Ústavu marxizmu-leninizmu a k zrušeniu všetkých predmetov marxizmu-leninizmu. Následne sa začala príprava nového učebného programu, čo viedlo k predĺženiu štúdia na 10 semestrov. Avšak k významným porevolučným činnostiam fakulty patrili rehabilitácie a nápravy krívd vo vzťahu k študentom a učiteľom fakulty.⁶⁹

63 Niekoľko dojmov z vlaku nežnej revolúcie Bratislava zdraví Košice. ZMENA, roč. 1, 1989, č. 4.

64 Vlak nežnej revolúcie [online]. [cit. 2024-05-22]. Dostupné na: <https://1989.sng.sk/vlak-neznej-revolucie>

65 FELDEK, Ľ. Keď sme brali do rúk budúcnosť, s. 48.

66 „Aula UK 6. decembra 1989 doslova praskala vo švíkoch, atmosféra však dýchala vysokou úrovňou organizovanosti, ale i očakávania. Občianska iniciatíva VPN a študenti FiF UK sa zhodli na spoločnom kandidátovi, stranická organizácia svoj návrh nepredložila. Prakticky pol roka pred svojou 60-tkou dostal docent PhDr. Ivan Slimák, CSc od zamestnancov v podobe mikulášskeho darčeka v slobodných rovných, tajných a priamych voľbách funkciu dekana.“ Prvá voľba dekana. Naša Univerzita, roč. 36, 1990, č. 5, s. 3.

67 „V búrlivom toku udalostí sledujeme výhonky základných zmien v živote národa, spoločnosti a štátu. Na doterajších zhromaždeniach väčšina z nás vyjadrila presvedčenie, že jednou zo stálic (...) majú byť slobodné voľby. Nie sme naivní, vieme, že ani takéto voľby (...) nemôžu rozohnať všetky mračná, zahnať každú búrku. No naša historická skúsenosť dokazuje, že bez slobodných volieb sa rodí taký monopol moci, či už čierny, hnedý alebo červený, ktorý vedie k tragédiám, rozkladá duchovne každý spoločenský organizmus, oslabuje materiálne základy existencie národa či spoločnosti, pravda okrem tej menšiny, čo sa na výsledkoch väčšiny priživovala a priživuje. Preto pokladám náš pripravovaný volebný akt za jeden z prvých krokov k slobodným voľbám v našej vlasti. A som vám vďačný, že mám tú česť stáť tu teraz pred vami a uchádzať sa o vašu dôveru, bez ktorej sa nedá účinne pracovať, aj keď ide o prechodné obdobie limitované prijatím nového vysokoškolského zákona.“ Prvá voľba dekana. Naša Univerzita, s. 3

68 MIKULA, V. Filozofi v novembri. Svedectvá, spomienky a dokumenty o priebehu Nežnej revolúcie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, s. 15.

69 KLUKNAVSKÁ, Andrea. Rok 1989 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. In: KLUKNAVSKÁ, Andrea, ed. Rok 1989 ako medzník vo vývoji štátu a práva. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2019 organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, v dňoch 14. a 15. februára 2019. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 21.

Vo vlaku nežnej revolúcie sa viezlo asi tisíc študentov a predstaviteľov kultúrneho života
(Zdroj: Archív TASR)

Prírodovedecká fakulta UK

Dňa 13. novembra 1989 sa na nástenke miestneho fakultného výboru SZM objavila listina s názvom *Prečo nie SZM*. Šiesti študenti Prírodovedeckej fakulty⁷⁰ 4. ročníka v texte skritizovali aktivity SZM. Následne sa rozbehla petícia, v ktorej viac ako 200 študentov vyjadrilo súhlas svojím podpisom na priloženej petičnej listine. Podľa viacerých informácií niekoľko študentov z PriF UK opustilo rady fakultného SZM. Situácia mala byť prerokovaná dňa 21. novembra 1989 na hromadnej diskusii medzi autormi dokumentu, radovými študentmi a členmi SZM. Debata sa uskutočnila 21. novembra 1989. V dôsledku revolučných udalostí sa však diskusia vyvíjala smerom k argumentácii, prečo by mal padnúť mocenský monopol komunistického režimu. V XII. správe ZNB je dokument hodnotený ako: „List ostro vystupujúci proti jednotnej organizácii SZM, pričom (študenti) poukazujú, že SZM je politická organizácia, ktorá pokiaľ

ne Stratí politický charakter, nemôže reprezentovať záujmy všetkých mladých ľudí.“⁷¹

Lekárska fakulta UK

20. novembra 1989 študenti Lekárskej fakulty (ďalej LF UK) vytvorili štrajkový výbor na fakulte. Členovia štrajkového výboru boli Jozef Botka, Michal Csáder, Vladimír Ferianec, Pavol Hnilica, Peter Michalko, Jozef Mikloško, Juraj Valent a František Stano.⁷² Prijali Stanovisko študentov a pedagógov LF UK:

„Bolí nás, že ste nevideli naše problémy a nepočuli naše otázky. Nevadí nám, že musíme aj za cenu osobných rizík riešiť problémy, ktoré ste Vy zavinili. Vyhlasujeme však, že nepriateľov skutočného socializmu, teda hodnôt slobody, sociálnej spravodlivosti, rovnosti a demokracie, z nás nikdy neurobíte. Nie preto, že na to nemáte už právo, ale preto, že tým, čo dnes robíme, približujeme dosiahnutie týchto ideálov. Nenecháme

sa vyhlasovať za nepriateľov štátu a krajiny. Vyhlasujeme, že to, čo dnes robíme, nie je anarchia, zmätok a rozvrat. V žiadnom prípade nedopustíme akúkoľvek provokáciu, ktorá by mohla ohroziť naše ciele. Sme tu práve preto, že chceme v budúcnosti pokojne a zmysluplne žiť. Nie sme bezohľadne manipulovaní. Vieme, čo chceme. Sme pripravení žiť skromnejšie, ak tak budú žiť všetci, ako rovnoprávni občania tohto štátu. Vyhlasujeme však, že nebudeme žiť bez ideálov, o ktoré ste nás Vy svojimi prístupmi takmer pripravili. Už teraz, keď nás vyhlasujete za nepriateľov socializmu, myslíte na to, ako ospravedlníte zásah proti nám. Pamätajte na to, ak tak urobíte, budete ničiť vieru svojich detí v to, že naše národy sú schopné vytvoriť spravodlivú spoločnosť v našej krajine. Žiadame o naplnenie textu I. hlavy našej ústavy, v ktorej sa hovorí, že všetka moc v ČSSR patrí ľudu. Pretože sme jeho časťou, sme pripravení sa s plnou zodpovednosťou na nej podieľať. Žiadame o vytvorenie takých foriem politického a spoločenského života, ktoré budú zárukou našej účasti na zmenách, ktoré musia vyviesť spoločnosť z krízy. Toto žiadame aj pre robotníkov, roľníkov a ostatné zložky našej spoločnosti. Len aktívnou účasťou nás všetkých môžeme odstrániť korupciu, nezodpovednosť, devastáciu našej krajiny a deformáciu ľudských hodnôt. Teda stav, ku ktorému došlo pod Vaším vedením. Pretože násilie pľodí násilie, a pretože ohrozuje aj naše životy, je pre nás neprípustné a jednoznačne ho odmietame. Máme holé ruky, avšak právo na slobodný prejav bez násilia si nikdy nedáme vziať.“⁷³

Toto stanovisko prečítala Zuzana Mistríková na druhý deň

70 Poslucháči 4. ročníka Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave: Juraj Benko, Peter Čaučík, Daniel Dubík, Peter Chowanec, Matej Rybanský a Filip Vagač. ABS Praha, f. Sekretariát FMV – DSZ FMV, DSZ č. 175 zo dňa 15. 11. 1989.

71 KUCHARÍK, J. Bratislavskí vysokoškoláci a pochod mestom 16. novembra 1989. In: JAŠEK, Peter, ed. 1989 – Rok zmeny. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2014, s. 160.

72 MEŠKO, Dušan. *Vivat Academia. 95 rokov Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 80. Pozri aj *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

73 MEŠKO, D. *Vivat Academia. 95 rokov Univerzity Komenského*. Bratislava, s. 81. Pozri aj *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

Živá reťaz, ktorú vytvorilo asi dvetisíc študentov na Devíne na protest proti dovtedajšiemu zloženiu federálnej vlády (Zdroj: Archív TASR)

na Hviezdoslavovom námestí. Stanovisko študentov a pedagógov podpísalo 2 217 študentov, zamestnancov a zdravotníckych pracovníkov LF UK.⁷⁴

Dňa 21. novembra 1989 vyhlásili študenti okupačný štrajk LF UK od 14.30 hod. Vedenie LF UK odmietlo so študentmi diskutovať, dekan bol v tom čase v zahraničí. Prebiehali diskusie so zamestnancami a študentmi o dianí v spoločnosti a možnostiach ďalšieho vývoja. Na LF UK bolo od 20. novembra 1989 zorganizovaných 26 mítingov. Diskusie prebiehali s každým, kto mal záujem, na fakultu prišli kardinál Korec, podpredseda vlády SSR Murín, rektor Melioris, herci Chudík, Labuda, Dočolomanský,

Jamrich, Dančiak, spisovatelia Štrelinger, Štrasser, Bútora, speváci Hoffman, Janoušek, Homolová. V Bratislave vznikol Zväz maďarských študentov, ktorý nadviazal spoluprácu s Maďarskou nezávislou iniciatívou a štrajkovými výbormi slovenských študentov.⁷⁵

22. novembra 1989 na zhromaždení vystúpili so svojím stanoviskom aj študenti LF UK v Bratislave:

„Obraciame sa na najvyšších straníckych a štátnych činiteľov s tým, že študenti nie sú nositeľmi anarchie, zmätku a rozvratu. Sú tu preto, že chcú v budúcnosti pokojne a zmysluplne pracovať a tvorivo žiť. Žiadame o naplnenie zákonných ustanovení našej ústavy, kde

*sa hovorí, že všetka moc v ČSSR patrí pracujúcemu ľudu. Žiadame vytvorenie takého politického a spoločenského života, ktorý bude zárukou účasti na zmenách a pomôže vyviesť spoločnosť z krízy.“*⁷⁶

Pripojili sa k nemu aj ostatné vysoké školy združené v koordinačnom výbore štrajkujúcich bratislavských škôl. Študenti LF UK na teoretických ústavoch LF UK vyhlásili okupačný štrajk.⁷⁷ Prvý dialóg študentov s vedením LF UK sa konal 22. novembra 1989. Vedenie študentom vysvetľovalo, že ich povinnosť je študovať, tým sa podieľať na budovaní socializmu, a nie štrajkovať. Tiež sa dozvedeli, že nemôžu očakávať, že protisocialistické živly si budú v tejto

74 *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

75 *Ako vyzerali dni revolúcie a čo im predchádzalo* [online]. [cit. 2023-02-18] <https://domov.sme.sk/c/22221238/ako-vyzerali-dni-revolucie-a-co-im-predchadzalo.html>

76 Za plný rozvoj socialistickej demokracie. *Pravda*, roč. 70, 23. 11. 1989, č. 276, s. 2.

77 MEŠKO, D. *Vivat Academia. 95 rokov Univerzity Komenského*. Bratislava, s. 81.

republike robiť, čo sa im zachce, a majú si uvedomiť, že štrajk pre nich bude mať negatívne dôsledky.⁷⁸

23. novembra 1989 študenti na LF UK kooptovali do štrajkového výboru doc. Branislava Líšku a prof. Bergendiho.

27. novembra 1989 sa diskutovalo o vytvorení okrúhlych stolov⁷⁹ na všetkých pracoviskách LF UK a hlasovalo sa o dôvere, resp. nedôvere vedúcim katedrií a kliník. Profesor Bergendi, vedúci katedry, vyzval všetkých vedúcich katedrií a kliník k demisii, odstúpili len prof. Bergendi a doc. Kolibáš.⁸⁰

28. novembra sa vrátil dekan LF UK prof. Buchvald zo zahraničia. Študenti vypracovali Požiadavky študentov štrajkového výboru LF UK:

„1. Vytvorenie akademického senátu a akademickej pôdy. Pripraviť záruky a princípy jeho zloženia a činnosti do 5. decembra 1989. Právo voliť vedúcich funkcionárov na základe rozhodnutia senátu.

2. Upraviť študijný plán po skončení štrajku. Žiadame zrušiť termíny skúšok študentov 6. ročníka s vyjadrením do 29. novembra 1989.

3. *Pôsobenie rektora na ministra školstva, aby sa spojil s ministrom vnútra, národnej obrany a spravodlivosti a aby zaručili neperzekvovanie študentov mimo akademickej pôdy, ako aj občanov podporujúcich hnutie.*⁸¹ Na návrh štrajkových výborov LF UK odvolal dekan prodekanov LF UK. Štrajkový výbor študentov spolu s doc. Branislavom Líškom a niektorými zamestnancami vypracovali štatút a rokovací poriadok Akademického senátu (ďalej AS) LF UK.⁸²

Bohoslovecká fakulta UK

Kardínal Tomášek vo svojom prejave 21. novembra 1989 vyjadril podporu študentom. „Pretože je situácia dramatická, sú tu rôzne emócie. Je dôležité zvážiť každé slovo, každú informáciu. Mlčať sa však nemôže! Keď nie je niečo v poriadku, kto mlčí, ten má spoluvinu, lebo mlčanie sa považuje za súhlas. Kto mlčí, ten svedčí. Otvorene a jasne sa musí vyjadriť Áno a Nie.“ Možno práve na spomenuté vyhlásenie čakali bratislavskí bohoslovci, ktorí potrebovali pre svoje ďalšie kroky morálnu podporu cirkevnej autority. Bohoslovecká fakulta sa so svojimi

študentmi už zapísala do slovenskej histórie. Práve na tejto akademickej pôde v roku 1980 vznikol prvý známy protest vysokoškolákov počas normalizácie.⁸³ Stodvadsať študentov teológie v dňoch 20. – 21. októbra 1980 začalo hladovku proti zasahovaniu proštátneho Združenia katolíckych duchovných Pacem in terris (ZKD PIT) na akademickej pôde. Táto odvaha čoskoro vyvolala reakciu. Jedenásti študenti museli na rok prerušiť štúdium, väčšina z nich sa už nemohla vrátiť.

V ten istý deň (21. novembra) si na bohosloveckej fakulte po začatí prednášok dekan Štefan Janega zavolať bohoslovcov a povedal im, „aby nerobili nijaké hlúposti, a aby sa riadili tým, čo im povedali biskupi“.⁸⁴ V priebehu dopoludnia sa na fakulte objavili letáky volajúce bohoslovcov na zhromaždenie o 12.30 hod. pri soche Jána Hollého, ktorá sa nachádza vedľa Dómu sv. Martina. Pred pol jednou popoludní sa na nádvorí seminára vytvorila skupina bohoslovcov, hoci prednášky trvali do trinástej. Predstavený seminára im odporučil, aby nerobili nič bez vedomia ordinárov, ktorí majú poobede prísť. Ale výslovne im nič nezakázal. O pol

78 *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

79 „Dekan LF UK a vedenie fakulty s našou myšlienkou okrúhlych stolov súhlasilo. Dekan nariadil hlasovanie na pracoviskách s tým, že študenti sa zúčastnia hlasovania ako skrutatéri a hlavne ako garancia tajných a slobodných hlasovaní. Na základe výsledkov týchto hlasovaní vedenie fakulty rozhodlo o ďalšom pôsobení vedúcich pracovísk. Tí, čo nedostali dôveru svojich pracovníkov, sa mohli prihlásiť do konkurzu. Dostali sme viacero ďakovných listov z pracovísk za realizáciu myšlienky okrúhlych stolov na pracoviskách. Jediná, ktorá odišla z LF UK bez hlasovania, bola súdružka O. B., prednostka I. gynekologicko-pôrodnicej kliniky a prodekanka. Táto súdružka požadovala, aby minister obrany ČSSR dal rozkaz na potlačenie študentských štrajkov tak, ako na námestí Tchien-an-men v Číne, pomocou armády a s tankami. Medzi 15. aprílom a 4. júnom 1989 tam protestovali študenti a občania za slobodu slova, občianske práva a demokratizáciu spoločnosti. Tieto protesty vedenie ČLDR krvavo potlačilo, podľa ich vlastných informácií zabili 300 ľudí a 10 000 bolo zranených. Udalosť je označovaná ako Pekinský masaker.“ *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

80 *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

81 *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

82 *Spomienky na dni novembra* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://uniba.sk/spravodajsky-portal/detail-aktuality/back_to_page/pre-studentov-2/article/spomienky-na-dni-novembra-89/

83 ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://www.svedectvo.sk/katolickacirkev_neznarevolucia/img/Katolicka_cirkev_a_nezna_revolucia_-_ukazka.pdf

84 ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/49221/katolicka-cirkev-a-nezna-revolucia>

jednej sa pri soche Jána Hollého zišlo asi 100 bohoslovcov. Zaspievali pieseň „Kto za pravdu horí“ a modlili sa ruženec. Počas tridsiatich minút trvania zhromaždenia počet bohoslovcov stúpil približne na 180 z celkového počtu 347 študentov. Bohoslovci toho istého dňa napísali list arcibiskupovi Jánovi Sokolovi, v ktorom vyjadrili potrebu postaviť sa na stranu „utláčaných a bitých“. Odpoveď arcibiskupa Sokola bohoslovcom bola promptná. V ten istý deň vydal vyhlásenie, ktoré bolo dané na vedomie bohoslovcov, dekanátu a rektorátu Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty a všetkým ordinárom Slovenska. Vo vyhlásení sa píše: „Kedže u nás prebieha demokratizačný proces, ktorý sa týka celej spoločnosti, do ktorej je začlenená aj katolícka cirkev u nás, musíme zaujať stanovisko. Motivujú ma k tomu aj udalosti, ktoré sa odohrali v Prahe 17. novembra 1989, v ktorých orgány Ministerstva vnútra neľudsky zasiahli. K tomu nemôžeme byť lahostajní. Preto sa pridávam ku všetkým, ktorí tento zásah odsúdili.“ Bohoslovci, povzbudení vyhlásením arcibiskupa, mu 22. novembra poslali petíciu s dvanástimi bodmi, jedenásť z nich boli požiadavky. Okrem prvého bodu, ktorý oznamoval, že na „protest proti neľudskému zásahu orgánov ministerstva vnútra dňa 17. novembra 1989 pri verejnej a pokojnej demonštrácii voči študentom v Prahe trvale odmietame účasť na prednáškach zo spoločenských vied“, ostatné body žiadali to, čo je v slobodných pomeroch na teologickej fakulte a v seminári samozrejmosťou. Dňa 26. novembra vydali bohoslovci svoje stanovisko k udalostiam v spoločnosti, ku ktorým sa jednoznačne pridali. Vo svojom liste z 30. novembra 1989 arcibiskupovi Sokolovi žiadali odvolanie

niektorých svojich profesorov a predstavených kňazského seminára, ktorí buď kompromitovali fakultu svojimi prorežimovými postojmi, alebo stratili dôveru bohoslovcov.⁸⁵

Arcibiskup Ján Sokol sa svojimi vyhláseniami hneď verejne pripojil k spoločenskému pohybu, ktorý sa ešte len začínal. Predovšetkým to bola odpoveď bohoslovcov zo dňa 21. novembra 1989, v ktorej napísal: „Pripájam (sa) ku všetkým, ktorí tento zásah odsúdili.“ Nasledujúci deň, 22. novembra 1989, nasledovala jeho výzva „ľuďom dobrej vôle na Slovensku“, ktorá sa začínala slovami: „Nadišiel vrcholný čas, keď treba riešiť problémy, ktoré sa nahromadili za posledných štyridsať rokov v našom verejnom živote.“ Na ďalší deň, 23. novembra 1989, sa pod arcibiskupovo vyhlásenie podpísal František Tondra, spišský biskup, s dodatkom: „Hlas svojho arcibiskupa podporujem a odporúčam svojim kňazom a veriacim.“ List arcibiskupa zo dňa 22. novembra 1989, a teda podpora spoločenskému pohybu, sa stal jedným z kľúčových bodov druhého mítingu na námestí SNP v Bratislave. Na mítingu v prvý týždeň Nežnej revolúcie vystúpil kňaz Anton Srholec, neskôršie aj arcibiskup Ján Sokol, ktorí podporili spoločenské zmeny. Kňazi Spišskej diecézy s generálnym vikárom Andrejom Imrichom 23. novembra 1989 vyjadrili solidaritu so štrajkujúcimi študentmi a hercami a plne sa stotožnili s vyhlásením kardinála Tomáška. 26. novembra 1989 nasledovalo ďalšie vyhlásenie arcibiskupa Jána Sokola „Všetkým ľuďom dobrej vôle“, v ktorom vyzýval všetkých katolíkov, aby podporili úsilie iniciatívy VPN. Dňa 22. novembra 1989 na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte UK podporilo Nežnú

revolúciu svojimi podpismi spolu 346 bohoslovcov a predniesli 12 bodov, ktoré mali zreformovať štúdium na fakulte.⁸⁶

VYSOKÁ ŠKOLA MÚZICKÝCH UMENÍ

Pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva a výročia vzniku Vysokej školy výtvarných umení (ďalej VŠVU) a Vysokej školy múzických umení (ďalej VŠMU) bol na 17. novembra 1989 pôvodne pripravovaný nepolitický „karnevalový sprievod“ študentov ulicami mesta. „My na VŠMU sme plánovali po 20 rokoch obnoviť „krštenie prvákov“. Súčasťou mal byť na tú dobu nevídaný alegorický sprievod mestom, na ktorý sme dokonca mali povolenie,“ približuje Zuzana Mistríková.⁸⁷ Akcia však napokon nebola povolená, vedenie umeleckých škôl ju svojim študentom neodporučilo uskutočniť. Študenti týchto dvoch vysokých škôl si napokon akciu urobili v priestoroch nádvorí historickej budovy Akademie Istropolitany, vtedajšom sídle vysokej školy. Zábery z alegorického sprievodu dokonca vysielať televízia ako reportáž. Študenti divadelnej fakulty VŠMU prezentovali postoje formou umeleckého prejavu, hraním inscenácií, divadelných predstavení a podobne. Na divadelnej fakulte múzických umení existovalo už pred rokom 1989 akési slobodnejšie prostredie. Študenti mali možnosť diskutovať so svojimi pedagógmi, vyjadrovať vlastné myšlienky pomocou divadelných predstavení. Študenti bratislavskej VŠMU mali výborné kontakty na pražských kolegov z Divadelní fakulty Akademie múzických umení (ďalej DAMU), a tak priame svedectvá a bezprostredné dojmy z Prahy prenikli do Bratislavy už 18. novembra 1989.

85 ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/49221/katolicka-cirkev-a-nezna-revolucia> <https://www.postoj.sk/49221/katolicka-cirkev-a-nezna-revolucia>

86 MEŠKO, D. *Vivat Academia. 95 rokov Univerzity Komenského*. Bratislava, s. 60.

87 JACKOVÁ, Anna. *Za účasť v Novembri 89 ju chceli vyhodiť zo školy. Ako revolučné dni prežívala tvár študentského hnutia?* Rozhovor so Zuzanou Mistríkovou [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: <https://soda.o2.sk/pribehy/za-ucast-v-novembri-89-ju-chceli-vyhodit-zo-skoly-ako-revolucne-dni-prezivala-tvar-studentskeho-hnutia/>

20. novembra 1989 vyhlásili štrajk aj študenti na VŠMU. Spoločné stretnutie študentov oboch vysokých škôl sa uskutočnilo v pondelok 20. novembra popoludní, za filozofov sa ho zúčastnili Dionýz Hochel, Daniel Bútora, Svetoslav Bombík, Milan Novotný a Radoslav Števcík a za VŠMU Zuzana Mistríková, Anton Popovič a Juraj Vaculík. Toto stretnutie predznamenovalo vytvorenie koordinačného výboru študentských štrajkových výborov, keďže štrajkové hnutie študentov sa rýchlo šírilo po celej krajine. Napokon sa podarilo v krátkom čase vytvoriť štrajkový výbor na každej zo slovenských fakúlt, ktorých bolo v tom čase vyše 50. Do troch dní sa podarilo zorganizovať celoslovenský koordinačný výbor, ktorý pozostával z 10 študentov⁸⁸ a sídlil v priestoroch Academie Istropolitany

SLOVENSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA TECHNICKÁ

Situácia na pôde Slovenskej vysokej školy technickej (ďalej SVŠT) v Bratislave bola podobná ako na ostatných univerzitách a fakultách v Bratislave. Ako prví na SVŠT vydali svoje vyhlásenia študenti Elektrotechnickej a Strojníckej fakulty. Požiadavky koncipovali do viacerých bodov, ktorých obsah sa v zásade nelíšil od Vyhlásenia slovenských vysokoškôľakov. Objavila sa tu napríklad aj výzva na prešetrenie všetkých prípadov politických väznov a zastavenie stíhania nespravodlivo obvinených, legalizáciu nezávislej tlače či povolenie práva zhromažďovania. Žiadali tiež, aby bolo ich prehlásenie prediskutované v televízii za účasti zástupcov vysokých škôl.⁸⁹ Študenti navrhli týždenné prerušenie výučby, čo vedenie SVŠT neodsúhlasilo. Rovnako sa vedenie postavilo aj k diskusi, ktorú navrhovalo viesť vo večerných hodinách, po skončení výučby,

či už na pôde fakúlt, alebo v študentských domovoch. Dialóg vedenia fakúlt a študentských hnutí sa niesol v napätej atmosfére, čo dokumentuje aj vyjadrenie čelných predstaviteľov Stavebnej fakulty voči členom Koordinačného výboru študentov. Generálny štrajk odmietol aj Celoškolský výbor KSS SVŠT. Účasť učiteľov a pracovníkov SVŠT na demonštráciách označil za nežiaducu a požadoval čo najskôr obnoviť vyučovanie. Rovnako ako študenti a vedenie SVŠT, aj celoškolský výbor KSS so straníckymi výbormi na fakultách požadovali dôsledne vyšetriť policajný zásah zo 17. novembra. Dianie v krajine považovali za mimoriadne vážne a bolo podľa nich potrebné prijať okamžité, účinné politické rozhodnutia v najvyšších straníckych a štátnych orgánoch, ktorých predstavitelia z ich pohľadu nevyvíjali dostatočnú snahu o upokojenie a konsolidáciu v spoločnosti. Na pôde fakúlt sa na diskusiách zúčastňovali aj niekdajšie významné osobnosti SVŠT. Na Stavebnej fakulte sa študentom prihovril okrem iných aj prof. Jozef Trokan, bývalý rektor, ktorému bola v čase normalizácie zakázaná pedagogická činnosť, pretože vyjadril odmietavý postoj k invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968. Okrem stretnutí na pôde vysokých škôl sa nielen študenti, ale aj ostatní občania začali schádzať na námestiach v celom Československu. Pre študentov SVŠT sa akýmsi „štrajkovým domovom“ stalo Gottwaldovo námestie, dnes Námestie Slobody. Práve v novodobom názve tohto miesta sa odzrkadlilo to, po čom ľudia v revolučnom čase predovšetkým volali, teda po slobode.⁹⁰ Študenti všetkých fakúlt SVŠT sa zapojili do udalostí po boku ostatných vysokých škôl v Bratislave. Na akademickej pôde vznikali pobočky VPN. Hlásili sa k spoločnému programovému vyhláseniu VPN

a Koordinačného výboru slovenských vysokoškôľakov, v ktorom požadovali aj zrušenie ústavne zakotvenej vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti, odstránenie straníckej ideológie zo školstva (doslovne jeho „odideologizovanie“) a vytvorenie študentských organizácií, nezávislých od riadiacich orgánov. Navyše k nemu pridávali aj svoje vlastné požiadavky. Napríklad fakultná organizácia VPN na Chemickotechnologickej fakulte SVŠT (ďalej CHTF) vydala 13 bodov, v ktorých sa spomínajú požiadavky na zaistenie akademických slobôd a nedotknuteľnosti akademickej pôdy, zrušenie ústavov marxizmu-leninizmu (ďalej ÚML) na školách, ich výučbu, ako i zrušenie straníckych organizácií na akademickej pôde.

Na zasadnutí Kolégia rektora 29. novembra rektor oznámil zrušenie ÚML na SVŠT. Jeho zamestnanci mali prejsť na iné oddelenia v rámci školy alebo sa presunúť na novovzniknutý Ústav humanitných vied. Zároveň bola zrušená Ústredná knižnica SVŠT a jednotlivé študijné a informačné strediská boli organizačne priradené k fakultám. Taktiež zanikli Vojenská katedra a Katedra brannej výchovy, ktoré mali celoškolskú pôsobnosť. Katedra inžiniersko-humanitných vied, Katedra kybernetiky a informatiky, ako aj Ústav biotechnológie boli pričlenené k príslušným fakultám, Katedra jazykov a Katedra telesnej výchovy sa rozdelili na katedry jazykov a katedry telesnej výchovy jednotlivých fakúlt školy. Ústav výpočtovej techniky sa transformoval na dnešné Centrum výpočtovej techniky, ku ktorému bol pričlenený aj Útvar automatizovaných informačných systémov.⁹¹

30. novembra 1989 sa rektor SVŠT stretol so zástupcami občianskych iniciatív z prostredia školy. Hlavnou úlohou bolo riešenie nastolených

88 VAGAČ, F. *Nedá sa zatvoriť do basy celý štát* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/november-89/filip-vagac-neda-sa-zatvorit-do-basy-cely-stat>

89 KRISTEL, Martin, PÁLFFYOVÁ, Markéta. Ako inžinieri demontovali režim na technike (SVŠT), s. 10 – 14.

90 KRISTEL, M., PÁLFFYOVÁ, M. Ako inžinieri demontovali režim na technike (SVŠT), s. 10 – 14.

91 KRISTEL, M., PÁLFFYOVÁ, M. Ako inžinieri demontovali režim na technike (SVŠT), s. 10 – 14.

Študenti pred Úradom vlády SSR 7. decembra 1989 (Zdroj: Archív TASR)

problémov demokratickou cestou. V prvom rade išlo najmä o voľby nových dekanov a prodekanov. Zástupcovia zo SvF a EF informovali, že ich vedenia už abdikovali. Na fakultách sa mali bezodkladne vytvoriť výbory Akademických fór, ktoré by boli poverené prípravou a priebehom voľieb. Keďže v diskusii neboli účastníci tohto stretnutia názorovo jednotní, dohodli sa, že v rokovaní budú pokračovať aj v nasledujúcich dňoch. A 4. decembra 1989 vznikla na pôde SVŠT Koordinačná rada Akademického fóra SVŠT. Pozostávala z delegovaných zástupcov akademických fór jednotlivých fakúlt, rektorátu, ako aj celoškolských katedier a ústavov. Za cieľ si stanovila realizáciu volieb rektora, zjednotenie činnosti občianskych iniciatív na škole a spolu s novým rektorom prípravu návrhu novej organizačnej štruktúry a samosprávnych orgánov na SVŠT – prorektorov, Akademického senátu, Vedeckej rady. O štyri dni prebehlo ďalšie rokovanie vedenia SVŠT s predstaviteľmi jednotlivých fakúlt, občianskych iniciatív a zástupcov koordinačného výboru

študentov, v rámci ktorého rektor odporučil funkcionárom, aby abdikovali, avšak aby svoju prácu vykonávali až do zvolenia svojich nástupcov.

Význačným počinom v demokratickom procese školy bolo aj zriadenie rehabilitačných komisií, ktoré sa kreovali na každej fakulte a rektoráte už koncom roka 1989. Ich cieľom bolo zmierniť nepravosti vykonané na zamestnancoch a študentoch SVŠT v časoch totality. Tieto komisie počas svojej činnosti rehabilitovali viac ako 200 bývalých študentov vylúčených zo štúdia pre ich politické presvedčenie, náboženské vierovyznanie alebo občianske postoje. „Očistení“ boli aj viacerí bývalí pedagógovia a pracovníci školy prepustení v spomínanom období z politických dôvodov. Tým, ktorí boli v čase revolúcie ešte v produktívnom veku a mali záujem, bol zo strany školy ponúknutý návrat a možnosť opätovného pôsobenia. Zároveň boli rehabilitovaní i tí, ktorí síce po roku 1968 na škole zostali, avšak pracovali na pozíciách nezodpovedajúcich ich kvalifikácii.⁹²

Na Elektrotechnickej fakulte sa konali mítingy študentov za prítomnosti

učiteľov a ostatných pracovníkov katedier. Svoje stanovisko k napätej situácii vyjadrilo okrem študentov aj vedenie SVŠT. V otázke prešetrovania policajného zásahu a požiadavky objektívneho a pravdivého informovania sa postavilo na stranu študentov a vyjadrilo pochopenie nad ich rozhorčením. Za východisko z tejto situácie považovalo otvorený dialóg založený na princípoch demokracie, korektnom prístupe a jasných cieľoch. Malo ísť o diskusie na pôde školy medzi pedagógmi, študentmi, ako aj nepedagogickými pracovníkmi. Študenti boli vyzvaní, aby zachovali rozvahu a nenechali sa zneužiť pre politické ciele „nepriateľov socializmu“.

21. novembra 1989 sa študenti Stavebnej fakulty zhromaždili pred budovou. V rámci diskusie sa hovorilo o vŕšeličom, o štúdiu, práci SZM, iba o podstate riešenia problémov sa vôbec nehovorilo. Študent Peter Polášek bol prvý, ktorý vystúpil s požiadavkou zrušenia vedúcej úlohy KSČ. 22. novembra 1989 bol ustanovený Koordinačný výbor študentského hnutia na Stavebnej fakulte v zložení Michal Bláha, Peter Smižanský, Martin Vician, Matej Vagač, Boršč, Sedláček a Zlocha.⁹³ V aule Stavebnej fakulty bolo uvedených 5 požiadaviek búrlivo prijatých a odsúhlasených.⁹⁴

22. novembra sa na Strojníckej fakulte SVŠT konali diskusie študentov odohrávajúce sa najskôr v spoločných priestoroch auly. Neskôr sa tieto rozhovory presunuli do jednotlivých učební. Poslucháči odboru chemických a potravinárskych strojov diskutovali o Vyhlásení slovenských vysokoškolských študentov, ktoré vydal Koordinačný výbor slovenských vysokých škôl. Podporili požiadavky na vytvorenie nezávislej komisie na prešetrovanie pražských udalostí zo 17. novembra v Prahe, na objektívne

92 KRISTEL, M., PÁLFFYOVÁ, M. Ako inžinieri demontovali režim na technike (SVŠT). *SPEKTRUM*, roč. 25, 2019/2020, č. 3, s. 10 – 14.

93 Zloženie uvádzame tak, ako sa nám podarilo členov identifikovať.

94 BISTÁK, Andrej. *November 1989: 30 rokov slobody* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné na: https://www.svf.stuba.sk/sk/dianie-na-svf/november-1989-30-rokov-slobody.html?page_id=7838

a pravdivé informovanie verejnosti o jeho výsledkoch a potrestaní vinníkov. Súčasne vyzvali, aby odstúpili politickí a vládni predstavitelia, ktorí boli zodpovední za terajší stav spoločnosti. Dekan strojníckej fakulty profesor Igor Jaššo, ktorý od pondelka diskutoval so študentmi pre denník *Pravda*, povedal „je na škodu vecí a otvoreného dialógu, že viaceré vyhlásenia sa dnes formulujú veľmi rýchlo, často bez politickej zodpovednosti a mnohí študenti, žiaľ, nepoznajú obsah a dosah pojmov, ktoré požadujú. Teší ma však, že vzájomný dialóg sa postupne kultivuje“.⁹⁵

5. decembra 1989 sa na CHTF konalo stretnutie biskupa Jána Ch. Korca

so študentmi fakulty. Ak odhliadneme od „Pražskej jari“, tak sa v aule CHTF SVŠT uskutočnilo prvé historické verejné vystúpenie tajne vysväteného biskupa. Vysokoškolákom, ktorí zaplnili celú aulu, v priebehu vyše dvoch hodín porozprával o osude cirkvi počas štyridsiatich rokov prenasledovania.

ZÁVER

Študentské hnutie spolu s Verejnou otou proti násiliu zohralo veľkú úlohu pri zmene režimu v Československu. V štúdii sme predostreli celý priebeh študentského hnutia v novembri a decembri 1989, jeho snahy však

pokračovali aj po roku 1990 v Akademickom fóre Slovenska, kde študenti vystupovali ako súčasť akademickej obce, akademického senátu. Študenti sa v každom meste stali kľúčovým spojencom a veľkou pomocou pre miestnych aktivistov VPN – pripravovali, rozmnožovali a distribuovali protirežimové letáky, organizovali demonštrácie, pomáhali mobilizovať celú spoločnosť. Ich výjazdy spolu s hercami do rôznych kútov Slovenska, kde šíрили informácie o revolučnom dianí, boli v čase, keď komunisti ovládali médiá, kľúčovým zdrojom, prostredníctvom ktorého prenikali informácie o aktuálnom politickom vývoji do regiónov.

Tajana Gerbocová • Student Movement in Colleges and Universities in Bratislava

The student movement, in collaboration with Public Against Violence, played a crucial role in the political transformation of Czechoslovakia. During November and December 1989, the movement rapidly spread across universities and faculties in Bratislava, with students actively engaging in the democratic transition. Among the earliest to commemorate the events of November 17, 1939, were students from the Faculty of Arts at Comenius University (FiF UK) and the Academy of Performing Arts (VŠMU). FiF UK students marked the anniversary with a city march, while VŠMU students planned a procession for freshmen, which was ultimately restricted to university grounds. Over time, additional faculties and universities across Bratislava joined the movement. This study is based on archival research conducted at various universities and faculties.

Mgr. et Mgr. Gerbocová Tajana, PhD.

Absolvovala Filozofickú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove v odbore história – etika a v odbore archívniectvo, pomocné vedy historické – história. Na Politickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave absolvovala doktorandské štúdium v odbore politológia a obhájila svoju dizertačnú prácu na tému *Verejnosť proti násiliu: Organizačné členenie a jej vývoj (1989 – 1992)*. V súčasnosti pracuje ako štátny odborný radca v Slovenskom národnom archíve. V súčasnosti pracuje ako archivárka v Slovenskej sporiteľni.

Kontakt: gerbocova.tajana@gmail.com

95 Za plný rozvoj socialistickej demokracie, s. 2.

MILAN LOVICH. Z NEDOŠTUDOVANÉHO MEDIKA ZÁSTUPCOM NÁČELNÍKA SPRAVODAJSKÉHO ODDELENIA 11. BRIGÁDY POHRANIČNEJ STRÁŽE

VLADIMÍR PALKO ML.

Milan Lovich pôsobil v spravodajských zložkách Federálneho ministerstva vnútra od 1. júla 1974, po krátkej službe v spravodajskom oddelení 11. brigády Pohraničnej stráže (ďalej PS) sa presunul na osem mesiacov k 4. spravodajskej skupine Komárno, ale už od 1. januára opäť slúžil na spravodajskom oddelení až do 31. októbra 1979. Od 1. novembra 1979 do 30. septembra 1984 pôsobil v 3. spravodajskej skupine Bratislava, od 1. apríla 1982 ako jej náčelník. Vrchol kariéry dosiahol 1. novembra 1984, keď sa stal zástupcom náčelníka spravodajského oddelenia. Text mapuje Lovichovu kariéru od začínajúceho odhodlaného spravodajského dôstojníka, budúceho agentúrnu sieť, cez náčelníka spravodajskej skupiny, aktívne riadiaceho jej aktivity a nevyhýbajúceho sa operatívnej činnosti, až po funkciu zástupcu náčelníka spravodajského oddelenia. Na vyšší post sa kvôli pádu komunistického režimu už prepracovať nestihol.

Spravodajské skupiny a im nadriadené spravodajské oddelenie 11. brigády PS zabezpečovali od roku 1951 kontrarozvednú ochranu štátnej hranice na úsekoch pohraničných praporov Malacky, Bratislava, Stupava (1951 – 14. január 1964), Petržalka (od 1. novembra 1979) a Komárno (v období od 1. mája 1954 do 14. januára 1964 bola spravodajská skupina vyčlenená v podobe 25. samostatného dunajského praporu z 11. brigády PS). Úlohy spravodajských skupín 11. brigády súviseli s osobami plánujúcimi útek do zahraničia, o ktorých získavali informácie prostredníctvom agentúrnej siete v pohraničí či pomocou služobných postupov zadefinovaných v tajných podzákonných normách, ktorými sa riadila aj Štátna bezpečnosť (ŠtB). V prípade, že sa informácia o pripravovanom útoku vyhodnotila ako reálna, využívali príslušníci spravodajských skupín preventívne a rozkladné opatrenia vrátane odobratia cestovných dokladov či prokurátor-ských výstrah.

Milan Lovich sa narodil 15. októbra 1951 v Prahe v rodine Jána Lovicha, vojaka z povolania, pôvodne učiteľa, ako najmladší z troch súrodencov. V roku 1967 ukončil Základnú deväťročnú školu v Košiciach, otcovo učiteľské povolanie ho však počas základnej školskej dochádzky priviedlo aj do Liptovského Mikuláša a Nového Mesta nad Váhom. V roku 1970 absolvoval Vojenské gymnázium Jána Žižku z Trocnova v Opave, kde zmaturoval s vyznamenaním. Pokračoval štúdiom na lekárskej fakulte Univerzity Karlovej v Hradci Králové, kde v roku 1971 úspešne ukončil jej prvý ročník, druhý však už nie. Ako neprekonateľnými prekážkami sa ukázali skúšky z fyziológie, anatómie a biochémie.

Od 4. augusta 1970 do 8. novembra 1972 zároveň pôsobil vo Vojenskom lekárskom výskumnom a doškoľovacom ústave v Hradci Králové, kde popri štúdiu absolvoval základnú vojenskú službu. Od 1. decembra 1972 pracoval ako ošetrovateľ vo Fakultnej nemocnici v Košiciach, po mesiaci sa presunul

do Martina, kde do 30. augusta tiež ošetroval pacientov. Po krátkom období nezamestnanosti nastúpil 5. októbra 1972 do národného podniku Tlačiarne SNP v Martine ako robotník.

Členom Komunistickej strany Československa (ďalej KSČ) sa stal 26. mája 1970, keď bol prijatý základnou organizáciou KSČ na vojenskom gymnáziu v Opave. Neskôr pôsobil ako člen výboru v Hradci Králové pri Vojenskom lekárskom výskumnom a doškoľovacom ústave. Z politických školení absolvoval kurz stranického vzdelávania pri základnej organizácii KSČ Tlačiarne SNP v Martine.

Z cudzích jazykov ovládal ruštinu a čiastočne angličtinu.

Milan Lovich bol v auguste 1971 na brigáde v Zväze sovietskych socialistických republík a v apríli 1973 na hromadnom zázjazde v Nemeckej demokratickej republike. Osobné ani písomné kontakty s osobami žijúcimi v zahraničí neudržiaval. V roku 1981 úspešne požiadal o povolenie trojtýždňovej zahraničnej cesty do Maďarskej

Okresná vojenská správa
Martin
(Razítko odesiatel'ho útvaru - MVS)
Číslo protokolu NVLK:

VOJENSKÁ NEMOCNICA
HUZOMBEROK
(Razítko vojenskej nemocnice)
Den príchodu: 4. apríla 1974
Den odchodu:

LÉKAŘSKÉ VYSVĚDČENÍ

o žadateli

o prijatie za praporčíka z povolania k PS útvaru
(Doplňte jednoznačné a podrobné, kam nebo oš vyšetřovaná osoba žádá)

Hodnost a branný poměr	Současná zdrav. klas.	Vojenský útvar					
Příjmení, jméno, titul (akademický aj.) Den, měsíc, rok, místo narození, okres		LOVICH Milan 15.10.1951 Praha					
Trvalé bydliště, okres		Rodinný stav	Martin-Vrútky, Nábřeží 1/17 slob.				
1. Dosažené školní vzdělání	Občanské povolání (čím vyučen)	Počet dětí	ZDŠ - 1967				
Naposled vykonávané civ. zaměstnání	Název podniku a místo						
Dosažené vojenské vzdělání	Vojenská služba od—do	VG-Opava - 1970 1970 - 1972					
Odvodní zdrav. klasifikace	Odvodní komise (MVS)	Datum odvodu	schopný OVS Opava 9.10.1969				
2. Rok narození	Zdravotní stav (jmenovitě nemoci)	U zemřelých	vlastního otce	1913	zdravý		
				1918	zdravé		
					1943	zdravý	
						1948	zdravé
							Rok úmrtí
3. Výskyt duševních a nervových nemocí v příbuzenstvu		žiadné					
4. Prodlážené nemoci (tbc, infekční žloutenka, revmatická horečka, duševní, nervové aj.) a úrazy, kdy a zda léčeni v nemocnici		žiadné					
5. Současné zdravotní obtíže		žiadné					
Kouří	Pije alkoholické nápoje	ano (jaké?)ne ano (jaké?)príležitostne					
6. Jaké sporty provádí		rekreačně	lyžovanie, plávanie				
		závodně	-				

Potvrzuji, že jsem na všechny dotazy správně a úplně odpověděl.

2.4.1974
(Datum)

Lovich Milan
(Podpis žadatele)

Skl. čís. 11/Z - NV I - 444/73

Lékařské vysvědčení Milana Lovicha vyplňané k žiadosti o prijatie za praporčíka z povolania k útvaru Pohraničnej stráže (Zdroj: A ÚPN)

ľudovej republiky za účelom letnej dovolenky, v roku 1982 mu schválili štvordňový zájazd do Nemeckej demokratickej republiky. Do Maďarska sa pozrel ešte v roku 1984 počas jednodňového zájazdu a v roku 1985 počas dvojdňovej turistiky.

Pre Okresnú vojenskú správu Martin sa k osobe Milana Lovicha v októbri 1972 vyjadril aj náčelník

3. ročníka Vojenského lekárskeho výskumného a doškolovacieho ústavu podplukovník Zoltán Trasoň. Študenta charakterizoval ako politicky vyspelého, triedne uvedomelého a aktívneho člena Zväzu socialistickej mládeže a člena KSČ, v kolektíve obľúbeného a kamarátskeho.

Lovich si svoje povinnosti plnil vzorne, reprezentoval školu v športe,

závodne hrával hádzanú a pravidelne daroval krv. Trasoň oceňoval jeho študijné nasadenie a v jeho prípade odporúčal opakovanie ročníka. Lovich sa však rozhodol inak. Do akej miery ovplyvnilo rozhodnutie vybrať si kariéru v Zbore národnej bezpečnosti (ďalej ZNB) povolanie jeho otca nevedno, príslušníkmi ZNB však boli aj jeho sestra Daša a brat Ivan.¹

Z MARTINA DO BRATISLAVY – PREVIERKA BUDÚCEHO SPRAVODAJCU

Milan Lovich podal žiadosť o prijatie do služobného pomeru 2. apríla 1974. Súčasťou žiadosti bol záväzok, že odo dňa prijatia zostane v radoch profesionálnych vojakov najmenej osem rokov. Súčasťou žiadosti bolo aj prehlásenie, že si nebude uplatňovať náborový príspevok a náhradu za získanú kvalifikáciu.

Okresná vojenská správa Martin vykonala jeho previerku a v nedatovanom dokumente konštatovala, že uchádzač o prijatie je pre službu v hodnosti praporčíka vhodný. Previerka Lovicha aj jeho najbližšej rodiny preukázala ich spoločenskú „nezávadnosť“.

Posudok z apríla 1974 z Fakultnej nemocnice s poliklinikou Martin hodnotil Milana Lovicha ako zodpovedného, spoľahlivého a disciplinovaného sanitára rešpektujúceho nadriadených. Posudok z Tlačiarň SNP Martin konštatoval jeho uzavretú povahu a priame vystupovanie. Sám sa vyjadril, že nemá vzťah k strojom a práca tlačiaru ho nebaví, čo ovplyvňovalo aj jeho pracovný prístup.

Kladné vyjadrenia pre Okresnú vojenskú správu Martin dopĺňal posudok martinského Mestského národného výboru z mája 1974.

Poslednou inštanciou schvaľujúcou prijatie Milana Lovicha k 11. brigáde PS bolo Oddelenie vojenskej kontrarozvedky 11. brigády PS, ktoré 19. júna 1974 vyhovel Žiadosti o preverenie na práce tvoriace štátne tajomstvo P[rísne]T[ajné] od 11. brigády.

1 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Milana Lovicha.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

OSOBNÍ SPIS

1

Osobní číslo
166082

L O V I C H

Příjmení (bylo-li příjmení změněno, uveďte v závorce i příjmení dřívější)
Milan

Jméno
Pohraničná stráž

Druh vojska

Přiját za důstojníka (praporčíka) z povolání dne **1.7.1974** v hodnosti **KRMNO čis.**

Hodnost	Odešly v hodnosti, číslo a datum rozkazu	Hodnost	Odešly v hodnosti, číslo a datum rozkazu
<i>Rotmistr</i>	<i>1.4.1974 KR. N. H. S. P. S. O. S. H. 23-6-76</i>	<i>Prk</i>	<i>1.2.1990 N. H. V. 674/89</i>
<i>Poručík</i>	<i>1.4.1974 KR. N. H. S. P. S. O. S. H. 23-6-76</i>		
<i>Poručík</i>	<i>1.4.1974 KR. N. H. S. P. S. O. S. H. 23-6-76</i>		
<i>Nachodník</i>	<i>1.4.1974 KR. N. H. S. P. S. O. S. H. 23-6-76</i>		
<i>Kapitán</i>	<i>1.4.1974 KR. N. H. S. P. S. O. S. H. 23-6-76</i>		
<i>Majr</i>	<i>1.2.1985 N. H. S. P. S. O. S. H. 23-6-76</i>		

Vojenský osobní průkaz

Série <i>VPB</i>	číslo <i>166082</i>	datum vydání <i>1.4.74</i>	Série	číslo	datum vydání
Série	číslo	datum vydání	Série	číslo	datum vydání
Série	číslo	datum vydání	Série	číslo	datum vydání
Série	číslo	datum vydání	Série	číslo	datum vydání
Série	číslo	datum vydání	Série	číslo	datum vydání

rozdělné číslo : 51-10-15 / 1380

Vyplněno dne **1. júla** 19**74**

11. brigáda Pohraničnej stráže
Bratislava.

Otevřený název útvaru

Osobný spis Milana Lovicha založený pri prijatí za dôstojníka z povolania do Pohraničnej stráže (Zdroj: A ÚPN)

Veliteľ 11. brigády Bohuslav Pelán² v zastúpení náčelníkom štábu Viktorom Gallom navrhol 14. júna 1974 prijať Lovicha v hodnosti rotmajstra z povolania do funkcie staršieho dôstojníka spravodajského oddelenia brigády. Náčelník kádrového oddelenia Hlavnej správy Pohraničnej stráže a Ochrany štátnej hranice (ďalej HS PS OŠH) Miloslav Hloušek a náčelník HS PS OŠH František Šádek³ sa tiež vyjadrili kladne a odporúčili jeho prijatie od 1. júla 1974.⁴

SPRAVODAJSKÁ KARIÉRA

K 11. brigáde PS prijali Milana Lovicha 1. júla 1974 v hodnosti rotmajstra do funkcie staršieho dôstojníka spravodajského oddelenia brigády. Koncom októbra 1974 sa v Martine oženil s Kvetoslavou Benešovou, s ktorou neskor mali dve deti.

Už prvé komplexné hodnotenie veliteľa spravodajského oddelenia a zároveň zástupcu veliteľa brigády pre spravodajskú činnosť Rudolfa Gašparíka⁵ z 19. októbra 1974 prezrádza, že do pomerne vysokej funkcie sa Lovich dostal kvôli zlej kádrovej situácii v spravodajskom oddelení. Pred nástupom na základný spravodajský kurz iniciatívne študoval dostupné odborné materiály a dokumenty, k praktickým úlohám sa nedostal. Celkovo sa javil ako perspektívny, čestný a v budúcnosti užitočný spravodajský dôstojník.

- Bohuslav Pelán (5. 11. 1933) bol veliteľom 11. brigády PS od júna 1973 do októbra 1985. Kariéru v 11. brigáde odštartoval v roku 1955 ako zástupca veliteľa 11. pohraničnej rotý a cez pozície referenta a staršieho dôstojníka bojovej prípravy prešiel v januári 1969 do funkcie zástupcu náčelníka politického oddelenia brigády. Od júna 1969 do mája 1972 bol zástupcom veliteľa 11. brigády pre veci politické. Od novembra 1985 do júna 1988 bol námestníkom ministra vnútra SSR. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Bohuslava Pelána.
- František Šádek (24. 12. 1921, Žilina – 4. 10. 2015, Praha) bol veliteľom Pohraničnej stráže v rokoch 1969 – 1981. Zapojil sa do SNP, v rokoch 1946 – 1947 sa zúčastnil bojov proti banderovcom a po absolvovaní Vysokej školy pechoty vo Varšave velil 74. pešiemu pluku v Karlových Varoch. Od roku 1954 pôsobil v Českých Budějoviach pri 1. pešej divízii a po štúdiu Vojenskej akadémie Generálneho štábu ozbrojených síl ZSSR K. J. Vorošilova v Moskve bol v roku 1958 vymenovaný za veliteľa 13. tankovej divízie v Mladej. Od roku 1959 pôsobil ako náčelník štábu 4. armády v Tábore, ktorej velil od roku 1960 a v roku 1964 sa stal námestníkom ministra národnej obrany pre bojovú prípravu. Jeho kariéra pokračovala pôsobením vo funkciách zástupcu náčelníka Hlavnej správy pozemného vojska MNO a zástupcu generálneho inšpektora ČSLA. Veliteľom Západného vojenského okruhu bol od roku 1968. Po ukončení činnosti v Pohraničnej strážii v roku 1981 pôsobil ako politik KSČ, od roku 1983 bol poslancom Snemovne ľudu a v rokoch 1986 – 1990 poslancom slovenskej časti Snemovne národov Federálneho zhromaždenia. ABS, f. Osobní evidenční karty príslušníkov MV, osobní evidenční karta František Šádek.
- A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Milana Lovicha.
- Rudolf Gašparík (14. 2. 1932) bol náčelníkom spravodajského oddelenia 11. brigády od 1. 8. 1973 do 30. 9. 1988. ABS, f. Osobní evidenční karty príslušníkov MV, osobní evidenční karta Rudolf Gašparík.

166 opm

Rtm. Milen LOVICH, nar. 15.10.1951, zaradený u 11.brigády PS - FMV.

Dňa : 18. decembra 1975

Hlavná správa Pohraničnej stráže
a ochrany štátnych hraníc

P r a h a.

Vec: Rtm. Milen LOVICH - žiadosť
o prevedenie dôstojníckych skúšok.

Ja, rotmajster Milen L o v i c h, narodený 15.10.1951 v Prahe, zaradený vo funkcii staršieho dôstojníka spravodajského oddelenia, III. spravodajskej skupiny 11.brigády PS - FMV, žiadam o povolenie prevedenia dôstojníckej skúšky.

Svoju žiadosť odôvodňujem tým, že od 1.7.1974 som zaradený na dôstojnícku funkciu a do súčasnej doby som nesbolvoval žiadne dôstojnícke skúšky.

Na základe uvedených skutočností žiadam, aby mi bolo umožnené previesť dôstojnícke skúšky v roku 1976.

Starší dôstojník III. ZS
rtm. Milen L o v i c h.
Milen Lovich

Doporučujem : *mjr. Bohuslav* Náčelník sprav. odd. 11.bPS
mjr. Rudolf Gašparík

Žiadosť rotmajstra L o v i c h a Milana o vykonaní dôstojníckej skúšky doporučujem ku kladnému vybaveniu.

V Bratislave dňa 5.1.1976.

Veliteľ :
pplk. Bohuslav *Bohuslav* 1 á n

Žiadosť o vykonanie dôstojníckej skúšky (Zdroj: A ÚPN)

Od 29. októbra do 21. decembra 1974 absolvoval Milan Lovich špecializovaný spravodajský kontrarozviedny kurz PS pri Strednej odbornej škole Federálneho ministerstva vnútra Felixa E. Dzeržinského Vinoř v pobočke Svätý Jan pod Skalou. Hodnotený bol ako zodpovedný študent a získal potrebné teoretické znalosti pre výkon operatívnej funkcie. Odbornú bezpečnostnú prípravu aj ruský jazyk zvládol na výbornú. Počas kurzu sa nezabúdalo ani na politickú výchovu, Lovich sa podľa triedneho učiteľa zapojil do straníckej práce ako člen výboru základnej organizácie komunistickej strany na škole.

S povinnosťami a obmedzeniami vrátane predpisov upravujúcich ochranu štátneho tajomstva sa podľa záznamu Milan Lovich oboznámil 21. marca 1975. Od momentu poučenia bol zaviazaný dodržiavať všetky zákonné a podzákonné normy upravujúce ochranu utajovaných skutočností.

Od 1. mája 1975 bol Milan Lovich prevelený vo funkcii staršieho dôstojníka k 3. spravodajskej skupine Kormárno. V septembri 1975 bol vyslaný na diaľkové štúdium s kontrarozviednou špecializáciou do Dôstojníckej školy ZNB pri Vysokej škole ZNB, pobočka Bratislava, ktoré ukončil 7. júna 1977 dôstojníckou skúškou s výborným prospechom.

Medzitým ho od 1. januára 1976 opäť ustanovili starším dôstojníkom spravodajského oddelenia 11. brigády a 26. marca 1976 vykonal základnú dôstojnícku skúšku na fakulte PS na Vysokej škole ZNB Holešov.

V štúdiu pokračoval od roku 1977 na IV. fakulte vyšetrovania Vysoké školy ZNB v Bratislave, smer ŠtB. Do hodnosti podporučík bol menovaný k 1. júlu 1976, do poručickej hodnosti už 1. júla 1978.

Na prelome rokov 1977/1978 vykonali na žiadosť 11. brigády šetrenie povesti blízkych príbuzných zo strany Lovichovej manželky. Obvodné

PS útvár 3947
 1087/12
 88417 - Bratislava 1
 mesto útvár

166 082

ZÁZNAM

o seznámení s povinnosťami a omezeniami podľa zák. č. 102/1971 Sb. a ďalšími predpisy upravujúcimi ochranu štátneho tajomstva v oblasti pôsobnosti ministerstiev vnútra, Sboru národnej bezpečnosti a vojsk MV

Retmajster Milan L O V I C H , nar. 15. 10. 1951 - Praha

hodnosť, prijímaní a jmeno _____, meno a rok nar. _____, štátna, obec, okres _____

Starší dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády Pehranínej stráže Bratislava

funkcie _____, plesné uvedenie pracovitosti _____

[menovaný] bol v súvislosti s funkčným zaistením seznámený s náplní činnosti a s povinnosťami vyplývajúcimi z jeho zaistenia u útvaru a v celom rozsahu byl poučen o povinnostiach ochrany utajovaných skutočností. Súčasne mu bolo udeleno oprávnenie prichádzať do na úseku **spravodajského oddelenia brigády**

v rozsahu **vyplývajúceho z jeho funkčných povinností - do stupňa utajenia P7.**

Seznámení previedl:
 Náčelník kádrovej skupiny mjr. Ján Chlebníčan

funkcie, hodnosť, prijímaní a jmeno _____, podpis _____

Po prevedení seznámenia a poučení sa zavazujú dodržiavať zákony a ďalšie predpisy upravujúce ochranu utajovaných skutočností, zejména:

- zachovávať mlčenlivosť o utajovaných skutočnostiach i po skončení služebného (pracovního) pomôru;
- zaisťovať, aby pri dopravě, úschově a jiné manipulácii byly utajované skutočnosti náležitě zabezpečeny;
- dbát, aby nedošlo k vyjádření utajovaných skutočností technickými prostředky, tiskem a podobně;
- navazovat a udržovat soukromý styk s cizinci a s cizinou, mimo státy RVHP a jejich státní příslušniki, jen se souhlasem k tomu oprávněného náčelníka-funkcionáře;
- dodrživať i ostatní omezení (např. vycestování, vystěhování do ciziny) upravené příslušnými předpisy, zejména zák. č. 102/1971 Sb.

Jsem si vědom trestní, popřípadě kázeňské odpovědnosti při porušení uvedených předpisů, zejména v případě vyjádření náležitého ohrožení utajovaných skutočností.

V Bratislava _____ dne 21. marca 1975

Milan Lovich Milan

podpis - hodnosť, prijímaní a jmeno

Oboznámenie s povinnosťami a obmedzeniami vrátane predpisov upravujúcich ochranu štátneho tajomstva (Zdroj: A ÚPN)

oddelenie Verejnej bezpečnosti Martin a Mestský národný výbor v Martine zaslali brigáde previerku jej otca, matky a troch súrodencov. Útvár ich preveroval aj prostredníctvom žiadosti o výpis z Registra trestov Generálnej prokuratúry Slovenskej socialistickej republiky. Výsledky šetrenia povesti boli súčasťou ďalšieho Lovichovho preverovania kvôli úlohám tvoriacim štátne tajomstvo ukončeného 13. augusta 1979.

Už 1. novembra 1979 bol Milan Lovich ustanovený starším dôstojníkom – špecialistom 3. spravodajskej skupiny Bratislava.

Po ukončení dialkového štúdia I. fakulty ŠtB Vysokej školy ZNB v Prahe 27. februára 1981 nasledoval návrh Rudolfa Gašparíka vymenovať Milana Lovicha do hodnosti nadporučíka k 1. máju 1981. Pre zaujímavosť, túto hodnosť uvádzali Lovichovi už v komplexnom hodnotení z 31. marca 1981.

O odbornej spôsobilosti Milana Lovicha sa môžeme dočítať v návrhu

166092 59

FEDERÁLNÍ MINISTERSTVO VNITRA
Děletojaická škola Sboru národní bezpečnosti při Vysoké škole SNB

Forma studia: dálkové štúdium Školní rok: 75 77
Studijní směr: Šta Uč. skupina: E
Specializace: kontrarozvědka Evid. číslo: 194-124

OSVĚDČENÍ O DŮSTOJNICKÉ ZKOUŠCE

Hodnost, jméno a příjmení: ppor. Milan Lovich
Den, měsíc a rok narození: 15. október 1951
Místo: Praha Kraj: Stredočeský
Národnost: slovenská Státní příslušnost: čsl.

Ve smyslu nařízení ministra vnitra ČSSR č. 2 ze dne 17. 1. 1974 čl. a Prozatímních směrnic pro provádění důstojnických zkoušek příslušníků Sboru národní bezpečnosti š.j.: SVŠ - 602/12-1976

vykonal
DŮSTOJNICKOU ZKOUŠKU

s celkovým prospěchem: celkove výborne

v Bratislave 7. júna 1977

[Podpis] *[Podpis]*
náčelník školy předsedakušební komise

Osvedčenie o dôstojníckej skúške (Zdroj: A ÚPN)

velitele 11. brigády PS Bohuslava Pelána na jeho vyznamenanie medailou „Za službu vlasti“ z konca roku 1981. Povinnosti a uložené úlohy plnil zodpovedne, obetavo a iniciatívne, rezervy videli jeho nadriadení v rozhodovaní a samostatnosti pri riešení zložitých úloh. V kolektíve bol obľúbený a napriek dostatočnej sebakritickosti bol menej kritický v služobných a stranických záležitostiach.

Podobné hodnotenia nachádzame aj v návrhoch z roku 1984 na vyznamenanie medailou „Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR“ a z roku 1987 na vyznamenanie medailou „Za zásluhy o obranu vlasti“.

Úspešné ukončenie päťročného diaľkového štúdia na I. fakulte Štátnej bezpečnosti VŠ ZNB a vyššiu hodnosť nasledovalo aj funkčné povýšenie do funkcie náčelníka 3. spravodajskej skupiny Bratislava 1. apríla 1982. Od 1. augusta 1983 bol aj vďaka príhovoru

nadriadených v predstihu povýšený do kapitánskej hodnosti.

Vyššie vzdelanie bolo v bezpečnostných zložkách jednou zo vstupníkov do vyšších funkcií. Milan Lovich požiadal z dôvodu rozšírenia a prehĺbenia v právnej oblasti a ďalšieho odborného rastu o povolenie vykonania štátnej rigoróznejskúšky, čo náčelník politického oddelenia brigády Rostislav Hradil povolil a odporučil. Nasledne sa so žiadosťou stotožnili aj veliteľ brigády Pelán a náčelník Politickej správy PS a OŠH plukovník generálneho štábu František Weis.

V januári 1984 absolvoval Lovich kádrový pohovor, v ktorom ho informovali o zaradení do rezervy pre funkciu zástupcu náčelníka spravodajského oddelenia brigády. Dostal aj informácie o postupe prípravy a výchovy pre túto funkciu. Vďaka svojej predošlej vzdelávacej aktivite si nemusel dopĺňať ani odborné, ani politické vzdelanie.

30 Zároveň let (vypisuje se pouze při nároku na přeložení do zálohy a při vyměnění) Roků měsíců dní ... v I. kategorii: Roků měsíců dní ... v II. kategorii:	Kedel 19 .. v I. kategorii: Roků měsíců dní ... v II. kategorii: Roků měsíců dní ...	Pro příslušný příspěvek na službu nebo platového vyrovnání: let 31 V záloze je schopen zastávat funkci, CVO:
32 Navrhovaná funkce (kde, škola, kurs) Název ústavu (stavení - pozice)		
33 Nadřízený velitelství svazek 34 Nadřízený velitelství svaz - MNO	35 Číslo funkce 36 CVO	37 Příslušnost hodnost 38 Příslušnost velitelství
39 Kategorie	40 Funkční plat	41 Důvod fluktuace
Hodnocení a vyjádření příslušných orgánů		
42 Závěr komplexního hodnocení Je schopný ps výkon zastávané funkce, je schopný zastávat v této funkci, navrhuje se jeho zazení do kádrových rezerv.		
43 Závěrečné navrhované opatření: Npor. LOVICH Milan je triedne uvedomelý a politicky vyspelý dôstojník PS FMV. Aktivne sa nagažuje za naplnovanie úloh vytýčených XVI. zjazdom KSČ hlavne v oblasti bezpečnostnej a brannej politiky. Za obdobie zaradenia u SO II. b PS do funkcie staršieho dôstojníka sprav. skupiny získal dostatok praktických skúseností v spravodajskej OŠH. Za aktívny prístup k plneniu úloh ako i za praktické výsledky v jeho činnosti bol viac krát odmeňovaný veliteľom brigády. Vo februári 1981 ukončil úspešne štúdium na I. fakulte VŠ ZNB formou národného externého štúdia, čím získal potrebné kvalifikačné predpoklady pre navrhovanú funkciu. Npor. LOVICH Milan je ženatý, vedie sporiadany rodinný život na zásadách socialistickej morálky. Menovaný je zdravý, fyzicky zdatný, má dobré spoločenské i vojenské vystupovanie a správny vzťah ku kolektívu. V práci je zodpovedný, vytrvalý a dôsledný. Na základe jeho praktickej i teoretickej pripravenosti, pozitívneho charakterového a vôľového vlastností navrhuje jeho zaradenie do funkcie náčelníka III. spravodajskej skupiny Bratislava ku dnu 1.2.1982 s funkčným platom 3.200,-Kčs-		
18. januára 1982		
Zást. vel. II. b PS pre sprav. plukovník	Datum	Rudolf Gašparík.
Funkce a hodnost	Fifmení a jméno navrhujícího	
44 O počínání náčelníka na propulční na službuho poměru jsem byl vyrozuměn	Dne 19 ..	Vlastnoručně podpis

Návrh na ustanovenie do funkcie náčelníka 3. spravodajskej skupiny Bratislava (Zdroj: A ÚPN)

Komplexné hodnotenie z júna 1984 dôsledne zmapovalo Lovichove stranické aktivity. Okrem kladného vzťahu k Sovietskemu zväzu a správneho chápania „socialistického vlastenectva a proletárskeho socializmu“ vyzdvihovalo jeho schopnosť správne sa orientovať v komplikovanej medzinárodnej situácii a reagovať na revizionistické prejavy v spoločnosti. Bol aktívny v Základnej organizácii KSČ ako člen výboru a v Základnej organizácii KSČ OPK Bratislava bol aktivistom Politického odboru brigády.

Okrem toho sa venoval mužstvu ako vedúci skupiny 5-ročného dôstojníckeho vzdelávacieho cyklu pre maturantov v 11. brigáde.

Po takmer troch rokoch vo funkcii náčelníka spravodajskej skupiny Bratislava sa stal Milan Lovich 1. novembra 1984 zástupcom náčelníka spravodajského oddelenia 11. brigády. Vo funkcii nahradil podplukovníka Vojtecha

Foltýna,⁶ ktorý odišiel k 30. novembru 1984 do starobného dôchodku. V tejto funkcii zotrval až do pádu komunistického režimu.

Pre funkciu náčelníka spravodajskej skupiny už bola plánovaná hodnosť podplukovník, v novembri 1985 preto veliteľ spravodajského oddelenia Rudolf Gašparík navrhol povýšiť Milana Lovicha do hodnosti major. Náčelník Hlavnej správy PS OŠH FMV generálmajor PhDr. Anton Nemec žiadosti vyhovel od 1. februára 1986.

Plánovanú hodnosť podplukovníka Lovichovi navrhli 15. novembra 1989 s účinnosťou od 1. februára 1990.

Z KOMUNISTU DEMOKRAT?

Previerková komisia vykonala s Milanom Lovichom 23. marca 1990 pohovor, kde sa vyjadroval k predošlému pôsobeniu v spravodajských zložkách brigády a udalostiam v rokoch 1968 a 1989. Kovaný komunista Lovich napríklad zmenil po „zverejnení nových skutočností a historických faktov“ názor na vpád vojsk Varšavskej zmluvy. Už nešlo o „internacionálnu pomoc“, ale o „neopodstatnený a nepotrebný“ vstup vojsk, ktorý bol z hľadiska medzinárodného práva porušením suverenity štátu.

K roku 1968 sa Lovich vyjadril už v životopise z 1. júla 1974: „V krízovom období r(okov) 68/69 som bol trochu zmätený, no vďaka starším súdruhom a hlavne rodičom som skoro pochopil situáciu a svoje názory som si upevnil na ideách marx-leninizmu. Žiadnych protizákonných akcií som sa nezúčastňoval. Môj ideový a pol[itický] rast bol potvrdený tým, keď som bol 26. 5. 1970 prijatý za člena KSČ.“

Nežnú revolúciu označil za „dôsledok dlhodobého neriešenia vnútropolitických problémov ako odraz nespojnosti širokých vrstiev obyvateľstva s jednostrannou interpeláciou moci straníckych a štátnych orgánov.“ Skartácie spisov po 17. novembri 1989 sa však zúčastnil podľa rozkazu ministra vnútra.

Prerod na demokrata potvrdil vyhlásením o podporovaní politiky vlády národného porozumenia: „V demokratizačnom procese, ktorý započala a praktizuje táto vláda, vidí pre náš štát východisko z nahromadených problémov minulosti.“⁷

SPRAVODAJSKÁ PRÁCA MILANA LOVICHU

Niektoré spravodajské operácie (zabránenie doktorovi Fričovi v emigrácii) a riadenie agentov Kisa a Letka, spomínané v texte, už autor spracoval v publikácii *Ostro sledovaná hranica*, sú však výraznou súčasťou kariéry Milana Lovicha a autor využil príležitosť na ich rozšírenie, najmä v prípade doktora Friča.

Z prvého roku služby Milana Lovicha v spravodajskom oddelení a spravodajskej skupine Bratislava sa nezachovali žiadne operatívne ani agentúrne záznamy. Prvým dohľadaným záznamom bolo založenie signálneho zväzku v júli 1975 na 39-ročného J. Záhora pod krycím menom „LABAN“, podozrivého z prípravy útoku do zahraničia. Vojenskej kontrarozviedke pri PS ho totiž udal vojak základnej vojenskej služby P. Svoboda, ktorému vraj Záhor, známy pod prezývkou Laban, ponúkol v reštaurácii Beseda

10 000 korún československých, ak mu pomôže utiecť cez hranicu. V Rakúsku mal strýka, za ktorým plánoval vycestovať legálnym spôsobom, ale v prípade neúspechu mal v pláne využiť výletnú loď, plaviacu sa do priestoru sútoku Dunaja a Moravy, kde chcel skočiť do Dunaja a preplávať na rakúske územie. Vypočutím ďalších osôb prítomných pri incidente sa zistilo, že Laban pod vplyvom alkoholu často rozpráva o úteku a v minulosti bol trikrát trestaný za pokus o prechod hranice do Rakúska. Rozprávaním o rôznych spôsoboch opustenia republiky sa snažil zaujať mladých ľudí, v čom videl režim nebezpečenstvo ich nabádania na útek. Vyšetrovateľ Štátnej bezpečnosti preto koncom júna 1976 vykonal bližšie neshpecifikované preventívno-výchovné opatrenie, s očakávaným účinkom, že sa Laban v budúcnosti podobných činov vyvaruje. Zväzok uzatváral koncom júla 1976 Lovichov kolega František Jurečko,⁸ ktorý odporučil rozpracovanie ukončiť a dokumentáciu archivovať.⁹

PREVENIA NA ZÁKLADNEJ ŠKOLE V DÚBRAVKE

V septembri 1975 získalo spravodajské oddelenie operatívny poznatok, že sa traja mladiství chlapci chystajú na útek do zahraničia. Šlo o dvoch žiakov 7. a 8. ročníka základnej školy na Sokolíkovej ulici v Dúbravke M. Fábera a F. Nečnika a učňa 1. ročníka na učilišti pri národnom podniku Stavoinindustria L. Žichlu. Všetkých troch k úteku navádzal o niečo starší kamarát, 16-ročný Ivan W., zamestnaný v Závodoch technického skla

6 Vojtech Foltýn (23. 11. 1929) začal 15. 7. 1953 svoju spravodajskú kariéru ako dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava, ktorej velil od 1. 7. 1960 do 14. 1. 1964. V období od 15. 1. 1964 do 31. 3. 1966 bol jej dôstojníkom a v období od 1. 4. 1966 do 31. 7. 1973 pôsobil na spravodajskom oddelení 11. brigády rovnako v pozícii dôstojníka. Od 1. 8. 1973 do 30. 8. 1984 bol zástupcom náčelníka spravodajského oddelenia. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Vojtecha Foltýna.

7 A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Milana Lovicha.

8 František Jurečko (6. 5. 1953) pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS od 1. 4. 1976 do 30. 9. 1978, následne do 31. 10. 1979 ako dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava, od 1. 11. 1979 do 31. 8. 1980 ako dôstojník spravodajskej skupiny Petržalka a posledné tri mesiace v službách 11. brigády strávil opäť ako dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Františka Jurečka.

9 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 17549.

Dúbravka ako pomocný robotník. Spravodajcovia založili pre dokumentáciu prípadu taktický zväzok T-1873, v ktorom zadokumentovali výpovede podozrivých mladistvých, svedkov a opatrenia vykonané na zabránenie úteku a nápravu Ivana W., ktorý okrem propagácie života na Západe, kde žil jeho otec, otvorene propagoval fašizmus. Milan Lovich na prípade spolupracoval s kolegom Bohuslavom Tesařom,¹⁰ ktorý vykonal niektoré úkony vedúce k objasneniu konania zúčastnených osôb a spolu následne vykonali tri preventívno-výchovné pohovory, ktoré mali viesť k náprave žiakov, ako aj Ivana W.

Ivan W. ako dieťa prekonal zápal mozgových blán, čo sa odrazilo na jeho mentálnom vývine a chodil do osobitnej školy. Po jej ukončení začal pracovať ako pomocný robotník na znížený úväzok. Po práci chodieval medzi partiu mladších chlapcov, ktorým rozprával o Tretej ríši, elitných jednotkách Schutzstaffel (SS), na steny vyrýval hákové križe a vlastnil aj publikáciu o vzostupe fašizmu. Keďže mal bujnú fantáziu, založil si organizáciu „Kráľovská orlica“ s programom vytvorenia 4. ríše, ktorej bol vodcom a neúspešne do nej pozýval svojich kamarátov. Kto neprijal jeho ponuku na vstup, od neho dostal na stroji napísaný „rozsudok smrti“. Keď však rozsudok dostal F. Nečník, spolu s ostatnými naviedli starších kamarátov, aby Ivana W. zbili. A jeho rečiam a historkám tiež verili len do istej miery. Z lustrácie Ivana W. vyplynulo, že ho Verejná bezpečnosť (ďalej VB) stíhala za priestupok, lebo zbil menšieho chlapca. Mladším chlapcom tiež rozprával svoje zážitky intímneho charakteru, čo bol pre spravodajcov ďalší podnet k riešeniu Ivana W., konkrétne za negatívny vplyv na morálny vývoj mladistvých.

Kľúčom k posadnutosti Ivana W. fašizmom bol jeho otec Josef W., ktorý bol počas druhej svetovej vojny príslušníkom SS a vďaka svojmu juhoslovansko-rakúskemu pôvodu tlmočníkom v jednom z koncentračných táborov v Poľsku. Otca, ktorý sa oňho veľmi nestaral (Ivan do svojho šiesteho roku vyrastal v detskom domove) a nakoniec bol z ČSSR vyhostený po odsúdení za podvod súvisiaci s neplatením výživného, si Ivan W. idealizoval, pretože keď ho občas navštívil, správal sa k nemu pekne. Pred vyhostením sa dokonca vyjadroval, že keď Ivan dovŕši plnoletosť, zoberie ho so sebou do západného Nemecka.

Preventívno-výchovným opatreniam predchádzali osobitné vypočutia žiakov, ako aj Ivana W. koncom októbra 1975. Spravodajcovia sa tiež zaujímali o hodnotenia žiakov triednymi učiteľmi. Prvé preventívno-výchovné opatrenie voči Ivanovi W. bolo vykonané na jeho pracovisku za prítomnosti jeho matky, vedúceho kádrového odboru, predsedu závodného výboru Revolučného odborového hnutia, predsedu Komisie pre prácu s mládežou, predsedu Základnej organizácie Socialistického zväzu mládeže a dôstojníkov Lovicha a Tesařa. Tesař analýzou rodinného života Ivana W. dospel k záveru, že pohovor síce nedokázal zmeniť jeho „vyšinuté názory“ na fašizmus, ale pochopil trestnosť svojho konania a dalo sa predpokladať, že v rámci podniku naňho budú „kolektívne výchovne pôsobiť“.

Druhý pohovor bol vykonaný 6. novembra 1975 s matkami troch žiakov s cieľom zistiť skutočný stav rodinných pomerov a podmienok, v ktorých deti vyrastajú a zároveň ich pripraviť na pohovor s ich deťmi o niekoľko dní. Všetky tri sa vyjadrili, že ich potomkovia sú negatívne ovplyvňovaní

staršími kamarátmi, konkrétne Ivanom W. a niekoľkými ďalšími, a vítajú zásah príslušníkov bezpečnosti, pretože tiež vnímajú celkovú situáciu kriticky.

Tretí pohovor, resp. vlastné preventívne opatrenie, sa uskutočnilo 11. novembra 1975 v zborovni základnej školy na Sokolíkovej ulici za prítomnosti matiek žiakov, riaditeľ školy a zástupkyne riaditeľa pre otázky výchovy. Pohovor prebehol formou besedy, keď Bohuslav Tesař popísal podstatu prípadu a oboznámil zákonných zástupcov žiakov s myšlienkami, ktoré medzi nimi Ivan W. šíril. Následne dostali priestor na vyjadrenie rodiča a na záver aj traja „previnilci“, ktorí si patrične vstúpili do svedomia a sľúbili, že prestanú premýšľať o úteku a vyvarujú sa negatívneho vplyvu starších kamarátov. Riaditeľ školy potom vyzval rodičov, aby sprísnil dozor nad svojimi deťmi a upozornil, že niektoré deti sa vo večerných hodinách stretávajú v areáli školy, kde dochádza ku konzumácii liehových nápojov, porušovaniu mravnej výchovy detí a nakoniec aj k poškodzovaniu socialistického majetku, na čo upozornil aj príslušníkov VB. Na záver sa ujal slova Bohuslav Tesař a vysvetlil žiakom, že ich úmysel utiecť za hranice pramenil z túžby po dobrodružstve a nerozvážnosti, podporovanej Ivanom W. a ďalšími staršími kamarátmi. Vyzval zástupcov školy, aby zintenzívnili spoluprácu s VB, ale aj s rodičmi žiakov, aby eliminovali podobné javy medzi školopovinnou mládežou. Milan Lovich zhodnotil v správe preventívno-výchovné opatrenie ako úspešné a stanovil úlohu oboznámiť s vykonaným pohovorom príslušníkov VB v Dúbravke a upozorniť ich na negatívne javy činnosti mladistvých v ich obvode. Taktický zväzok uzavrel Milan

10 Bohuslav Tesař (30. 1. 1928) pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS do 30. 4. 1975 (presný dátum jeho nástupu do služby nepoznáme), v období od 1. 5. 1975 do 31. 12. 1975 ako dôstojník spravodajskej skupiny Komárno a následne od 1. 1. 1976 do 31. 12. 1979 ako dôstojník spravodajského oddelenia. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, osobná evidenčná karta Bohuslava Tesařa.

Lovich záverečnou správou z 23. augusta 1976.¹¹

„ANDREJ“ – AGENT V ČSPD

Prvým zadokumentovaným tajným spolupracovníkom, ktorého na spoluprácu získal Milan Lovich ešte ako dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava, bol agent Peter Letko. Dňa 2. júla 1975 na neho založil zväzok kandidáta tajnej spolupráce pod krycím menom „ŠTUDENT“ a 17. decembra 1975 ho získal ako vedomého spolupracovníka – agenta s krycím menom „ANDREJ“. Bývalý príslušník PS v rámci základnej vojenskej služby Peter Letko bol prevádzkovým dispečerom Československej plavby dunajskej (ďalej ČSPD) v závode Preklad Bratislava s trvalým bydliskom blízko Leninovho (dnešné Jakubovo) námestia. Lovich ho získal pre potreby spravodajskej skupiny Bratislava s cieľom odhaľovať a rozpracovávať osoby pokúšajúce sa o útek z krajiny prostredníctvom využitia možností bratislavského prístavu, tiež z dôvodu získavania konkrétnych a všeobecných poznatkov o kolegoch či podozrivých aktivitách ekonomického charakteru v prístave ako pašovanie, vývoz československej meny a dovoz valút.

Lovich sa s Letkom pravidelne stretával konšpiračným spôsobom od konca júna 1975 a jeho vlastné získanie v decembri 1975 prebehlo tak, že ho na Cukrovej ulici spolu so zástupcom náčelníka spravodajského oddelenia Vojtechom Foltýnom posadili do auta a odviezli do blízkosti budovy Krajskej správy ZNB Bratislava, kde prebehol viazací akt formou rozhovoru. Vojtech Foltýn ocenil dovtedajšie informácie, ktoré Letko poskytol Lovichovi a zaručil sa, že jeho práca pre spravodajcov bude absolútne utajená. Poučil ho o všetkých aspektoch dobrovoľnej spolupráce, prekonal jeho čiastočnú nedôveru k faktu, že musí napísať vlastnoručné prehlásenie.

Milan Lovich (Zdroj: A ÚPN)

Letko si vybral krycie meno „ANDREJ“. Nasledovalo poučenie o pravidlách obojstranného utajeného spojenia a systém pravidelných a pevných termínov schôdzok. Pre prípad vyvolania mimoriadneho styku riadiacim orgánom si Lovich s Letkom dohodli znamenie na severozápadnej strane Leninovho námestia, kde stála telefónna budka, okolo ktorej chodieval Letko do práce. Riadiaci orgán (RO) mal nakresliť vo vnútornej časti telefónnej budky v oblasti pri slúchadle trojcentimetrový kruh, čo bol signál pre Letka, že sa má Lovichovi telefonicky ohlásiť na dohodnuté telefónne číslo: „Telefonický odkaz bude obsahovať heslo v ktorom bude pozvanie pre RO na partiu kariet na sobotu, alebo nedeľu. Sobota znamená, že schôdzka sa uskutoční o 10.00 hod. nasledujúceho dňa od doručenia odkazu. Nedeľa znamená, že schôdzka sa uskutoční o 15.00 hod. nasledujúceho dňa od doručenia odkazu.“ Miesto stretnutia mali dohodnuté v bistre Narcis na ulici Červenej armády (dnešná Grösslingová ulica) v Bratislave.

V priebehu spolupráce bol Letko zameraný na poskytovanie informácií o lodníkoch nemeckej lodnej firmy Donaudampfschiffahrtsgesellschaft (DSSG), dispečeroch bratislavského prístavu, konkrétne úlohy dostával

k osobe J. Čermáka, ktorého činnosť bola dokumentovaná v signálnom zväzku „PREVÁDZAČ“. Schôdzky s Letkom vykonávali spravodajcovia v teréne, v pláne bolo aj jeho zavedenie do konšpiračného bytu. Zväzok je bez záverečnej správy, avšak dá sa predpokladať, že po preložení agenta na inú pracovnú pozíciu po dvoch rokoch spolupráce tento stratil možnosť podávať potrebné poznatky. Zväzok tajného spolupracovníka bol ukončený 16. júna 1977.¹²

„ERIK“ – AGENT, KTORÝ ZAVÁDZAL

Tajný spolupracovník spravodajského oddelenia 4. pohraničnej brigády Znojmo Bohuslav Divín s krycím menom „ERIK“ dodal svojmu riadiacemu dôstojníkovi vo februári 1982 informáciu, že sa jeho známy E. Fošnár z Vysokej pri Morave pripravuje na emigráciu. Fošnár vraj v januári 1982 Divínovi v prítomnosti vojaka základnej služby F. Hájeka povedal, že si vybavil doklady potrebné k výletu loďou do Rakúska z Bratislavy dňa 1. marca 1982. V Rakúsku chcel zostať údajne zo strachu z trestného stíhania pre trestný čin špekulácie. Pred útekom chcel predať svoje auto a finančné prostriedky vyviezť ukryté v upravenom puzdre na sprej. Nakoniec mu spomenul, že jeho konečnou destináciou má byť Kanada.

Fošnár sa naozaj dostavil 1. marca 1982 do prístavu, kde ho dopredu informovaní príslušníci oddelenia pasovej kontroly Bratislava pred nastúpením na plavidlo podrobili prísnej pasovej a colnej kontrole, avšak bez predpokladaného výsledku. Fošnárovi nedovolili vyplávať, namiesto toho bol podrobený výsluchu. Úmysel emigrovať poprel. Ešte v ten istý deň Lovich vypočul Fošnárovho brata, opäť bez výsledne.

Zo strany Fošnára však mohlo ísť len o zmenu plánu, Milan Lovich preto

11 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 1873.

12 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 17445.

3. marca 1982 založil signálny zväzok s krycím názvom „KANADA“, aby overil získané poznatky prostredníctvom oficiálnych zdrojov a agentúrnej siete, zistil prípadných spolupáchateľov, zadokumentoval dôkazy a nakoniec dosiahol hlavný cieľ – zabrániť dokonaniu trestného činu opustenia republiky. Lovich do prípadu zapojil tajného spolupracovníka Jána Klasa s krycím menom „PARABOLA“ a agenta Eduarda Malchera s krycím menom „STRELEC“.

Milan Lovich overil hodnovernosť Divínových poznatkov vypočutím údajného svedka rozhovoru F. Háječka za asistencie Oddelenia Vojenskej kontrarozvedky Krajskej vojenskej správy Brno, keďže slúžil pri vojenskom útware Kramolín. Hájek tvrdil, že v inkriminovaný deň Fošnára nevidel a Lovich skonštatoval, že sa správa od Divína nepotvrdila. Do toho na základe informácií od Divína ustanovil totožnosť ďalšej osoby, M. Melíškovy zo Senice, ktorej predložil fotografiu Fošnára, avšak nespoznala ho. Nasledovala ďalšia konfrontácia s Fošnárom, ktorý opäť poprel úmysel emigrovať a o Melíškovy vyhlásil, že ju nepozná. Fošnár uviedol, že má pred svadbou a žiadnu motiváciu na útek.

Zväzok uzatváral dôstojník Pavol Turánek 6. júla 1983 z dôvodu, že poznatky od Divína sa ukázali ako zveličené a v niektorých prípadoch aj nepravdivé a Fošnárov úmysel emigrovať sa nepotvrdil. Divín samotný zadal aj ďalší dôvod pre svoju nedôveryhodnosť, keď bol odsúdený za bližšie neshpecifikovaný trestný čin a v dobe uzatvárania signálneho zväzku „KANADA“ sa nachádzal vo výkone trestu.¹³

PREKAZENIE EMIGRÁCIE DOKTORA FRIČA

M. Frič pôsobil ako lekár zdravotného strediska na Mýtnej ulici v Bratislave

a už od roku 1980 hľadal spôsob ako emigrovať. Prostredníctvom svojej známej na bratislavskom Odbore pasovej kontroly M. Némethovej získal adresu pobytu emigranta K. Laurinca, lekára, ktorý emigroval do západného Nemecka v roku 1969. Napísal mu list, v ktorom sa ho pýtal, či je možné sa dostať do Švédska cez Juhosláviu a Rakúsko, prípadne západného Nemecka, bez pobytu v utečeneckých táboroch. Taktiež ho poprosil, aby mu preveril možnosti obživy, ak by sa mu emigrácia podarila.

Prakticky od momentu, keď zistoval Laurincovu adresu, spadol doktor Frič do siete nastraženej spravodajskými zložkami 11. brigády PS. M. Némethová bola totiž spravodajským aktívom 11. brigády, čiže neregistrovanou spolupracovníčkou, poskytujúcou citlivé informácie pre spravodajské účely. O Fričovej požiadavke spravodajcov informovala a už prvý list Friča Laurincovi si pravdepodobne prečítal aj Milan Lovich. Kontrola vytypovaných poštových zásielok Štátnou bezpečnosťou, s ktorou spravodajcovia PS spolupracovali, bola v tom čase pomerne jednoduchou záležitosťou. Lovich dokumentoval Fričove snahy v signálnom zväzku s krycím názvom „DOKTOR“ od 19. januára 1983. Do prípadu zapojil M. Némethovú, od marca 1983 registrovanú v kategórii dôverník pod krycím menom „PRIATELKA“, agenta Vladimíra Černeka, alias „IVAN“, Friča sledovali aj fyzicky a okrem kontroly korešpondencie mu odpočúvali aj telefón.

Inštruovaná Némethová umožnila Fričovi odoslať Laurincovi citlivú korešpondenciu mimo oficiálne poštové kanály, pretože Frič predpokladal, že jeho list môže byť terčom náhodnej kontroly príslušníkov Štátnej bezpečnosti. Rozhodol sa, že vycestuje do Juhoslávie s celou rodinou napriek

pôvodnému plánu, ktorý predpokladal, že manželka a tri deti zostanú v Československu. Medzitým začal vytvárať kryciu clonu pre svoje skutočné úmysly a v práci prejavil záujem slúžiť ako lekár v Pohotovostnom útware Verejnej bezpečnosti, a tiež sa prihlásil na služobný výjazd do priateľskej Líbye. V apríli 1983 potom podal žiadosť o vydanie vycestovacej doložky pre seba a rodinných príslušníkov na Odbore pasov a víz Bratislava-vidiek. Urobil však aj chybu, keď sa neúspešne pokúsil prediť svoj dom vo Viničnom cez inzerát v denníku Práca 14. mája 1983. Predaje hnutelného a nehnuteľného majetku totiž bývali výrazným krokom, upozorňujúcim na úmysel emigrovať. Sledovanie Friča potvrdilo, že sa v rodine dohodli, že zariadenie domácnosti si zoberie Fričov švager a osobné veci mu mali v prípade úspešnej emigrácie poslať dodatočne. M. Némethová zas zistila, že referentka Štátnej banky Československej sľúbila Fričovi pomoc s vývozom dokladov do Maďarska.

Zájazd úrady Fričovcom povolili, avšak v pôvodnom termíne sa im vycestovať nepodarilo kvôli chorým deťom. Náhradný termín odchodu bol 29. augusta 1983 a Milan Lovich v predstihu vypracoval „plán dokumentácie trestnej činnosti“ Fričovcov. Keď ráno okolo deviatej hodiny pricestovali na hraničný priechod Rajka, vo pred informovaní príslušníci pasovej kontroly dôkladne prehliadli všetkých členov rodiny, ich batožinu a vozidlo značky Wartburg. Našli fotografie, Fričovu vedeckú medicínsku prácu, kontakty na emigrantov v zahraničí, vrátane Laurinca, čo odštartovalo výsluch Friča, ktorý sa priznal k príprave opustenia republiky. Zadržali ho a na mieste ho stručne vypočul Milan Lovich za prítomnosti dôstojníka spravodajského oddelenia Alberta Kövera¹⁴

13 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 26727.

14 Albert Kövér (7. 2. 1953) slúžil od 1. 7. 1973 do 30. 4. 1975 ako dôstojník spravodajskej skupiny Komárno, následne ho prevelili na spravodajské oddelenie 11. brigády PS, kde pôsobil od 1. 5. 1975 do 31. 1. 1984. ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, osobní evidenční karta Albert Kövér.

o detailoch organizovania turistického zájazdu a položil mu aj otázky, prečo neodovzdali pred cestou tzv. zelené cestovné pasy, prečo si Frič odniesol z práce všetky osobné veci a prečo odniesol do zberu staré šatstvo. Frič sa snažil všetko vysvetliť, ale už z položených otázok mu muselo byť jasné, že ho niekto udal, a neskôr tvrdil, že udania museli byť aspoň dve – jedno zo zamestnania a jedno z domáceho prostredia. Výsluch spravodajcovia ukončili o 21.00 hod., ale už polhodinu po polnoci, 30. augusta, sa vypočúvania ujal Albert Kóvér za prítomnosti dôstojníka Juraja Jaška¹⁵ zo spravodajského oddelenia a vypočúvali Friča do pol piatej ráno. Hovoril najmä o finančných ťažkostiach, ktoré vznikli ako dôsledok pôžičiek určených na stavbu rodinného domu. K avizovanej lekárskej službe v Líbyi uviedol, že ňou chcel vylepšiť rodinný rozpočet, keďže aj na dovolenku do Juhoslávie šli v podstate za požičané peniaze. Vzápätí však uviedol, že po obdržaní cestovných dokladov začal uvažovať o emigrácii do NSR v prípade zamietnutia výjazdu do Líbye. V NSR chcel zarobiť finančné prostriedky na splatenie dlhov a nové auto a približne po dvoch rokoch sa plánoval vrátiť. Zároveň počítal s podmieneným odsúdením, keďže táto prax štátu mu bola známa. Priznal kontakty s Laurincom, dary rodine odôvodnil kompenzáciou, keďže im tiež požičiavali peniaze.

Nakoniec sa vyjadril, že manželka s emigráciou z viacerých dôvodov nesúhlasila a konečné rozhodnutie malo padnúť až v Juhoslávii.

O zohratosti a plánovaní spravodajskej akcie svedčí aj okamžité vypočutie zdravotnej sestry z Fričovej ordinácie Jánom Jonatom¹⁶ zo spravodajského oddelenia a Jánom Trangelom¹⁷ zo spravodajskej skupiny Malacky. Jej výpoveď sa týkala jej vedomostí o finančnej situácii M. Friča, predaja domu, predaja záhrady, Fričovej vedeckej činnosti či sumy 3 000 Kčs, ktorú si od nej Frič požičal. Tiež potvrdila niektoré jeho kontakty s emigrantmi a upratovanie kancelárie v týždni pred odchodom na dovolenku, čo jej bolo podozrivé.

Prípado následne prebrali vyšetrovatelia Odboru vyšetrovania ŠtB Správy ZNB Bratislava. Friča po nočnom výsluchu od 10.15 hod. čakalo ďalšie kolo výsluchu, tentoraz ho vypočúval vyšetrovateľ ŠtB Emil Náter¹⁸ za prítomnosti vyšetrovateľa Ivana Hrebčíka.¹⁹ Vyšetrovateľ Ján Kostka navrhol M. Friča vziať do väzby a vyšetrovateľ Emil Náter proti nemu vzniesol obvinenie z prípravy na trestný čin opustenia republiky. Predtým ešte stihol vypočuť zdravotnú sestru z Fričovej ordinácie, ktorá zopakovala výpoveď pred Jonatom a Trangelom. Mestská prokurátorka Viera Bartková vzala Friča do väzby 31. augusta 1983 a podala obžalobu za prípravu trestného

činu opustenia republiky. V ten istý deň za prítomnosti Bartkovej prebehol výsluch M. Friča v cele Ústavu pre výkon väzby v Bratislave. Frič sa pokúšal pomerne logicky vysvetliť, prečo mal pri sebe niektoré veci a poprel úmysel emigrovať. Rovnako v ten istý deň vypočuť vyšetrovateľ Náter ako svedkyňu aj E. Fričovú a vyšetrovateľ Ján Kostka jej brata J. Zvalu a jeho manželku V. Zvalovú ohľadne ich návštevy Fričovcov a tiež A. Kusého, ktorý ich do Viničného z Horných Obdokoviec, kde bývali, doviezol. Dňa 5. septembra vypočuť vyšetrovateľ Náter Fričovo nadriadeného, riaditeľa R. Menkynu z nemocnice na Kramároch, a kolegu prof. M. Mikuleckého, s ktorým Frič písal vedeckú prácu o problematike akútnej trombózy v predkolení. Náter s Lovichom vypočuli aj predsedu Miestneho národného výboru vo veci predaja pozemku so záhradou Fričovcami.

Dva kratšie doplnujúce výsluchy absolvoval M. Frič ešte 15. septembra a 27. septembra 1983 vo vypočúvacej miestnosti vo väznici. Počas septembrovej väzby mu písali manželka a kolega z kliniky. Medzitým vyšetrovateľ Náter našiel Fričovu bývalú priateľku Mikulíkovú z doby, keď bol so súčasnou manželkou rozvedený (oženil sa s ňou dvakrát), pracujúcu vo Výskumnom ústave reumatických chorôb v Piešťanoch a vypočuť ju v súvislosti s jeho emigračnými tendenciami. Tie

15 Juraj Jaško (24. 6. 1952) pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS od 1. 10. 1974 do 31. 12. 1975 a od 1. 7. 1982 do 31. 12. 1989. Medzitým slúžil od 1. 9. 1976 do 30. 10. 1979 v spravodajskej skupine Bratislava a od 1. 11. 1979 do 30. 6. 1982 v spravodajskej skupine Petržalka. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Juraja Jaška.

16 Ján Jonata (19. 10. 1950) pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS od 20. 12. 1980 do 30. 11. 1983, následne ako dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava od 1. 12. 1983 do 31. 12. 1989. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Jána Jonatu.

17 Ján Trangel (20. 8. 1956) začínal v spravodajských zložkách 11. brigády PS 1. 6. 1983 vo funkcii dôstojníka spravodajskej skupiny Malacky, od 1. 1. 1984 do 31. 10. 1985 slúžil na spravodajskom oddelení 11. brigády PS. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Jána Trangela.

18 Emil Náter (25. 11. 1952) pôsobil ako starší vyšetrovateľ odboru vyšetrovania ŠtB Správy ZNB od 1. 8. 1979 do 30. 9. 1988 a následne až do odvolania z funkcie v roku 1990 ako starší vyšetrovateľ II. odboru – pracovisko Bratislava Správy vyšetrovania ŠtB FMV. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, osobná evidenčná karta Emila Nátera.

19 Ivan Hrebčík (1. 8. 1957) pôsobil ako starší vyšetrovateľ 2. oddelenia odboru vyšetrovania ŠtB Správy ZNB od 15. 12. 1981 do 30. 9. 1988 a následne až do odvolania z funkcie v roku 1990 ako starší vyšetrovateľ II. odboru – pracovisko Bratislava Správy vyšetrovania ŠtB FMV. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, osobná evidenčná karta Ivana Hrebčíka.

11. brigáda Pohraničnej stráže
Slovenského národného povstania
Výzva na zmenu Miestneho predpisu
(Navrhujúci ústav – osobe)

Odobí Kto 1 6 6 0 8 2

Po vyplnení TAJNÉ
Výstak č., pro OS

NÁVRH

na povýšenie do hodnosti m a j o r a
(názov navrhovaného kádrového opatrenia)

1	Hodnosť	2	V hodnosti od:	kapitán	1.8.1983
3	Prijímenie a meno (titul)	L O V I C H Milan, JUDr.			
4	Narodenie, rok a miesto narodenia	15.10.1951, Praha			
5	Národnosť	6	Národnosť v plnení záloh (bez skratky)	odkedy	1.10.1984
7	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	8	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
9	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	10	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
11	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	12	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
13	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	14	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
15	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	16	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
17	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	18	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
19	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	20	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
21	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	22	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
23	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	24	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
25	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	26	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
27	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	28	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
29	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	30	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
31	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	32	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
33	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	34	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
35	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	36	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
37	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	38	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
39	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	40	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
41	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	42	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
43	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	44	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
45	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	46	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
47	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	48	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
49	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	50	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
51	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	52	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
53	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	54	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
55	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	56	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
57	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	58	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
59	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	60	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
61	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	62	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
63	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	64	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
65	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	66	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
67	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	68	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
69	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	70	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
71	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	72	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
73	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	74	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
75	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	76	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
77	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	78	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
79	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	80	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
81	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	82	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
83	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	84	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
85	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	86	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
87	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	88	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
89	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	90	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
91	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	92	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
93	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	94	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
95	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	96	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
97	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	98	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984
99	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	100	Národnosť funkcie (v plnení záloh)	odkedy	1.10.1984

Návrh na povýšenie do hodnosti majora (Zdroj: A ÚPN)

Mikulíková vo výpovedi z 29. septembra potvrdila a tvrdila, že jej vo februári 1983, keď ho navštívila v ordinácii kvôli zdravotnému problému, navrhol obnovenie priateľských stykov a emigráciu.

Oboznámene Friča s výsledkami vyšetrovania prebehlo 6. októbra za prítomnosti obhajcu Štefana Detry. Vyšetrovateľ Emil Náter zopakoval zistené fakty a konštatoval, že spoločenská nebezpečnosť Fričova konania je značná, pretože ho motivovalo zbavenie sa dlžôb a bol si vedomý nelegálnosti svojho konania. Navrhol preto podať na Friča obžalobu pre prípravu opustenia republiky podľa § 7/1 k § 109/2 Trestného zákona. Frič zostal vo väzbe a jeho osobné veci v ten istý deň od Nátera prevzala E. Fričová.

O Fričovej vine či nevine rozhodol Okresný súd Bratislava-vidiek pod vedením sudcu Františka Hambálka. Trojčlenný senát, ďalej zložený zo sudcov Ondreja Noskoviča a Jána Zápražného, odsúdil 1. decembra 1983 M. Friča na šesť mesiacov odňatia slobody s podmieneným odkladom jeden rok. Prokurátor aj Frič sa proti rozsudku odvolali, ale Krajský súd v Bratislave dňa 20. marca 1984 zamietol obe odvolania ako nedôvodné.²⁰

ZMIZNUTIE AGENTA „RUDO“

Ludovít Kis bol lodníkom – kuchárom Československej plavby Dunajskej (ďalej ČSPD) na vlečnom člne 10070. Na spoluprácu ho v júni 1975 získal starší dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády Bohuslav Tesař na

základe kompromitujúceho materiálu, hoci to v správe nespomína. Až v marci 1980 Milan Lovich píše, že na začiatku spolupráce existoval kompromitujúci materiál, ktorý však bol neskôr prevážený ideovým motívom. Prečin agenta Kisa spočíval v poskytnutí informácií I. Kosinohovi za úplatu 3 000 Kčs v roku 1974, ako využiť loď ČSPD IPEI na útek, respektíve za pomoc pri útoku v budúcnosti. Kis sa však následne k pomoci veľmi nemal, Kosinohovi v auguste 1974 peniaze vrátil a svoj čin ľutoval. Kosinoha však nakoniec v septembri 1974 aj tak utiekol, čo dokazovali zachytené listy, ktoré posielal svojej partnerke a exmanželke zo západného Nemecka a Talianska.²¹

Kis teda svoju spoluprácu vnímal aj ako snahu odčiniť vlastné previnenie

20 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 27853. Vyšetrovací spis V-16712.

21 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 16350.

v súvislosti s Kosinohom a odvdáčením sa režimu, že môže pracovať aj naďalej ako lodník, pretože mu hrozilo odobratie lodníckej knižky. To by mu znemožnilo cesty do zahraničia, keďže sa plavil po Dunaji až do ukrajinského Izmailu alebo, naopak, na Západ do Rakúska a Spolkovej republiky Nemecko. Heslo pre kontakt si dohodli formou telefonátu. Spravodajca sa mal agenta opýtať: „Neviete, kto by predal Diolen?“ Na čo mal Kis odpovedať: „Neviem, ale mohol by som Vám predat americké cigarety.“ Spravodajskí dôstojníci spravodajskej skupiny Bratislava a spravodajského oddelenia využívali Kisa na kontrolu kapitána J. Herzoga zo závodu Riečna a námorná doprava (ďalej RaND) ČSPD, keďže udržiaval rôzne styky v Rakúsku a NSR a L. Duchoňa, šoféra z RaND ČSPD, ktorého brat emigroval do Viedne. Medzi všeobecnejšie úlohy patrilo sledovanie správania lodníkov v zahraničí a vizuálne pozorovanie záujmového prostredia. Kisa samotného preverovali okrem bežnej oficiálnej siete aj prostredníctvom agenta Milana Tomeka, s krycím menom „SCHWARZ“. V roku 1979 ho spravodajcovia zaviedli do konšpiračného bytu „DUKLA“. V tomto roku podal informáciu o svojom synovi, žijúcom v Havířove, že spomínal vycestovanie do Juhoslávie s úmyslom nevrátiť sa späť. Poznatok sa však nepotvrdil, Kis sa presťahoval aj s rodinou do Malaciek.

Kis sa od začiatku roku 1982 necítil zdravo, lekár ho nechcel vypísať, tak si čerpal dovolenku a náhradné voľno. Keď sa dlhšie nehlásil, v práci ho začali zháňať a nakoniec bol vyhlásený za nezvestného. Posledný kontakt so spravodajcami PS mal telefonicky 8. marca 1982. V Kisovom byte našli všetky cestovné doklady okrem občianskeho preukazu. V okolí Kisa prevažoval názor,

že kvôli zlému fyzickému aj psychickému stavu mohol spáchať samovraždu. Lovich vylúčil možnosť jeho emigrácie, keďže k tomu mal v zamestnaní množstvo príležitostí, ktoré nevyužil.²²

ZACHYTÁVANIE POTENCIÁLNYCH UTEČENCOV POMOCOU AGENTÚRNEJ SIETE

V októbri 1981 dostala spravodajská skupina Bratislava prostredníctvom dôverníka Z. Zycha s krycím menom „MECHANIK“ informáciu, že sa chce M. Kollárik, lodník ČSPD, dostať nelegálne do Austrálie. Kollárik sa tak mal vyjadrovať v prostredí Strednej školy pre pracujúcich, kde kritizoval životné podmienky v Československu. Rovnaké vyjadrenia mal pred svojím útekom do zahraničia aj jeho kamarát a kolega M. Jackanin, ktorý emigroval v júni 1981 počas zájazdu do Juhoslávie, o čom mal v predstihu vedieť aj Kollárik. Ten chcel Jackanina napodobniť a emigrovať aj s manželkou počas zájazdu do Talianska, čo však stroskotalo kvôli odmietnutiu udelenia devízového príslubu. Podozrivito sa v tomto kontexte javili aj Kollárikove snahy naloďovať sa na tankové člny ČSPD plávajúce do Rakúska a NSR či kontakty s M. Gabrišom, podozrivom po udaní E. Vangelom z prípravy emigrácie, na ktorého spravodajcovia bratislavskej skupiny zhromažďovali informácie v signálnom zväzku „OPERÁTOR“. Gabriš sa v roku 1982 aj s manželkou k úmyslu emigrovať priznal. Gabriša „realizovali“ väzobne, jeho manželku a dvoch komplicov preventívno-výchovným opatrením.²³

Na Kollárika Lovich nasadil agentúrnú sieť z prostredia ČSPD a založil signálny zväzok s krycím menom „METEOR“. Okrem spomínaného dôverníka „MECHANIK“ využíval Lovich aj dôverníka F. Adamčíka

s krycím menom „KOTVA“ a agentov Františka Štepánka („MEDARD“), Alexandra Kollera („MAREK“)²⁴ a Karola Strnada („JÁN“). A práve na základe informácií od Alexandra Kollera získal Milan Lovich informácie, vedúce k úspešnej „realizácii“ Kollárika a jeho brata. M. Kollárika riešili preventívno-výchovným opatrením administratívno-právnou formou odobratím cestovných dokladov a pohovorom u zamestnávateľa. Na to si Kollárik podal žiadosť o rozviazanie pracovného pomeru v ČSPD.²⁵

Koller alias „MAREK“ podal spravodajcom informácie aj o lodníkoch ČSPD P. Struhárovi a Š. Komacskovi, podozrivých z plánovania zneužitia svojich služobných ciest do zahraničia na emigráciu. V súčinnosti so Štátnou bezpečnosťou im v roku 1985 bratislavskí spravodajcovia PS v rámci aktívneho opatrenia zariadili odobratie cestovných dokladov. Koller ďalej podával správy o objektoch zo záujmového prostredia 1. odboru spravodajskej správy HS PS OŠH. Ešte ako kandidát tajnej spolupráce opísal výkon revízných kontrol plavidiel vo Viedni a Passau príslušníkmi Zollwache a Grenzpolizei či pôsobenie riečnych policajných zložiek. S Kollerom sa zhoršila spolupráca, keď požiadal o zmenu pracoviska a začal pracovať na súši ako technický pomocný pracovník v RaND. Ukončili ju úplne, keď Koller zmenil zamestnanie a odišiel mimo pásma operatívnej činnosti. Počas spolupráce odmenený nebol.²⁶

DÔVERNÍCI V PREVÁDZKACH ČESKOSLOVENSKEJ PLAVBY DUNAJSKEJ

Ako sme naznačili v prípade agentov „RUDO“ a „ANDREJ“, Milan Lovich v rámci spravodajskej skupiny Bratislava plnil úlohy vedúce k zabezpečeniu

22 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 16841.

23 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 26956.

24 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 22471.

25 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 26216.

26 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 22471.

Československá plavba dunajská pri prekládke v bratislavskom prístave v roku 1982 (Zdroj: Archív TASR)

bratislavských prístavov a ich prevádzok. Okrem niekoľkých agentov v priebehu služby „vyťažoval“ aj desať dôverníkov, pracujúcich v závodoch ČSPD a ich okolí.

V závode Preklad – Bratislava pracoval a spravodajcov informoval v období rokov 1975 – 1988 dispečer prekladiska minerálnych olejov B. Chromec alias „VINÁR“,²⁷ v rovnakom období aj robotník F. Dubický alias „LODIAR“.²⁸ Na základe poznatkov od Dubického bola zadržaná jedna osoba, odmenený nebol. V období

rokov 1976 – 1988 podal 8 poznatkov s výsledkom dvoch „realizovaných“ osôb J. Hudec alias „STRÁŽNIK“,²⁹ člen závodnej stráže v priestore prekladiska minerálnych olejov. Štvrtým dôverníkom z rovnakého pracoviska bol J. Šubín alias „ROMAN“,³⁰ ktorý počas obdobia rokov 1975 – 1988 podal 20 poznatkov o kolegoch. Piatym a posledným dôverníkom získaným v závode Preklad bol J. Végh alias „TICHÝ“,³¹ ktorý mal získavať poznatky o J. Čermákovi, záujmovej osobe pracujúcej na rovnakom pracovisku,

tiež o ostatných zamestnancoch, lodníkoch a neznámych osobách. Počas štyridsiatich stretnutí podal Végh 5 poznatkov o tzv. kriminálne závodových osobách, avšak bez ich postihu.

V závode Lodenica spolupracoval so spravodajcami bratislavskej spravodajskej skupiny v období rokov 1976 – 1984 dôverník M. Dinga alias „POMOCNÍK“. Spoluprácu, ktorú vyhodnotili ako podpriemernú, ukončili kvôli poznatku od agenta Viktora Štepánka s krycím menom „MEDARD“, že Dinga púšťa lodníkov z Lodenice aj

27 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne väzky, reg. č. 16761.

28 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne väzky, reg. č. 16898.

29 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne väzky, reg. č. 18949.

30 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne väzky, reg. č. 16721.

31 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne väzky, reg. č. 17097.

Dôverník spravodajcov bratislavskej skupiny sa nachádzal aj medzi pracovníkmi závodu Lodenica, ktorí opravovali lode a robili ich údržbu
(Zdroj: Archív TASR)

s nedeklarovaným tovarom, čo ten pri konfrontácii poprel.³²

Dvoch dôverníkov využívala bratislavská spravodajská skupina aj v závode RaND ČSPD. J. Kluvanec alias „PARŤÁK“ bol najprv vedený ako kandidát tajnej spolupráce, ale o styku so spravodajskými dôstojníkmi sa zmienil pred manželkou, preto radšej zvolili spoluprácu v kategórii dôverník. V rokoch 1977 – 1988 podal 3 poznatky, využité v spolupráci so Štátnou bezpečnosťou pri „realizácii“ posádky plavidla Bradlo. Okrem toho vykonával kontrolu zamestnancov

z manipulačnej čaty a podával informácie z budovy strážnice, kde sa stretávali lodníci z rôznych plavidiel.³³ V rovnakom období v závode RaND pôsobil aj J. Lukášik alias „BANÍK“, ktorý podal spravodajcom tri poznatky, ktoré však nevedli k ďalšiemu vyšetrovaniu.³⁴

Od roku 1975 až do júna 1989 podával Lovichovi a spol. informatívne poznatky prístavný kormidelník M. Páleš alias „ŠVESTKA“. Bol členom komunistickej strany a od roku 1984 dôchodca pracujúci ako člen závodnej stráže v Prístave Bratislava.³⁵

V objekte Prístavu bol umiestnený aj sklad zemiakov národného podniku Ovocie Zelenina Bratislava, kde pracovali väčšinou brigádnici vyplácaní hotovosťou. Toto prostredie lákalo aj „kriminálne závadové osoby“ a v čase osobného voľna si tam privyrábali aj lodníci. Milan Lovich tam preto získal pre účely zisťovania protištátnej činnosti kontakt v podobe dôverníka J. Volanského alias „SKLADNÍK-a“, ktorý mal ako vedúci skladu najlepší prehľad, čo sa v priestore deje. Za obdobie rokov 1978 – 1989 podal šesť poznatkov

32 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne vzäzky, reg. č. 19384.

33 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne vzäzky, reg. č. 20908.

34 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne vzäzky, reg. č. 20178.

35 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne vzäzky, reg. č. 16772.

115

**11. brigáda Pohraničnej stráže
Slovenského národného povstania**
vymenovanie Radom práce
(razítko útvaru SNB alebo vojak MV podľa výkazu
názvu na vyznamenaní)

Po vyplnení tajné!

NÁVRH NA VYZNAMENÁNÍ

Medaila „Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR“
(názov navrhovaného vyznamenaní)

166082

Hodnosť, meno a priezvisko Kapitán LOVICH Milan	Datum a miesto narodenia 15.10.1951 Praha
Funkcia Náčelník 3. spravodajskej skupiny Bratislava	V KSC od: 26.5.1970 V SNB od: 1.7.1974
Dĺžka služobného pomeru príslušníka SNB, vojáka z povolania vojak MV alebo ČSLA, príslušníka SNV po 5. 5. 1945, vrátane služby v odbojových jednotkách činí celkom ke dni propočítaní vyznamenaním: 10 rokov	
Dossud propočítaná vyznamenaní Medaila „Za službu vlasti“ - 1982	

Odôvodnení uvedeného návrhu na vyznamenaní:

Kapitán Milan Lovich je triedne uvedomelý a politicky vyspelý príslušník PS s kladným vzťahom k ZSSR a ostatným socialistickým krajinám. Ako člen KSČ a člen výboru ZO KSČ aktívne presadzuje plnenie záverov XVI. zjazdu KSČ v podmienkach svojho pracoviska a vedúcou úlohu strany. Taktiež pracuje ako aktivista POB pre ZO KSČ. Vie sa správne orientovať i v zložitých medzinárodných a vnútroštátnych otázkach. Na členských schôdzkach vystupuje aktívne, stranícke uznesenia plní zodpovedne. V krízovom období rokov 1968–1969 bol žiakom vojenského gymnázia a neboli zistené žiadne poznatky o závejnej činnosti menovaného z tohto obdobia.

Pre zastávanie svojej funkcie je dobre pripravený. Absolvoval I. fakultu VŠ ZNB získal dostatok teoretických vedomostí pre svoju prácu. Získal tiež dostatok praktických skúseností na úseku spravodajskej práce, ktoré plne využíva pri svojej práci a pri riadení spravodajskej skupiny. V práci je prikládný, obetavý, iniciatívny a zodpovedný. Pracuje samostatne. Má dobré riadiace a organizátorské schopnosti. Je i vedúcou skupiny profesnej prípravy, kde si plní úlohy zodpovedne.

MV č. skl. 55

Pokračovanie z prvej strany

Po morálnej stránke nemá závad. Dodržiava zásady socialistickej morálky. V jednaní s ľuďmi vystupuje čestne, otvorene a zásadovo. K nedostatkom je kritický a kladne prijíma oprávnenú kritiku k svojej osobe. V kolektíve je obľúbený pre svoju veselú a kamarátsku povahu.

Za obetavé plnenie úloh k zabezpečeniu ochrany štátnych hraníc navrhujem menovanému udeliť medailu „Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR“.

Veliteľ 11. brigády Pohr. stráže
plk. Bohuslav F e l á n .

Datum: 12. marca 1984.

Podpis navrhujúceho náčelníka útvaru SNB
alebo vojak MV:

Stanovisko príslušného stranického orgánu: Návrh bol predjednaný na polit. oddel. brigády so stanoviskom návrh kladne realizovať. Náčelník polit. oddelenia plk. Rostislav Hradil.	Podpis pracovníka, ktorý dáje overiť:
Doporučení alebo stanovisko príslušného náčelníka (veliteľa) útvaru s kádrovou pravomocí: (uveďte vždy datum, funkciu, meno náčelníka a jeho podpis)	
Po projednaní v politické správe PS ČSSR a vojenskej radě doporučuji ve smyslu § 1 odst. 2 písmeno b) nařízení vlády ČSSR č. 79/1974 projednat vyznamenaní.	Náčelník hlavní správy PS ČSSR F MV generálmajor PhDr. Anton N T M T C
Stanovisko vedení příslušného ministerstva vnitř:	

Rozkazem prezidenta republiky č. _____ Med. „Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR“
ze dne _____ vyznamenaní
_____ (názov vyznamenaní)

Návrh na vyznamenanie medailou „Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR“ (Zdroj: A ÚPN)

informatívneho charakteru.³⁶ Ako posledného uvádzame dôverníka D. Kačičku, krycie meno „VESELY“, pomocného čašníka v pohostinstve U Závery. Milan Lovich ho od roku 1976 vyťažoval kvôli poznatkom súvisiacim so štátnou hranicou a návštevníkmi pohostinstva, stykom kriminálnych živlov so zamestnancami prístavu a lodníkmi, prípadne inej trestnej činnosti. Spolupráca trvala do zmeny zamestnania dôverníka, zväzok uzatváral starší dôstojník spravodajskej skupiny Petržalka Jindrich Majerský³⁷ v roku 1984.³⁸

Ako každý dôsledný spravodajca sa Milan Lovich snažil v prístave o čo najväčšie pokrytie najmä tajnými spolupracovníkmi. V roku 1977 chcel získať pre spoluprácu aj P. Michálka, závodného elektrikára, a založil zväzok kandidáta tajnej spolupráce s krycím menom „MALÝ“. Prvotnou previerkou však bola zistená jeho nevhodnosť a spis preregistrovali na zväzok preverovanej osoby. Na Michálka bola nasadená agentúrna sieť a kontrola previerkou korešpondencie, ktorá pomohla zadokumentovať niektoré poznatky jeho neserióznosti.

Podľa výsledkov previerky sa stretával a písal si s talianskymi štátnymi príslušníkmi, vychvaľoval západný spôsob života a životnú úroveň, súčasne „znevažoval výdobytky socializmu v našej spoločnosti, čím záporne ovplyvňoval prevažne mladších spolupracovníkov“. Michálkovi na základe zistených prehrškov odobrali cestovné doklady. Ten v novembri 1982 z ČSPD odišiel, zväzok uzatváral v roku 1984 dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava Ján Jonata z dôvodu, že po zmene zamestnania zanikli možnosti jeho preverovania.³⁹

36 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 21198.

37 Jindrich Majerský (27. 1. 1953) pôsobil ako dôstojník spravodajskej skupiny Petržalka od 1. 1. 1983. V období od 1. 12. 1985 do 31. 12. 1989 pôsobil ako starší dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Jindricha Majerského.

38 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 19057.

39 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. 20345.

„DRŽITEĽ KĹÚČOV“ OD KONŠPIRAČNÝCH BYTOV

Od októbra 1984 až do pádu komunistického režimu pôsobil Milan Lovich ako zástupca náčelníka spravodajského oddelenia 11. brigády PS. Už v pozícii náčelníka bratislavskej skupiny sa jeho povinnosti menili z operatívnych na riadiace, čo však neznamenalo úplný odchod z „terénu“, ako vidno z predchádzajúceho prípadu. Dozeranie na podriadených zahŕňalo aj zúčastňovanie sa aktov získavania agentov v konšpiračných bytoch vrátane starostlivosti o byty samotné. Milan Lovich bol podpísaný pod návrh na zriadenie konšpiračného bytu z 19. mája 1983 a následne aj držiteľom kľúčov od garsónky s krycím menom „ŠTADIÓN“ na Palkovičovej ulici 14/B v blízkosti zimného štadióna, vedeného na krycí občiansky preukaz Milan Lehotský, ktorý mal v držbe. Majiteľom bytu bol národný výbor hlavného mesta Bratislavy a krycia legenda fiktívneho Milana Lehotského znela, že ide o montážneho technika firmy Elektrovod Bratislava zaneprázdneného služobnými cestami. Medzi obyvateľov domu bola cez domovníčku a domového dôverníka rozšírená legenda, že Lehotský počas svojej neprítomnosti umožňuje prístup do bytu rodine, známym a kolegom za účelom štúdia, oddychu či údržby bytu, čo malo eliminovať zvedavé otázky, keďže do bytu následne prichádzalo relatívne veľa neznámych ľudí.

Lokáciu konšpiračného bytu Lovich odôvodňoval ideálnou dostupnosťou mestskou hromadnou dopravou a blízkosťou centra mesta. Byt mal plniť úlohu zlepšovania riadenia agentúrnej siete a skvalitniť jej výchovu. Byt sa nachádzal na treťom poschodí oproti výťahu v plne obývanom dome s dvoma východmi, čo spravodajcom z pohľadu únikových ciest vyhovovalo. V priebehu rokov boli do konšpiračného bytu zavedení piati tajní spolupracovníci: Vladimír Černek alias „IVAN“ riadený Albertom Kövérom a Svatoplukom Ratuským,⁴⁰ neidentifikovaný agent s krycím menom „JANO“, ktorého riadil dôstojník Jozef Balko,⁴¹ takisto ako agenta „VLADO“ (Daniel Koník). Milan Lovich do bytu vodil Emila Ondrejku (agent „TÓNO“) a dôstojníci Vojtech Foltýn a Augustín Roháček⁴² tajného spolupracovníka s krycím menom „VÁCLAV“, ktorým bol Ján Ardó.

Zväzok podliehal kontrole Spravodajskej správy Hlavnej správy Pohraničnej stráže Ochrany štátnej hranice, ktorú podľa záznamu vykonal 11. februára 1986 v rámci tematickej kontroly kapitán Karas.

Konšpiračný byt „ŠTADIÓN“ bol využívaný do 23. januára 1987 a oficiálne zrušený 22. mája 1987, pretože sa do jeho blízkosti nasťahovali funkcionári PS – útvaru 5947 Bratislava, čo predstavovalo nebezpečenstvo dekonspirácie nielen pre zariadenie samotné,

ale aj pre utajenie siete tajných spolupracovníkov, ktorí byt navštevovali. Záverečnú správu opäť vypracoval Milan Lovich, v tom čase už vo funkcii zástupcu náčelníka spravodajského oddelenia 11. brigády PS. Finančné náklady na konšpiračný byt za obdobie takmer troch rokov vyčísli na 19 738,50 Kčs, z čoho 3 937,30 Kčs stálo zariadenie bytu a na pohostenie bolo použitých 431,30 Kčs. Priebežná údržba a úpravy bytu pred odovzdaním Bytovému podniku stáli 1 449 Kčs. Plán konšpiračného bytu a jeho fotodokumentácia boli zo spisu vyňaté a zničené 22. apríla 1987. Krycí preukaz na Milana Lehotského využil Milan Lovich na založenie nového konšpiračného bytu s krycím názvom „SAUNA“, zaregistrovaného v registračných protokoloch 1. augusta 1987. Keďže bol zväzok konšpiračného bytu 9. januára 1990 skartovaný, podrobnosti o jeho polohe a využívaní nie sú známe.⁴³

U Lovicha boli uložené aj kľúče od konšpiračného bytu „MANZARDKA“, miniatúrnej garsónky na Partizánskej ulici č. 1 o výmere 16 metrov štvorcových, ktorého držiteľom bol I. odbor HS PS OŠH. Podobne ako v prípade konšpiračného bytu „ŠTADIÓN“ bol byt vedený na fiktívnu osobu Vladimír Barták. Držiteľom občianskeho preukazu montážnika pracujúceho pre ČKD Dukla bol do roku 1988 dôstojník Adolf Šindelář,⁴⁴ potom bol vedený na dôstojníka Mikuláša Saláka.⁴⁵ Byt

40 Svatopluk Ratuský (2. 8. 1959) slúžil od 1. 8. 1985 ako dôstojník spravodajskej skupiny Malacky, ale už 1. 12. 1985 bol ustanovený do funkcie staršieho dôstojníka spravodajskej skupiny Petržalka, kde pôsobil až do 31. 12. 1989. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Svatopluka Ratuského.

41 Jozef Balko (28. 4. 1957) pôsobil v spravodajskej skupine Bratislava 11. brigády PS od 1. 8. 1981 do 30. 11. 1985 ako dôstojník a od 1. 12. 1985 do 31. 12. 1989 ako jej náčelník. ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, osobní evidenční karta Jozef Balko.

42 Augustín Roháček (2. 1. 1952) pôsobil od 1. 11. 1974 ako referent špecialista spravodajského oddelenia 11. brigády PS a od 1. 11. 1979 do 31. 10. 1984 ako starší dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava. V období od 1. 11. 1984 do 31. 1. 1987 pôsobil opäť ako starší dôstojník spravodajského oddelenia. A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, osobná evidenčná karta Augustína Roháčka.

43 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. 28648.

44 Adolf Šindelář (14. 4. 1936) pôsobil od 23. 8. 1971 v spravodajskom oddelení 11. brigády PS, od 1. 8. 1973 ako dôstojník spravodajskej skupiny Bratislava a od 1. 11. 1979 ako náčelník spravodajskej skupiny Petržalka. Od 1. 3. 1982 do 31. 3. 1988 opäť slúžil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády. ABS, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, osobní evidenční karta Adolf Šindelář.

45 Mikuláš Salák (18. 12. 1954) slúžil od 1. 8. 1980 do 31. 5. 1988 v spravodajskej skupine Petržalka, od 1. 8. 1988 do 31. 12. 1989 pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády PS. A ÚPN Bratislava, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Mikuláša Saláka.

fungoval účtyhodných 14 rokov bez dekonšpirácie a spravodajcovia doň počas tohto obdobia zaviedli 11 agentov.⁴⁶

ZÁVER

Kariéra Milana Lovicha je zaujímavá už v tom, že napriek prvotnej snahe vybočiť z rodinných koľají služby v bezpečnostných zložkách štátu sa do nich po neúspešnej snahe o kariéru medika pomerne rýchlo vrátil späť. Práca ošetrovateľa ho nezaujala a kariéru výpomocného robotníka s vyhlídkou na profesiu „tlačiaru na ofsetových strojoch“ tiež rýchlo ukončil. Pre spravodajské zložky 11. brigády bol Lovich dobrou akvizíciou, už začiatok kariéry v pozícii staršieho dôstojníka spravodajského oddelenia a rýchly služobný postup ukázali, že sa vo svete spravodajských zložiek dokáže pohybovať bez zbytočných chýb. Do spravodajských služieb už vstupoval ako preverený a aktívny člen komunistickej strany, čo preňho bola tiež devíza. Ako „operatívce“ efektívne riadil desiatky agentov

a dôverníkov, v pozícii náčelníka bratislavskej spravodajskej skupiny preukázal schopnosť vykonávať takú úroveň riadenia, že ho vedenie brigády vybralo po desiatich rokoch služby do funkcie zástupcu náčelníka spravodajského oddelenia. Išlo o druhú najvyššiu funkciu v spravodajských zložkách 11. brigády a pravdepodobne len pád komunistického režimu spôsobil, že Lovich nedosiahol na funkciu najvyššiu. Namiesto toho prišiel november 1989 a nové vlády, ktoré mali využitie aj pre ľudí so znalosťou spravodajského a pohraničného prostredia. To je však už úplne iný príbeh.

PRIEBEH SLUŽBY

1. 7. 1974 – 30. 4. 1975 starší dôstojník spravodajského oddelenia 11. pohraničnej brigády HS PS OŠH, FMV
1. 5. 1975 – 31. 12. 1975 starší dôstojník 4. spravodajskej skupiny Komárno 11. brigády PB HS PS OŠH, FMV
1. 1. 1976 – 31. 10. 1979 starší dôstojník spravodajského oddelenia 11. brigády

PB SNP Bratislava, HS PS OŠH, FMV
1. 11. 1979 – 31. 3. 1982 starší dôstojník špecialista 3. spravodajskej skupiny Bratislava 11. brigády PS

1. 4. 1982 – 30. 9. 1984 náčelník 3. spravodajskej skupiny Bratislava 11. brigády PS

1. 10. 1984 – 1. 1. 1991 zástupca náčelníka spravodajského oddelenia 11. brigády PS

Vyznamenania:

Za službu vlasti (1982)

Medaila Za zásluhy o ochranu hraníc ČSSR (1984)

Medaila Za zásluhy o obranu vlasti (1988)

Dosiahnutá hodnosť

rotmajster	1. 7. 1974
podporučík	1. 7. 1976
poručík	1. 7. 1978
nadporučík	1. 4. 1981
kapitán	1. 8. 1983
major	1. 2. 1985
podplukovník	1. 2. 1990

Milan Lovich • From an untrained medic to deputy chief of the intelligence department of the 11th Brigade of the Border Guard

Milan Lovich began his service in the intelligence forces of the Federal Ministry of Internal Affairs on July 1, 1974. After a brief assignment in the intelligence department of the 11th Brigade of the Border Guard, he was transferred to the 4th Intelligence Group in Komárno, where he served for eight months. However, from January 1, 1975, he returned to the intelligence department, remaining there until October 31, 1979. Subsequently, from November 1, 1979, to September 30, 1984, he was stationed in the 3rd Intelligence Group in Bratislava, where he assumed the role of chief on April 1, 1982. His career reached its peak on November 1, 1984, when he was appointed Deputy Chief of the Intelligence Department. This text follows Lovich's professional trajectory from a committed intelligence officer, engaged in building an agency network, to Chief of the Intelligence Group, actively overseeing operations while participating in fieldwork, and ultimately to his role as Deputy Chief. However, his career progression came to an end with the fall of the communist regime, preventing him from advancing further.

Mgr. Vladimír Palko ml. (1981)

Absolvent histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje v Oddelení dokumentácie Centra pre výskum obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojom výskume sa venuje témam spravodajských zložiek Pohraničnej stráže a Štátnej bezpečnosti a spracováva ich organizačnú a personálnu štruktúru. Je autorom publikácií *Bernard Jaško a spol. Odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti*, *Ostro sledovaná hranica* a viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných v časopise *Pamäť národa*.

Kontakt: palko@upn.gov.sk

⁴⁶ Bližšie pozri: PALKO, Vladimír. *Ostro sledovaná hranica. Spravodajská zložka 11. brigády Pohraničnej stráže v rokoch 1951 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2020, s. 156.

ČESKOSLOVENSKÁ MENOVÁ REFORMA V ROKU 1953 – STRATA CELÝCH INVESTIČNÝCH ÚSPOR ČESKOSLOVENSKÝCH DOMÁCNOSTÍ

VILIAM PÁLENÍK

Nedávno uplynulo 70 rokov od menovej reformy z roku 1953. Pri jej hodnotení sa zväčša diskutuje o drastických výmenných kurzoch pri výmene hotovosti a bankových peňažných vkladov zo starej na novú menu, ktoré viedli k zníženiu životnej úrovne obyvateľstva. Z našej kvantitatívnej a kvalitatívnej analýzy hospodársko-politického vývoja po roku 1945 vyplýva, že hlavnou príčinou menovej reformy v roku 1953 bola nezvládnutá hospodárska politika vládnucej Komunistickej strany Československa (ďalej KSČ) motivovaná jej politickými cieľmi, čomu vtedy obetovala aj našu menovú stabilitu a životnú úroveň obyvateľstva.¹ Zanedbávanou témou je, že súčasťou menovej reformy v roku 1953 bolo aj zrušenie cenných papierov a investičných úspor, ktoré sú dôležité pri rozlišovaní trhovej a direktívne riadenej ekonomiky. Cieľom našej práce je z národohospodárskeho pohľadu analyzovať motiváciu a dôsledky zrušenia investičných úspor domácností.

PREHEAD LITERATÚRY

Vedecká literatúra z rokov 1953 – 1989 nemohla zásadne odporovať oficiálnej propagande, ktorá spomínanú menovú reformu hodnotila veľmi pozitívne.² Zmena spoločenského zriadenia v roku 1989 umožnila odtajnenie kľúčových dokumentov viažucich sa k menovej reforme z roku 1953, a tak naštartovala slobodné vedecké bádanie tejto udalosti. Karel Kaplan a Jana Váchová takto zhromaždili a publikovali množstvo pôvodných dokumentov komunistickej strany, odborov a iných inštitúcií o menovej reforme v rozsahu 200 strán. Jej súčasťou je výstižná

úvodná štúdia, ktorá sa venuje perzekúciám po menovej reforme 1953, no zrušenie investičných úspor a cenných papierov nespomína vôbec. Pre ciele našej práce je však cenná tým, že publikuje dôležité archívne dokumenty.³

Dana Musilová v 130-stranovej práci zverejnila desať odtajnených dokumentov spolu so 40-stranovou úvodnou štúdiou.⁴ Vychádza zo súdobých dokumentov roku 1953, hlavne z KSČ, odtajnených po roku 1989, ktoré priniesli mnohé informácie a osobné svedectvá. Správne upozorňuje, že mnohé okolnosti sú v nich zámerne zamlčané. Medzi ne rozhodne

patrí úloha sovietskych poradcov pri príprave reformy a tým aj jej dôsledkov. Ich vplyv však možno dedukovať zo zmien v rozsahu a obsahu pripravovanej reformy, ktoré nastali po ich príchode. Pôvodným cieľom reformy bolo zrušiť lístkový systém ako pozostatok vojnovnej ekonomiky. Pristúpilo sa však k nemu relatívne neskoro, a to s pôvodne neplánovanou drastickou menovou reformou. Ešte v novembri 1952 sa váhalo medzi zrušením lístkového systému a menovou reformou. V štúdiu sa Dana Musilová nevenuje zrušeniu investičných úspor a cenných papierov. Údaje o ich zrušení

- 1 Naša práca nadväzuje na dôvody menovej reformy, analýzy drastických výmenných kurzov a priamych strát obyvateľstva, publikované v práci PÁLENÍK, Viliam. Československá menová reforma v roku 1953 – bola z pohľadu ekonóma nevyhnutná? Pamäť národa, roč. 19, 2023, č. 4, s. 60 – 71.
- 2 Dobové práce nemohli protirečiť vtedajšej propagande, sú však cenné z empirického hľadiska, pozri napr. KAPLAN, Karel. Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ. In: *Sborník historický*, sv. 11. Praha: 1963, s. 149 – 186; KAPLAN, Karel. Úvahy o první pětiletce. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 7, č. 5, Praha: Ústav dějin KSČ, 1967, s. 699 – 724; TUČEK, Miroslav, a kol. *Socialistické finance*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965; HORVÁTH, Štefan, VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku 1945 – 1950*. Bratislava: ALFA, 1984.
- 3 KAPLAN, Karel, VÁCHOVÁ, Jana. *Perzekuce po měnové reformě v Československu v roce 1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.
- 4 MUSILOVÁ, Dana. *Měnová reforma a její sociální důsledky: studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, 139 s.

sú však obsiahnuté v tam publikovanej správe o peňažnej reforme a jej vyúčtovaní vypracovanej ministerstvom financií pre politický sekretariát Ústredného výboru KSČ⁵ v auguste 1953.⁶ Vzhľadom na to, že správa bola v čase jej spracovania tajná a obsahuje konkrétne ucelené finančné informácie, nie je dôvod neveriť im. Interpretácie a komentáre treba brať s určitou rezervou, no vo viacerých prípadoch obsahujú závery a súvislosti, ktoré sa z dnešného pohľadu zdajú logické a správne, aj keď to dobová propaganda videla inak.

Otázkam zrušenia investičných úspor a cenných papierov menovou reformou v roku 1953 sa okrem iného venujú Zdeněk Jirásek a Jaroslav Šůla.⁷ Upozorňujú na to, že domácnosti prišli často o celoživotné úspory, pričom sa venovali hlavne vkladným knižkám, ktoré v tej dobe jasne dominovali nad bežnými účtami domácností. Úspory na vkladných knižkách boli zamieňané vo výhodnejšom pomere ako úspory v hotovosti.⁸ Dlhodobé úspory domácností mali formu dôchodkového sporenia a poistenia, vlastníctva dlhopisov (vrátane štátnych), akcií a podobne. Menovou reformou boli zrušené bez náhrady. Autori sa venujú dôsledkom reformy na domácnosti, ich ochudobňovaniu, nevenujú sa národohospodárskym dôsledkom súvisiacim so zánikom trhu peňazí a kapitálu. Podobne sa venujú

výhodnosti, resp. nevýhodnosti kurzových zmien pre jednotlivé segmenty ekonomiky, ale nie dôsledkom zrušenia devízového trhu.

Novšie práce sa venujú aj národohospodárskym súvislostiam menovej reformy v Československu a konštatujú aj zmenu ekonomického systému.⁹ Hlbším súvislostiam zrušenia trhu devíz a investícií sa bližšie nevenovali. František Venclovský a Karel Půlpán publikovali monografiu venovanú dejinám menových teórií na českom území, ktorá zahŕňa širšie príčiny a dôsledky menovej reformy v Československu v roku 1953. Venujú sa aj jej významu pri prechode z trhovej ekonomiky na direktívne riadenú, avšak bez empirických dôkazov.¹⁰

Treba pripomenúť, že menová reforma mala štyri hlavné časti, a to (1) výmenu hotovosti, (2) výmenu peňažných vkladov, (3) prepočítanie platov, penzií a iných príjmov obyvateľstva a (4) zrušenie záväzkov z vkladov a tuzemských cenných papierov vrátane cenných papierov (aj štátneho dlhu vrátane štátnych dlhopisov).

„Peňažná reforma bude spočívať na týchto hlavných zásadách:

Za prvé. Výmena peňazí, ktoré teraz obiehajú v hotovosti, bude prevádzaná takto: všetkým občanom, ktorí nepoužívajú námezdné práce, bude vymenené po 300 Kčs v starých peniazoch na osobu v pomere 5 Kčs starých peňazí za 1 Kčs nových peňazí, t. j. bez skrátenia.

Hotovosti nad 300 Kčs im budú vymenené v pomere 50 Kčs starých peňazí za 1 Kčs nových peňazí, t. j. s desaťnásobným skrátením.

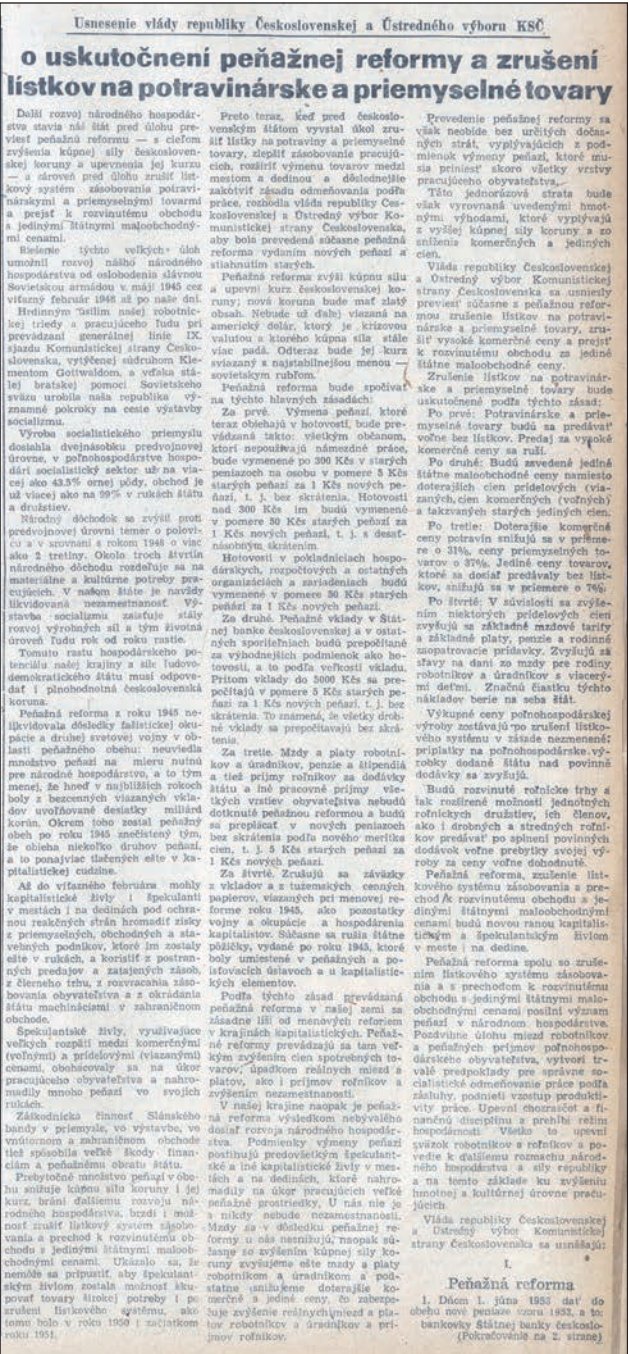
Hotovosti v pokladniciach hospodárskych, rozpočtových a ostatných organizáciách a zariadeniach budú vymenené v pomere 50 Kčs starých peňazí za 1 Kčs nových peňazí.

Za druhé. Peňažné vklady v Štátnej banke československej a v ostatných sporiteľniach budú prepočítané za výhodnejších podmienok ako hotovosti, a to podľa veľkosti vkladu. Pritom vklady do 5 000 Kčs sa prepočítajú v pomere 5 Kčs starých peňazí za 1 Kčs nových peňazí, t. j. bez skrátenia. To znamená, že všetky drobné vklady sa prepočítavajú bez skrátenia.

Za tretie. Mzdy a platy robotníkov a úradníkov, penzie a štipendiá a tiež príjmy roľníkov za dodávky štátu a iné pracovné príjmy všetkých vrstiev obyvateľstva nebudú dotknuté peňažnou reformou a budú sa preplácať v nových peniazoch bez skrátenia podľa nového merítka cien, t. j. 5 Kčs starých peňazí za 1 Kčs nových peňazí.

Za štvrté. Zrušujú sa záväzky z vkladov a z tuzemských cenných papierov, viazaných pri menovej reforme roku 1945, ako pozostatky vojny a okupácie a hospodárenia kapitalistov. Súčasne sa rušia štátne pôžičky, vydané po roku 1945, ktoré boli umiestnené v peňažných a poisťovacích ústavoch a u kapitalistických elementov.¹¹

- 5 Ústredný výbor Komunistickej strany Československa – bol najvyšším orgánom KSČ, ktorý fungoval medzi dvoma zjazdmi. Ústredný výbor zo svojich členov volil najužšie vedenie strany (predsedníctvo a politbyro) a generálneho tajomníka. Ovládal centrálné štátne orgány a spoločenské inštitúcie prostredníctvom straníckych organizácií v nich, ale aj tým, že v predsedníctve ÚV KSČ boli rozhodujúci štátni predstavitelia.
- 6 Správa bola vypracovaná v českom jazyku s pôvodným názvom: „Zpráva o peněžní reformě a jejím vyúčtování“ ministerstvom financií pre politický sekretariát ÚV KSČ v auguste 1953. Publikované v práci MUSILOVÁ, D. *Měnová reforma a její sociální důsledky*, s. 45 až 94.
- 7 JIRÁSEK, Zdeněk, ŠŮLA, Jaroslav. *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha: Svítání, 1992.
- 8 Bližšie pozri PÁLENÍK, V. Československá menová reforma v roku 1953 – bola z pohľadu ekonóma nevyhnutná?, s. 67 – 70.
- 9 Bližšie pozri napr. LONDÁK, Miroslav. Február 1948, zmena ekonomického systému a Slovensko. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 14. – 15. február 2008*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 485 – 501; ŠUSTEK, Zbyšek. Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie. *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 1, s. 3 – 29; JIRÁSEK, Zdeněk. Specifika měnové reformy v roce 1953. In: KNAPÍK, Jiří, ed. *Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po r. 1918)*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2005, s. 94 – 98; MERTLÍK, Vladimír. *Měnová reforma 1953: Jak komunisté zlikvidovali vyšší střední třídu, živnostníky i podnikatele* [online]. [cit. 2024-03-02]. Dostupné na: <https://www.reflex.cz/clanek/historie/95570/menova-reforma-1953-jak-komuniste-zlikvidovali-vyssi-stredni-tridu-zivnostniky-i-podnikatele.html>
- 10 VENCLOVSKÝ, František, PŮLPÁN, Karel a kol. *Dějiny měnových teorií na českém území*. Praha: Oeconomica, 2005.
- 11 Usnesenie vlády republiky Československej a Ústredného výboru KSČ o uskutočnení peňažnej reformy a zrušení lístkov na potravinárske a priemyselné tovary. *Pravda*, roč. 34, 31. 5. 1953, č. 151, s. 1.

Úryvok z uznesenia vlády Československej republiky a Ústredného výboru KSČ o uskutočnení peňažnej reformy a zrušení lístkov na potravinárske a priemyselné tovary uverejnený v Pravde 31. mája 1953 (Zdroj: Pravda, A ÚPN)

- 12 V ďalšom texte vychádzame z údajov uvádzaných v správe o peňažnej reforme a jej vyúčtovaní vypracovanej ministerstvom financií pre politický sekretariát ÚV KSČ, august 1953, publikované v práci MUSILOVÁ, D. *Měnová reforma a její sociální důsledky*, s. 45 – 94 a z prepočtov autora.
- 13 V kontexte nášho článku pod novými Kčs rozumieme koruny československé, ktoré vznikli menovou reformou v roku 1953. Pod starými Kčs rozumieme koruny československé, ktoré platili od roku 1945 do roku 1953.
- 14 Nasledujúce druhy strát aj s vysvetleniami a postupmi ich prepočtu sú uvedené v práci MUSILOVÁ, D. *Měnová reforma a její sociální důsledky*, s. 73.
- 15 Viazané vklady vznikli menovou reformou v roku 1945 a do roku 1953 sa znížili a menili. Bližšie pozri PÁLENÍK, V. *Československá menová reforma v roku 1953 – bola z pohľadu ekonóma nevyhnutná?*, s. 61 – 63.

Cieľom tohto článku je kvantitatívna analýza významu poslednej, štvrtej časti menovej reformy v Československu v roku 1953 z publikovaných odtajnených dobových dokumentov a ich posúdenie v kontexte definície trhového a stalinistického hospodárskeho systému.

STRATY DOMÁCNOSTÍ PRI MENOVEJ REFORME V ROKU 1953

V období menovej reformy roku 1953 boli najbežnejšou formou aktív obeživo a vkladné knižky, ktoré mali z dnešného pohľadu charakter bežných a termínovaných vkladov na účtoch domácností a podnikov. Bežné bankové účty fyzických osôb boli zriedkavé. Podľa súdobých odtajnených dokumentov boli straty domácností vysoké.¹² Najhmataťnejšie z nich boli straty na výmene obeživa, oficiálne vyčíslené na 6,8 mld. nových Kčs,¹³ a straty z prepočtu vkladov a účtov domácností boli 3,1 mld. nových Kčs, čo je spolu takmer 10 mld. nových Kčs. Ďalšie straty domácností sú menej zrejme či hmatateľné, avšak vôbec nie zanedbateľné. Ide o tieto oficiálne priznané „menšie“ straty domácností (v nových Kčs):¹⁴

1. straty z prepočtu poisťiek (vo výške 848 mil. Kčs),
2. straty zo zrušenia cenných papierov (699 mil. Kčs),
3. straty z prepočítania peňazí odvedených pri nákupoch 1. až 4. júna 1953 (1 500 mil. Kčs),
4. straty z prepočtu pohľadávok voči národným a komunálnym podnikom a družstvám (1 040 mil. Kčs),
5. straty z prepočtu pohľadávok voči Fondu znárodneného hospodárstva (500 mil. Kčs),
6. straty z prepočtu pohľadávok a ostatným organizáciám a zariadeniam (100 mil. Kčs),
7. straty z prepočtu pohľadávok poľnohospodárov za stroje (90 mil. Kčs).

Oficiálne podrobne zdokumentované a vyčíslené straty domácností z menovej reformy 1953 boli spolu 14,6 mld. nových Kčs.

Treba pripomenúť, že do oficiálnych vyčíslených strát domácností z menovej reformy treba započítať priznané straty zo zrušenia vkladov viazaných peňažnou reformou v roku 1945, ktoré k roku 1953 v starej mene predstavovali 100 mld. Kčs, z ktorých domácnosti držali podľa oficiálnych odhadov 80 mld. starých Kčs.¹⁵ Tomu zodpovedá 16 mld. Kčs straty domácností v novej mene.

Celkové straty domácností spôsobené menovou reformou v Československu v roku 1953 boli teda v novej mene vo výške 30,6 mld. Kčs.

Prvý deň predaja za novú menu (Zdroj: Archív TASR)

VPLYV MENOVEJ REFORMY V ROKU 1953 NA INVESTIČNÉ ÚSPORY A ŽIVOTNÚ ÚROVEŇ OBYVATEĽSTVA

Celková strata domácností spôsobená menovou reformou v Československu v roku 1953 bola v novej mene vo výške 30,6 mld. Kčs. Pri vtedajšom počte obyvateľov Československa 12,739 mil.

osôb¹⁶ to predstavovalo stratu v priemere 2 402 Kčs na každého obyvateľa. Sú to samy osebe veľké čísla, no vzhľadom na odstup 70 rokov a vývoj, ktorý sme odvtedy prešli, závažnosť ich vplyvu na životnú úroveň obyvateľstva nevieme bez ďalších informácií a prepočtov posúdiť.

Jednou z možností posúdenia závažnosti vplyvu menovej reformy na

životnú úroveň obyvateľstva je prepočet jej dopadu na reprezentatívnu domácnosť. Pre názornosť zvolíme za reprezentatívnu domácnosť štvorčlennú rodinu s jedným námezným pracujúcim s čistou mesačnou mzdou 800 nových Kčs. Tomu zodpovedal ročný príjem reprezentatívnej domácnosti s jedným pracujúcim vo

16 Obyvateľstvo Československa [online]. [cit. 2024-08-04]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Obyvatelstvo_%C4%8Ceskoslovenska

výške 9 600 Kčs. Je to rovnaká hodnota ako menovou reformou spôsobená priemerná strata štyroch obyvateľov, uvedená vyššie.¹⁷

Reprezentatívna domácnosť teda menovou reformou stratila svoj celoročný príjem. To však neznamená, že mohla ročnou prácou získať tieto hodnoty späť. Je to preto, že každá domácnosť potrebuje časť svojho príjmu použiť na svoju autonómnú spotrebu, čím sa rozumie najnevyhnutnejšia strava, bývanie, oblečenie a pod. Zároveň každá domácnosť s rastom svojich príjmov do určitej miery zvyšuje svoju spotrebu. Až tá časť príjmov, ktorú domácnosť nespotrebuje, sa stáva úsporami a podiel úspor na celkovom príjme je mierou úspor. V reprezentatívnej domácnosti ju odhadujeme na 20 %, čím takáto domácnosť pri menovej reforme v roku 1953 prišla o výsledky svojho snaženia v podobe päťročných úspor. Možno to právom považovať za dôsledok neúspešnej päťročnice začatej po komunistickom prevrate v roku 1948.

INVESTIČNÉ ÚSPORY DOMÁCNOSTÍ A ICH KVANTIFIKÁCIA

V našom článku vychádzame hlavne z údajov uvádzaných v správe o peňažnej reforme a jej vyúčtovaní spracovanej ministerstvom financií pre politický sekretariát ÚV KSČ v auguste 1953.¹⁸ Je na mieste otázka, či sú tieto údaje hodnoverné, nie sú poplatné dobovej propagande alebo ich spracovateľ

zámerne neprispôbil očakávaniam adresáta. Táto správa bola spracovaná a prerokovaná v utajenom režime súdobým vládnyim režimom. Kvôli utajenosti možno slepú poplatnosť dobovej propagandy vylúčiť. Možno to doložiť aj konkrétnymi príkladmi. Dobová propaganda napríklad do značnej miery kladie vinu za menovú reformu tzv. Slánskeho kliky.¹⁹ Bola to skupina najvyšších komunistických funkcionárov odsúdených v súdnom procese stalinského typu a dobová propaganda im okrem iného kládla za vinu aj nutnosť drastickej menovej reformy. Tento dôvod v predmetnej správe nie je vôbec spomenutý. Naopak, správa správne vytyka, že trh peňazí, trh devíz a trh kapitálu bol bez primeraných znalostí a zohľadnení súvislostí nahradený direktívnym a administratívnym riadením vývoja obeživa, devíz a menového kurzu, ale aj cien a miezd. Čo, samozrejme, dobová propaganda neobsahovala. Naša štúdia navyše ukázala, že údaje v nej uvedené sú numericke konzistentné, vecne primerane vyargumentované a uvádzané argumenty si v rôznych častiach správy navzájom neprotirečia. Vzhľadom na uvedené túto správu ako celok považujeme za hodnovernú. Výnimkou je snáď iba vtedajšia výška viazaných vkladov, ktoré sú v správe uvedené len okrajovo, s odhadom na desiatky miliárd Kčs bez bližšieho zdôvodnenia.

„Peněžní reforma má dále veliký význam i v tom, že ukázala vedoucím

hospodářským pracovníkům spojitost peněžních vztahů v celém hospodářství. Ukázala, že oběživo není izolovaný instrument, nýbrž výslednice všech hospodářských sil, jejichž rovnováhu nelze porušovat bez následků pro měnu.²⁰

Viazané vklady vznikli počas peňažnej reformy v roku 1945, keď po obnovení predmníchovskej republiky došlo k jej menovému zjednoteniu zavedením jednotnej československej koruny a to tak, že: (1) všetky mince zostali platné; (2) všetky papierové peniaze museli ich majitelia vložiť na viazané vklady v peňažných ústavoch; (3) všetky vklady v peňažných ústavoch sa viazali a prestali úročiť; (4) z viazaných vkladov bolo možné okamžite uvoľniť 500 korún na fyzickú osobu a (5) sumu jednomesačných platov bolo možné uvoľniť pre podniky a živnostníkov. Celková výška viazaných vkladov k 31. decembru 1945 bola 298,3 mld. starých Kčs. Viazané vklady sa postupom času znižovali takto: k 31. júlu 1947 mali objem 272 mld. Kčs a v roku 1952 98 mld. Kčs.²¹ Zodpovedá to bližšie nezdôvodnenému objemu 100 mld. Kčs (v starej mene) viazaných vkladov uvedených v spomínanej správe o peňažnej reforme, pričom uvádzajú, že obyvateľstvo malo v držbe časť z nich, a to zhruba 80 mld. Kčs v starej mene. Preto aj túto jej časť považujeme za hodnovernú.

Počet členov reprezentatívnej domácnosti by mal vychádzať z podrobnejšieho zisťovania a analýz, avšak

17 Priemerná strata na jedného obyvateľa je 2 402 nových Kčs x 4 osoby = 9 608 nových Kčs.

18 Publikované v práci MUSILOVÁ, D. *Měnová reforma a její sociální důsledky*, s. 45 – 94.

19 Pod „Slánskeho klikou“ dobová propaganda rozumela súdny proces s Rudolfom Slánským (pôvodne generálny tajomník ÚV KSČ) a spol., ktorý bol najväčším povojnovým politickým procesom s vedúcimi komunistickými predstaviteľmi nielen v Československu, ale aj v celom sovietskom bloku. Bol výrazne ovplyvnený sovietskymi záujmami a bol pripravovaný za priamej účasti sovietskych poradcov. Po ročnom vyšetrovaní vedenom sovietskymi vyšetrovateľmi bol 20. novembra 1952 zahájený veľkolepý proces – tzv. monsterproces. V ňom bolo 11 obžalovaných odsúdených na trest smrti – R. Slánský, B. Geminder, L. Frejka, J. Frank, V. Clementis, B. Reicin, R. Margolius, O. Fischl, K. Šlín, K. Šváb a A. Simon. Zvyšní traja obžalovaní (A. London, E. Löbl a V. Hajdú) dostali doživotný trest. 3. decembra 1952 boli všetci odsúdenci na smrť popravení vo väznici na Pankráci a ich popol príslušníci štátnej bezpečnosti rozsykali na poli neďaleko Prahy. Bližšie pozri napr. 20. – 27. november 1952 – Proces s tzv. protištátnym sprisahaneckým centrom. Rudolf Slánský a spol. [online]. [cit. 2024-08-04]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/20-%E2%80%93-27-november-1952---proces-s-tzv-protistatnym-sprisahaneckym-centrom-rudolf-slansky-a-spol/>

20 Citát zo správy o peňažnej reforme a jej vyúčtovaní spracovanej ministerstvom financií pre politický sekretariát ÚV KSČ v auguste 1953. Publikované v práci MUSILOVÁ, D. *Měnová reforma a její sociální důsledky*, s. 82.

21 Pozri prácu HORVÁTH, Š., VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku 1945 – 1950*, s. 80 a 101.

Bankovky starej meny, ktoré platili v období 1945 – 1953 (Zdroj: Archív Radoslava Ragača)

obmedzujeme sa len na kvalifikovaný odhad. V rokoch 1945 až 1953 stúpala v Československu plodnosť z 2,8 na 3,1 dieťaťa na ženu vo fertilnom veku.²² To by zodpovedalo skôr päťčlennej reprezentatívnej domácnosti ako

uvedenej štvorčlennej. S industrializáciou pribúdali aj jednočlenné domácnosti a vznikali aj domácnosti s pracujúcou matkou. Preto sme sa priklonili iba k štvorčlennej reprezentatívnej domácnosti s jedným

pracujúcim rodičom. Uvedomujeme si pritom, že v roku 1953 existovali rôznorodé domácnosti, aj omnoho početnejšie domácnosti, ale aj domácnosti roľníkov či živnostníkov, na ktoré mala menová reforma v roku

22 Obyvateľstvo Československa [online]. [cit. 2024-08-04]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Obyvateľstvo_%C4%8Ceskoslovenska

1953 väčšie dopady. Táto téma si však zaslúži ďalší výskum.

Priemerný čistý plat 800 nových Kčs použitý pri reprezentatívnej domácnosti je autorom kvalifikovaný odhad. Presnejší výpočet by bol komplikovaný tým, že v rokoch 1948 až 1953 nastali výrazné zmeny mzdových pomerov smerom k razantnému nárastu plátov v preferovaných odvetviach, ako bolo baníctvo a hutníctvo. Súčasťou menovej reformy 1953 bola aj reforma systému odmeňovania, ktorá obsahovala zmenu systému tarifných plátov, pracovných noriem, ale aj zdanenia práce. Tieto zmeny v systéme pracovného odmeňovania neboli v menovej reforme transparentne definované a realizovali sa postupne cez následné rezortné predpisy, preto sa nazdávame, že by si vyžadovali pomerne rozsiahly archívny výskum. Odhadnutá suma je kvalifikovaný odhad autora, ktorý vychádza z kusých informácií spomínaných v použitej literatúre, napríklad v archívnych prípadoch perzekúcií po menovej reforme v roku 1953.

Platy boli v roku 1953 prakticky jediným príjmom domácností, z ktorého časť mohli nespotrebovať, teda

usporiť. Domácnosti využívajú svoje úspory priamo na financovanie svojich investícií (do bývania a pod.) alebo nepriamo investovaním do finančných produktov s cieľom ich zhodnotenia a tým budúceho zvýšenia svojej životnej úrovne. Miera úspor býva v chudobnejších krajinách, a tým aj v chudobnejších domácnostiach mimoriadne nízka, lebo dominantnú časť svojich príjmov domácnosti potrebujú na autonómnú spotrebu. Tento základný faktor je však modifikovaný ďalšími vplyvmi, ako sú preferencie, motivácie a miestne zvyklosti. Československé domácnosti roku 1953 možno dnešnými očami oprávnene považovať za chudobné, avšak s vysokou motiváciou povojnovej obnovy, či už formou obnovy dovtedajšieho bývania, alebo zaobstarania nového bývania a jeho vybavenia v rámci industrializácie a pod.

ZHRNUTIE A ZÁVER

Pri hodnotení československej menovej reformy z roku 1953 sa zvykne oprávnene poukazovať na drastické výmenné kurzy starej meny v pomere k novej, ktoré sa progresívne

uplatňovali pri výmene hotovosti a vkladných knižiek. Už len samotná výmena spôsobila okamžité straty domácností vo výške takmer 10 mld. nových Kčs. Táto práca sa zamerala na málo študovanú časť menovej reformy spočívajúcu v zrušení (tzn. úplnom anulovaní, nie nevýhodnom prepočítaní) záväzkov z vkladov a tuzemských cenných papierov vrátane štátnych dlhopisov. Empirická analýza ukázala, že po započítaní týchto strát boli celkové straty domácností z menovej reformy v Československu v roku 1953 zhruba trojnásobné, konkrétne 30,6 mld. Kčs v novej mene. Na jedného vtedajšieho obyvateľa to predstavovalo stratu v priemere 2 402 Kčs. Pre vtedajšiu štvorčlennú domácnosť s jedným žiteľom to odhadom zodpovedá strate päťročných nasporovaných prostriedkov, ktoré mohla investovať do zvýšenia svojej životnej úrovne. Hlavnou príčinou menovej reformy v roku 1953 bola nedomyselná hospodárska politika motivovaná politickými cieľmi KSČ, čomu vtedy strana obetovala aj našu menovú stabilitu. Životná úroveň obyvateľstva sa vrátila o päť rokov naspäť.

Viliam Páleník • Czechoslovak monetary reform in 1953 – loss of entire investment savings of Czechoslovak households

When assessing the Czechoslovak monetary reform of 1953, the focus is often on the drastic exchange rates between the old and new currency, which immediately reduced household living standards by the equivalent of 10 billion new Czechoslovak crown (CSK). In addition to unfavorable exchange rates, the reform also involved the complete and uncompensated cancellation of deposit liabilities and domestic securities, including government bonds. Taking into account the loss of investment savings, the total household losses from the reform amounted to approximately 30.6 billion CSK in the new currency — effectively tripling the initial impact. Empirical analysis indicates that, for a representative household, these losses were equivalent to five years' worth of savings. The primary motivating force of the 1953 monetary reform was the poorly conceived economic policy of the ruling Communist Party of Czechoslovakia, which prioritized political objectives over monetary stability. As a result, the reform set back the population's standard of living by five years.

RNDr. Viliam Páleník, PhD.

Pôsobí v Ekonomickom ústave SAV, absolvoval MFF UK v Bratislave a je prezidentom think tanku Inštitút zamestnanosti. Ekonometrickými metódami skúma makroekonomický vývoj, trh práce a inklúziu na Slovensku a v Európskej únii, vedecky publikuje a mediálne sa vyjadruje k hospodársko-politickým otázkam.

Kontakt: viliam.palenik@savba.sk

AHOJ, EURÓPA! POCHOD CEZ ŽELEZNÚ OPONU V DECEMBRI 1989 A SYMBOLICKÝ NÁVRAT SLOVENSKA DO EURÓPY

PETER JAŠEK

Integrálnou súčasťou Nežnej revolúcie na Slovensku boli dva pochody, ktoré ju do veľkej miery aj rámcovali. Proológom revolučných udalostí na Slovensku bol pochod bratislavských študentov najmä z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 16. novembra 1989. Následné brutálne potlačenie demonštrácie študentov v Prahe 17. novembra 1989 vyvolalo celospoločenské vzopätie charakterizované postupnou mobilizáciou občanov masovo navštevujúcich námestia a dožadujúcich sa politických a spoločenských zmien. Pod tlakom občianskej spoločnosti potom predstavitelia komunistickej strany rezignovali na svoj mocenský monopol a uvoľnili cestu k demokratizácii štátu vyjadrenej vypustením ústavného článku o vedúcej úlohe komunistickej strany v spoločnosti, postupným odstraňovaním nedemokratických črt režimu či rekonštrukciou vlády a ďalších kľúčových politických orgánov. Druhým pochodom, ktorý sa nezmazateľne vpísal do dejín demokratickej revolúcie v roku 1989, bol pochod Ahoj, Európa!, ktorý sa konal 10. decembra 1989. Symbolicky ním padla železná opona na hraniciach s Rakúskom, nenávidený symbol studenej vojny, rozdeleného sveta a komunistického režimu, ktorý v Československu vládol od roku 1948.

Železná opona na Slovensku vznikala postupne od roku 1948. Jej prvé časti sa začali budovať vytvorením ozbrojenej zložky určenej na ochranu štátnej hranice. Vojensky organizované, vystrojené a vyzbrojené oddiely začali strážiť celý úsek štátnej hranice s Rakúskom a časťou Maďarska, od sútoku riek Morava-Dyje až po sútok riek Dunaj-Ipeľ. V roku 1950, na podnet bratislavského pohraničného oddielu, bola iniciovaná výstavba prvých žienijných prekážok – drôtených zátarás. V roku 1951 bol prijatý zákon na ochranu štátnych hraníc č. 69/1951, ktorý definitívne spustil pomyselnú zelenú oponu pozdĺž západných hraníc v Československu. Priamo sa tak dotkol nielen tých, ktorí sa pokúsili prekročiť hranicu štátu, ale fakticky aj života tisícov obyčajných ľudí žijúcich v jej blízkosti. Komunistický režim

zapojil do systému ochrany hraníc každého občana v republike a ukladal mu povinnosť chrániť hranice.¹ Zákon inicioval vznik hraničného a zakázaného pásma v blízkosti hraníc. Vstup a pohyb v tomto priestore boli obmedzené len na krátkodobé návštevy príbuzných, prípadne po dôkladnej previerke aj za prácou. Zakázané pásmo bolo vytýčené v rozmedzí 1 – 2 km do hĺbky vnútrozemia. Vstup do tohto pásma bol bez písomného povolenia veliteľa pohraničného útvaru striktné zakázaný. Súčasťou legislatívneho posilnenia právomocí pohraničníkov sa stalo nariadenie ministra národnej bezpečnosti č. 70/1951, ktoré legalizovalo používanie zbrane pri ochrane hraníc. Tie mohli pohraničníci použiť aj proti neozbrojenému narušiteľovi, aby mu akýmkoľvek spôsobom zabránili prejsť cez hranice. V priebehu roku

1951 vznikla 11. brigáda Pohraničnej stráže Bratislava ako samostatný vojensky organizovaný útvar určený primárne na strázenie štátnej hranice.

Opatrenia na hraniciach sa, samozrejme, v priebehu času vyvíjali, ale možno konštatovať, že od 50. rokov sa samotná hranica a jej okolie stali nedostupným priestorom na dlhé desaťročia. Po roku 1969 sa vymenili militaristické opatrenia za oveľa sofistikovanejšie, ktoré pozostávali z „rotného signálneho prístroja“ a „samostatného útočiaceho psa“, skrátené SUP. Vďaka nim pohraničná stráž vykonávala svoje zásahy veľmi účinne a ľudia pokúšajúci sa prekročiť železnú oponu (v slovníku komunistického režimu tzv. narušitelia) mali minimálne šance úspešne prekonať tieto prekážky.

Nedovolené prekročenie hranice bolo klasifikované ako trestný čin vo

1 K téme pozri PALKO ml., Vladimír. *Ostro sledovaná hranica. Spravodajská zložka 11. brigády pohraničnej stráže v rokoch 1951 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2020, 264 s.

Davy ľudí na pochode Ahoj, Európa! (Foto: Martin Petřík)

všetkých trestných zákonoch Česko-slovenska až do roku 1989, pričom od roku 1976 bola táto kvalifikácia v priamom rozpore s Medzinárodným

paktom o občianskych a politických právach.

Hlavnou úlohou železnej opony bolo zabrániť vlastným občanom opustiť územie krajiny a znemožniť im slobodne cestovať a poznávať. Možno povedať, že ostatné drôty železnej opony sa aj preto stali najhmatateľnejším a najviditeľnejším symbolom komunistického režimu v Československu. Tragická bilancia železnej opony na Slovensku hovorí, že v rokoch 1948 – 1989 bolo na slovensko-rakúskych hraniciach zavraždených 42 civilných osôb – strelbou, elektrickým prúdom, výbuchom mín, roztrhaním služobnými psami a inými zákrokmi. Tisíce iných ľudí príslušníci Pohraničnej stráže zadržali a následne boli odsúdení a väznení.² Obeťmi železnej opony sa však stali aj stovky tých, ktorí boli na hranici nasadení, aby ju strážili.

Tak rýchlo a nečakane, ako železná opona v 50. rokoch vznikla, bola na prelome 80. a 90. rokov odstránená v súvislosti so zmenami, ktoré so sebou priniesla Nežná revolúcia. 17. november 1989 sa v slovenských dejinách stal symbolickým dátumom, ktorý pripomína výročie pádu komunistického režimu. Ide však vskutku najmä o zástupný dátum, keďže samotný pád režimu bol dlhodobý a široko vrstvový proces, sprevádzaný mnohými významnými udalosťami. Medzi nimi má svoje pevné miesto aj pochod Ahoj, Európa! z 10. decembra 1989, ktorý predstavoval vrcholové vzopätie rodiacej sa občianskej spoločnosti na Slovensku. Pochodom sa Slovensko v symbolickej rovine prihlásilo naspäť do Európy, bol to prvý metaforický krok na Západ, kam Slovensko historicky vždy patrilo.

2 K problematike železnej opony na Slovensku pred rokom 1989 pozri najmä MORBACHER, Ľubomír. Železná opona na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: FIAMOVÁ, Martina, SPEVÁKOVÁ, Jana, eds. *Sila svedectva. The Power of Witnessing*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 164 – 195; MORBACHER, Ľubomír, PEKAROVIČ, Teodor. Ilegálne úteky z Československa v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter, eds. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. 1. diel*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 473 – 538; MORBACHER, Ľubomír. Železná opona na Slovensku v roku 1988. In: BALUN, Peter, ed. *1988. Rok pred zmenou*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 91 – 98; K perzekúciám pozri *Zločiny proti ľudskosti na československej hranici so západom v rokoch 1948 – 1989* [online]. [cit. 2024-12-12]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/zlociny-proti-ludskosti-na-ceskoslovenskej-hranici-so-zapadom-v-rokoch-1948-1989/>; *Opustenie republiky a vniknutie na územie republiky* [online]. [cit. 2024-12-12]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/projekty/nepovolene-opustenie-republiky>

Logo hnutia Verejnosť proti násiliu v nemčine (Foto: Martin Petřík)

Nápad na organizovanie pochodu sa zrodil vo vedení hnutia Verejnosť proti násiliu (ďalej VPN), ktoré vzniklo po stretnutí niekoľkých stoviek bratislavských aktivistov v Umeleckej besede slovenskej vo večerných hodinách 19. novembra 1989. Toto historické stretnutie zvolali výtvarníci na čele s Rudolfom Sikorom s cieľom reagovať na situáciu po brutálnom zásahu bezpečnostných zložiek proti manifestácii študentov v Prahe na Národnej triede 17. novembra 1989. Dynamika spoločenskej situácie spôsobila, že VPN sa okamžite stala spolu so študentským hnutím kľúčovou platformou prebudenej občianskej spoločnosti, vydávajúcou vyhlásenia a kladúcou požiadavky na vládnući režim. Rady VPN sa v priebehu

prvého týždňa po 20. novembri 1989 veľmi rýchlo rozrastali o politických aktivistov zo všetkých vrstiev spoločnosti a regiónov Slovenska a v priebehu novembrových dní sa stala širokospektrálnou občianskou platformou stojacou proti režimu. Postupne sa kryštalizoval aj program hnutia. Podporu hnutie získavalo na verejných protestoch (dobovo nazývané mítingy), ktoré sa konali najskôr v Bratislave a odtiaľ sa rýchlo rozšírili do celého Slovenska. Pre aktivizujúcu sa VPN bolo rozhodujúce, že na manifestáciách rástol počet ľudí, ktorí podporovali jej požiadavky, a tak dosiahli masové rozmery. Práve táto verejná podpora bola kľúčovým faktorom vedúcim k rezignácii komunistickej strany na monopol moci.

Predstavitelia VPN si boli tejto skutočnosti vedomí, preto sa snažili budovať dôveru slovenskej verejnosti, s ktorou udržiavali čulý kontakt najmä organizovaním mítingov a najrôznejších happeningov. V tomto bol aj istý rozdiel oproti taktike, akú volilo v Čechách Občianske fórum. Ako upozornil český historik Jiří Suk, medzi lídrami VPN prevládal nepochitický prvok a sám názov hnutia prezrádzal, že VPN chcela byť hovorcom občianskej spoločnosti, ktorá sa zhromažďovala na námestiach.³

VPN sa v rámci tejto stratégie podarilo v priebehu prvého mesiaca od 17. novembra dosiahnuť významné úspechy, ktorými pokorila tri symboly komunistickej totality. Prvým krokom bolo odstránenie cenzúry v médiách,

3 SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce. Akteři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha: Prostor, 2003, s. 169.

Pochod do Hainburgu (Foto: Martin Petřík)

čo sa VPN podarilo 24. novembra 1989, keď bratislavské štúdio Československej televízie odvysielalo prvú moderovanú televíziu diskusiu „naživo“ – neskôr slávne Štúdio dialóg. Druhým krokom sa stalo zrušenie vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti, zakotvené v 4. článku ústavy, čo sa podarilo (v dôsledku úspešného generálneho štrajku) 29. novembra 1989. Tretím veľkým úspechom bolo odstránenie železnej opony, ktoré sa symbolicky realizovalo prostredníctvom pochodu Ahoj, Európa! 10. decembra 1989.

V decembri 1989 patrilo Československo medzi posledné štáty, v ktorých ešte železná opona stála na hraniciach. Hoci československý minister vnútra vydal rozhodnutie o zrušení zátarás na štátnych hraniciach s Rakúskom

už 5. decembra 1989, predsa na nich ešte v nedeľu 10. decembra stála železná opona, síce už narušená a v procese odstraňovania železných stien, ale stále pripomínajúca tragické príbehy nedávnych rokov. Niekoľko dní pred pochodom Ahoj, Európa! Rakúšania umožnili bezvízový styk medzi obojoma krajinami, čo podnietilo obrovský záujem o cestovanie. O tom najlepšie svedčia čísla. Za prvé štyri dni od zavedenia bezvízového styku prekročilo československú hranicu na priechode Petržalka – Berg 40 000 obyvateľov, pričom takýto počet prešiel v predchádzajúcom období cez tento priechod za pol roka.⁴

Predstavitelia VPN, v zmysle svojej predchádzajúcej stratégie organizovania happeningov, preto zorganizovali

veľký pochod cez železnú oponu. Nápad sa podľa všetkého zrodil v úzkom vedení VPN a samotnej organizácie sa ujali Martin Bútora a Ladislav Snopko. Kampaň na účasť bola súčasťou mítingov VPN v priebehu decembra 1989. Organizátori svoj zámer uskutočniť pochod oznámili na mítingu VPN na Námestí SNP v Bratislave týždeň pred jeho plánovaným dátumom. Vtedy ako formálny cieľ vybrali túžbu konečne sa pozrieť na Československo z druhej strany Dunaja, ako aj položiť základný kameň nového európskeho domu.⁵

Dátum 10. december vybrali organizátori zámerne. 10. december bol Medzinárodným dňom ľudských práv a železná opona hrubým spôsobom zlikvidovala kľúčové právo slobody cestovania. Druhá rovina bola tá, že na

4 -ČSTK-. Nový hraničný prechod. *Pravda*, roč. 70, 9. 12 1989, č. 290, s. 3.

5 Audiovizuálny archív ÚPN, rozhovor s Ladislavom Snopkom pri príprave filmu November +20 v roku 2009.

Starosta Hainburgu Johannes Ritter (Foto: Martin Petřík)

10. decembra, keď mala byť vymenovaná nová „vláda národného porozumenia“, bola naplánovaná rezignácia prezidenta Gustáva Husáka. Toho istého Husáka, ktorý v čase nastupujúcej normalizácie v roku 1969 vyhlásil, že československé hranice nie sú žiadne korzo, a nariadil ich uzavrieť. Skončilo

tak krátke obdobie sprevádzajúce demokratizačný proces v roku 1968, keď sa uvoľnil cestovný režim a na Západ sa dalo cestovať slobodnejšie. Jeho doslovný výrok „*hranice nie sú žiadne korzo, aby sa tu volákto prechádzal*“, ktorý predniesol už ako prvý tajomník na zasadnutí Ústredného výboru

Komunistickej strany Československa v septembri 1969, sa stal v období normalizácie jedným z častých a trpkovo vyslovovaných citátov najmocnejšieho muža vtedajšieho režimu. Symbolicky sa tak mali hranice stať v deň jeho politického konca opäť raz „korzom“.

Samotný pochod sa začal v skorých ranných hodinách 10. decembra v Petržalke, v Sade Janka Kráľa. Desatisíce ľudí sa vydali smerom na hraničný priechod Petržalka – Berg, kde colníci úradovali v „zrýchlenom“ procese, obmedzujúc sa na pečiatkovanie pasov. Pre tých, ktorým sa pečiatka do pasu s dátumom 10. december 1989 ušla, sa stala cenným suvenírom. Účastníkov pochodu čakalo na rakúskej strane príjemné prekvapenie, keďže ich tam vítali členovia hainburského ochotníckeho divadla s chlebom a soľou.⁶ Ďalšou „stanicou“ pochodu bolo okolie Devína, kde sa ľudia zhromažďovali na rakúskom brehu Dunaja a venovali symbolickú chvíľku pohľadu na tento legendárny hrad „z druhej strany“ – čo bol jeden z hlavných cieľov samotného pochodu. Navyše, organizátori vyrobili pri Devíne veľké srdce vytvorené z ostatého drôtu, ktorého autorom bol dizajnér Daniel Brunovský.⁷ Účastníci naň nanosili kamene a štrk z Dunaja a vytvorili z neho malú mohylu.

Z okolia Devína pokračoval pochod popri rieke Dunaj a jeho cieľovou destináciou bolo rakúske mestečko Hainburg an der Donau. Na dotvorenie unikátnej atmosféry zariadili organizátori pochodu plávanie remorkéra s názvom *Prešov* po rieke. Na palube bola umiestnená veľká aparatura, pričom premával medzi rakúskym brehom Dunaja a Devínom, čím vytváral symbolický most medzi oboma brehmi. Pod Devínom aj na rakúskej strane stáli rečníci a organizátori, ktorí sa prihovárali prítomným.⁸ Z lode zaznievali piesne Karla Kryla, ktoré celý

6 PAJTINKOVÁ, Ľuba. Pochod k vzájomnému spoznaniu. *Pravda*, roč. 70, 11. 12. 1989, č. 291, s. 1.

7 V súčasnosti možno toto umelecké dielo vidieť pod hradom Devín.

8 Audiovizuálny archív ÚPN, rozhovor s Ladislavom Snopkom pri príprave filmu November +20 v roku 2009.

Na pochode vládla srdečná atmosféra (Foto: Martin Petřík)

pochod sprevádzali, ako aj ďalšie piesne Nežnej revolúcie. Išlo asi o najunikátnejší koncert tohto populárneho, no v období normalizácie proskribovaného českého speváka. Symbolický most vytvorili svojimi vystúpeniami aj bratislavský primátor Štefan Barták a starosta Hainburgu Johannes Ritter. Emotívnosť dňa umocňovalo viacero skutočností. Väčšina účastníkov pochodu vôbec po prvýkrát išla do niektorého západného štátu. Ako trefne poznamenal jeden z prítomných novinárov: „Väčšina (účastníkov pochodu, pozn. autora) *dýchala nesocialistický vzduch po prvý raz, nuž nechýbali slzy. Hraničný stĺp Rakúskej republiky, smerovky a tabule v nemčine obklopovali skupinky túžiace po fotografii*

dokazujúcej, že to nie je sen.“⁹ Ďalšou emotívnou chvíľou bol moment, keď účastníci pochodu ako poďakovanie obyvateľom Hainburgu i Wolfsthalu zaspievali slovenské ľudové piesne a v predvianočnom čase príhodné koliedy.¹⁰

Pochod vyvrcholil v centre Hainburgu, kde sa účastníkom prihovril starosta mestečka a privítal ich „späť v Európe“. Obyvatelia Hainburgu ponúkali prítomným teplým čajom a potravinami, všade vládla srdečná atmosféra. Vyzdvihnúť treba tiež disciplínu účastníkov pochodu – tí keď videli, ako ľudia vyhadzujú odpadky mimo košov alebo si chcú skrátiť cestu cez zeleň, tak týchto jedincov napomínali.¹¹ Disciplína bola v konečnom dôsledku

tým, čo pochod Ahoj, Európa! robilo takým výnimočným v porovnaní s predchádzajúcimi dňami, keď prúdili do Rakúska tisíce Slovákov, aby sa zoznámili so životom na Západe – z nich mnohí doslova zneužívali situáciu a svojím správaním narobili Slovákom zlé meno.

Dav ľudí na pochode bol skutočne obrovský, účastníci kráčali nielen po ceste, ale aj popri brehoch Dunaja či po poľných cestách. Odhady pohraničiarov z toho dňa hovorili o približne 40 – 45 000 účastníkoch pochodu.¹² Odhady prítomných aj organizátorov hovoria o ešte výrazne vyššom čísle. Organizátori pochodu zároveň do Hainburgu priniesli dva kamene ako symbolický vklad Slovenska do

9 ŠČEPKA, Miloš, FORNEROVÁ, Katarína. Nový most cez Dunaj. *Smena*, roč. 42, 11. 12. 1989, č. 291, s. 4.

10 ŠČEPKA, M., FORNEROVÁ, K. Nový most cez Dunaj, s. 4.

11 ŠČEPKA, M., FORNEROVÁ, K. Nový most cez Dunaj, s. 4.

12 ŠČEPKA, M., FORNEROVÁ, K. Nový most cez Dunaj, s. 4.

spoločného európskeho domu. Na oboch kameňoch bolo po latinsky napísané: *Verejnost' proti násiliu, základ európskeho domu* a *Devín – Hainburg*.¹³

Samotný pochod bol obrovským triumfom občianskej spoločnosti a ďalšou viditeľnou porážkou pre prestíž komunistov. Pochod bol najväčším happeningom, aký VPN v priebehu novembra a decembra 1989 dokázala zorganizovať, a z tohto hľadiska po generálnom štrajku druhým vrcholným vzopätím verejnosti počas niekoľkých týždňov. Zároveň na Slovensku ukončil fázu masových verejných demonštrácií a mítingov, veď dva dni po ňom

bola v Bratislave vymenovaná slovenská „vláda národného porozumenia“ a ťažisko procesu pádu komunistického režimu sa definitívne dostalo do kabinetov a zákulisí politických rokovaní.

Pád železnej opony dodnes patrí medzi najpodstatnejšie prínosy Nežnej revolúcie. Umožnil občanom Slovenska cestovať slobodne do celého sveta a na druhej strane tiež umožnil návrat mnohých ľudí, ktorí sa rozhodli emigrovať v dôsledku politického prenasledovania či vo všeobecnosti pomerov, aké u nás komunistický režim zaviedol. Ihneď po páde železnej opony sa zintenzívnili kontakty so Západom,

ktorý v dlhodobom horizonte umožnil odstrániť (predovšetkým technologické) zaostávanie a priniesol občanom zvýšenú kvalitu života. Zdôrazniť treba aj tú skutočnosť, že pochod Ahoj, Európa! bol autentickým príspevkom Slovenska do procesu pádu komunistického režimu. Ako symbolické prihlásenie sa k spoločnému európskemu domu predznamenal budúcu integráciu Slovenska do európskych politických štruktúr, ktorých je dnes Slovensko pevnou súčasťou so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami.

Príspevok odznel na vedeckej konferencii Ľudské práva. 35 rokov v slobodnej Európe.

Peter Jašek • Hello, Europe! March across the Iron Curtain in December 1989 and Slovakia's symbolic return to Europe

Two marches were an integral part of the Velvet Revolution in Slovakia, and they framed it to a significant measure. The prologue of the revolutionary events in Slovakia was the march of Bratislava students, especially from the Faculty of Philosophy of Comenius University, on 16 November 1989. The subsequent brutal suppression of the student demonstration in Prague on 17 November 1989 sparked a nationwide upsurge characterized by the gradual mobilization of citizens visiting the squares en masse and demanding political and social change. The second march, forever inscribed into the history of the democratic revolution in 1989, was the *Hello, Europe!* march on 10 December 1989. It symbolically dismantled the Iron Curtain on the border with Austria, a hated symbol of the Cold War, the divided world and the communist regime that had ruled Czechoslovakia since 1948.

Mgr. Peter Jašek, PhD. (1983)

Históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde v roku 2009 úspešne obhájil dizertačnú prácu a získal titul PhD. V roku 2009 začal pracovať ako historik v Ústave pamäti národa. V rokoch 2018 – 2020 bol riaditeľom Sekcie vedeckého výskumu ÚPN, v rokoch 2020 – 2024 bol poverený riadením Centra výskumu obdobia neslobody ÚPN. V súčasnosti pôsobí ako bádateľ na oddelení výskumu a vzdelávania ÚPN. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu druhej polovice 60. rokov, tzv. normalizácii (70. a 80. roky), pádu komunistického režimu na Slovensku v roku 1989 a aktivitám slovenského politického exilu.

Je autorom odbornej monografie *Vasil Biľak. Zradca alebo kolaborant?* (2017) a spoluautorom odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* (2012), *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013), *Od totality k slobode* (2020) a vlastivednej monografie *Smolenice* (2011). Zároveň je zostavovateľom viacerých zborníkov a autorom niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných na Slovensku aj v zahraničí. Je predsedom redakčnej rady českého časopisu *Securitas Imperii* (od 2023) a členom redakčnej rady poľského časopisu *Pamięć i Sprawiedliwość* (od 2018).

Autorsky sa spolupodieľal na príprave viacerých výstav zameraných na moderné dejiny Slovenska, najmä výstav venovaných Nežnej revolúcii (*Chceme slobodu!*, 2019; *N89. Cesta k slobode*, v spolupráci so Slovenským národným múzeom, 2019; *Vtedy na Východe, vtedy na Západe*, 2019; *Ne/spútání 89*, 2024) či ďalším kľúčovým udalostiam moderných slovenských dejín (*Prísne tajné! Dejiny štátnej bezpečnosti na Slovensku*, 2011; *Sviečková manifestácia 25. marca 1988*, 2013; *Obete komunistického režimu*, 2023).

Kontakt: peter.jasek@upn.gov.sk

13 PAJTINKOVÁ, Ľ. Pochod k vzájomnému spoznaniu, s. 1.

POCHOD AHOJ, EURÓPA! V SPOMIENKACH A NA FOTOGRAFIÁCH MARTINA PETRÍKA

MARTIN PETRÍK

V lete roku 1989 som pracoval ako tlmočník pri natáčaní filmu Šípová Ruženka od Stana Párnického. Štáb produkcie, ktorej šéfoval Rudolf Bierman a ktorému asistovala Zuzana Ricotti, sa počas revolúcie stal aj organizátorom či jedným z organizátorov pochodu do Hainburgu na Deň ľudských práv, ktorého sa na oboch brehoch Dunaja zúčastnilo odhadom okolo stotisíc ľudí.

Zuzana Ricotti ma oslovila, či by som mohol počas pochodu tlmočiť. Pozvanie som prijal rovnako ako chlapi z Horskej služby z Vysokých Tatier, ktorí tam zabezpečovali zdravotnícku pomoc a vysielачky na komunikáciu a spojenie s loďou PREŠOV, na ktorej bol aj Karel Kryl. S ním sme sa v bratislavskom osobnom prístave stretli predtým, než loď vyrazila smerom na Devín. Takto som mal tú česť zažiť Karla Kryla osobne, na čo nikdy nezabudnem. Potom sme išli autom až k tribúne, ktorú niekto postavil na traktorovej vlečke na nábřeží Dunaja oproti devínskej colnici z hainburského brehu Dunaja – toto miesto je zachytené aj na fotografiách. Nachádzalo sa tam aj srdce z ostnatého drôtu, ktoré tam ostalo pomerne dlho.

Vtedy som tlmočil pre najväčšie publikum vo svojom živote. Okrem Jána Budaja a Milana Kňažka boli na tribúne prítomní aj vtedajší starosta Viedne Helmut Zilk, starosta Hainburgu, vtedajší primátor Bratislavy, redaktorka mníchovskej redakcie a štúdia Slobodnej Európy Lída Rakušánová a mnohí iní, ktorých si už, žiaľ, nepamätám.

Pri tlmočení som musel dávať pozor na zrozumiteľnosť, pretože zvuk išiel cez vysielачku Horskej služby na loď, kde ho zosilňovali na oba brehy Dunaja, čo spôsobovalo oneskorenú ozvenu. Všetci sme sa teda snažili hovoriť veľmi pomaly, aby nám bolo rozumieť. Z akcie vysielala priamy prenos televízia ORF aj Československá televízia. Mnohí moji známi sa na mňa neskôr pozerali trochu inak, s väčšou úctou, keď ma videli v televíznom prenose, a prekvapilo ma to napríklad na návšteve v rodnej obci mojej mamičky – oslovovali ma ľudia, ktorí ma predtým veľmi nepoznali...

Po skončení príhovorov striedaných spevom Karla Kryla z lode (aj on sám neskôr hovoril, že išlo určite o jeho najväčší koncert v živote, nikdy predtým ani potom pre také veľké publikum nespieval) ma miestna polícia požiadala o pomoc pri navigovaní zhromaždených z policajného auta s ampliómom, nech ľahko nájdú cestu k poliklinike Hainburg, kam prichádzali bratislavské mestské autobusy, aby odviezli účastníkov pochodu.

Rakúšania boli zaskočení množstvom ľudí a mali aj obavy, či sa niečo nestane. Všetko nakoniec dopadlo bez

Stretnutie pred pochodom do Hainburgu (Foto: Martin Petřík)

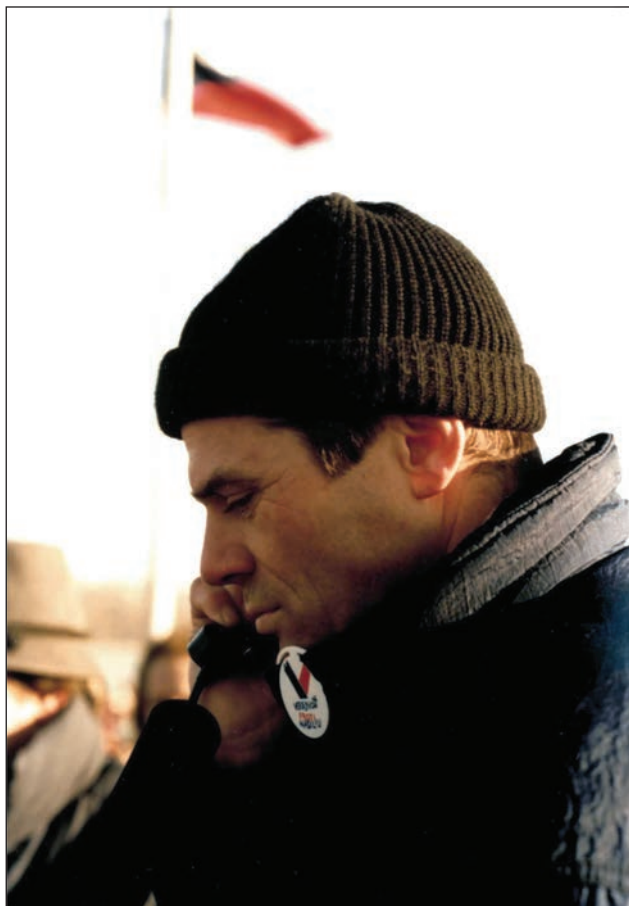
problémov a podľa mojich spomienok nikto nemal ani žiadne zdravotné problémy, čo pri tak veľkom počte účastníkov bolo ozaj obdivuhodné. Nám, vtedajším občanom Československa, Rakúska republika udelila už od otvorenia hranice najskôr predbežný bezvízový styk až do konca januára 1990, tento bol potom nahradený trvalým bezvízovým stykom.

Bola to nádherná udalosť. My, ktorí sme poznali Rakúsko dovtedy väčšinou len spoza ostro stráženej železnej opony, sme ho konečne mohli voľne navštevovať. Aj vďaka tomu sme sa začali cítiť ako Európania a slobodní občania, nie ako vazali komunistického režimu.

Pre mňa bol pochod Ahoj, Európa! jeden z najsilnejších zážitkov počas Nežnej revolúcie. Po tomto dni sme boli všetci unavení, ale veľmi šťastní.

Pochod do Hainburgu (Foto: Martin Petrik)

Milan Kňažko pri vysielateľke Horskej služby (Foto: Martin Petrik)

Pohľad na Dunaj a Devín (Foto: Martin Petrik)

Otvorenie rakúskej hranice (Foto: Martin Petřík)

Davy ľudí na pochode do Hainburgu (Foto: Martin Petřík)

Loď Prešov na Dunaji (Foto: Martin Petrik)

Maľby v uliciach počas Nežnej revolúcie (Foto: Martin Petrik)

Maľby v uliciach počas Nežnej revolúcie (Foto: Martin Petrik)

ROZHOVOR O NEŽNEJ REVOLÚCII NA PRÍRODOVEDECKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

RADOSLAV RAGAČ

Počas Nežnej revolúcie bol členom štrajkového výboru na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského. V súčasnosti predsedá Akademickému senátu Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V rozhovore doc. Mgr. Pavol Neogrády zaspomínal na prelomové obdobie, v ktorom študenti zohrali významnú úlohu.

Ako fungoval študentský život na prírodovedeckej fakulte pred Novembrom '89?

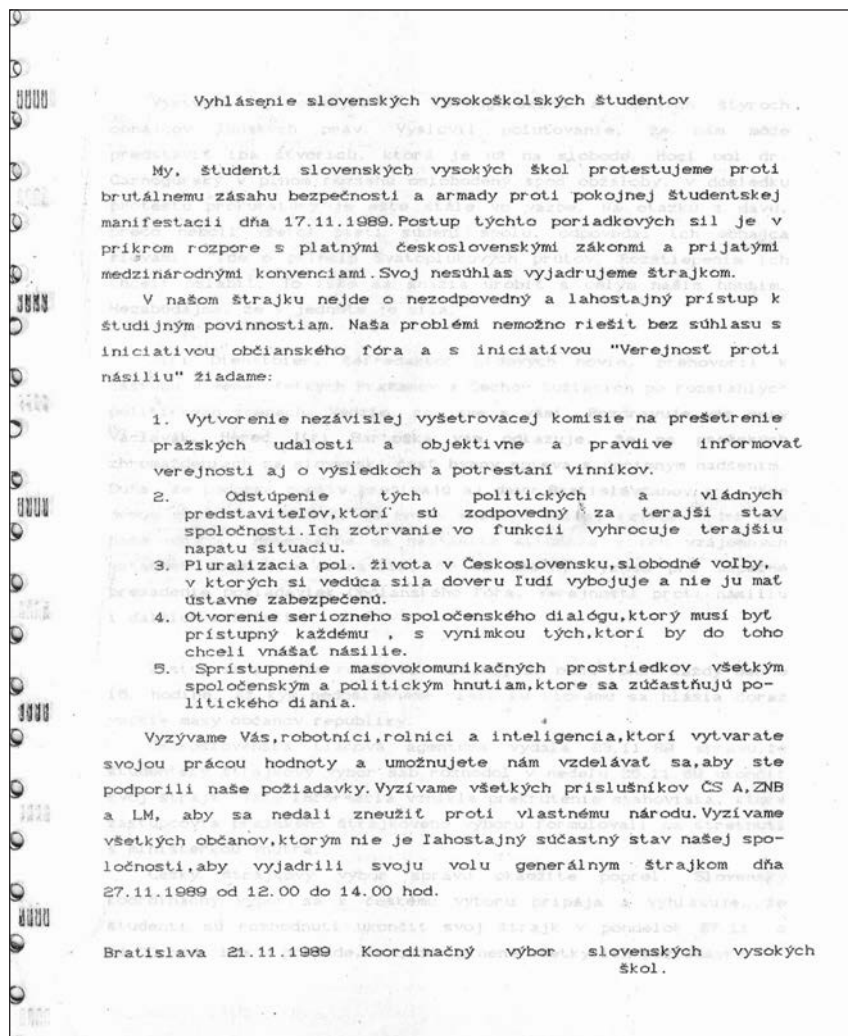
Na fakulte bol profesijne organizovaný študentský život v tom zmysle, že napríklad geológovia a geografi tvorili vzájomné komunity, najmä tí, ktorí mali mapovacie kurzy alebo podobné spoločné aktivity. Geológovia, to bola taká partia. Keď bol niekto „politicky nevydarený“, mohol študovať chémiu alebo geológiu, niečo, kde sa komunisti nebáli dôsledkov, nedovolili mu však študovať filozofiu, učiteľstvo a podobne, takže tí chalani boli prirodzene takíto. Boli spolu nielen počas vyučovania, ale mali aj dvojtýždňové a podobne dlhé kurzy. Tam boli celý čas spolu, chodili aj večer do krčmy. Aj my chemici sme mali v rámci krúžku pevnejšiu spolupatričnosť ako dnešní kolegovia. Tiež sa poznajú a komunikujú spolu, ale už si nejdu len tak sadnúť, nemajú toľko spoločných aktivít. Spolupatričnosť v rámci krúžkov je dnes nižšia, ako bola v tých časoch. My prírodovedci sme mali klub Primať na Žižkovej ulici v Starom Meste, bola to pivnica v hradnom kopci, mali sme ho spolu s Matfyzkou,¹ preto

Prírodovedecká Matfyzka (Primať). Primaťácke akcie boli navštevované a obľúbené. Klub síce fungoval pod Socialistickým zväzom mládeže (ďalej SZM), ale nebol príliš ideologický a okolo neho sa kryštalizovala skupina ľudí, ktorá spolu držala a žila, organizovala študentský život a kultúrne podujatia. Členovia skupiny mali aj odvahu, koncertoval tam napríklad Nohavica, čo síce nebol spevák v tej dobe zakázaný, ale pokladalo sa to už za taký jemný prejav odporu. Zavolať Nohavicu nebolo to isté ako zavolať Hečkovú! Z klubu sa dalo vyjsť na hradný vrch a komunita prosto obývala svoj klub, tiež sa tam formoval študentský život. Vplyv SZM na akcie v Primaťe nebol príliš veľký. Klub si žil svojím životom a oni ho len nejakým formálne zastrešovali. Študenti mali záujem hlavne o spoločenský a nočný život, takže tam, samozrejme, chodili. Nedá sa teda povedať, že „szmácke“ akcie neboli navštevované, ale chodilo sa na ne najmä z tohto nepolitického dôvodu. Aj Unic klub² patril medzi záležitosti, ktoré riadil SZM. Do klubových akcií sa až tak netlačila ideológia, no samozrejme bola na

„szmáckych“ schôdzach, ktorých sme sa zúčastňovali. Tie boli do značnej miery formálne, boli to klasické povinné jazdy. Aj mnohé aspekty fungovania SZM už boli v 80. rokoch formálne. Tesne pred koncom režimu som napríklad na „szmáckej“ schôdzi čítal z materiálu *Bratislava/nahlas*. Keď potom prišli podnety, čo za veci sa čítali na schôdzi, lebo správa o tom, samozrejme, prenikla až na mestský výbor strany, naši odpovedali, že sa na príslušnej schôdzi čítalo z legálne vydaných tlačovín. Nepovedali už, že to bola *Bratislava/nahlas* a tým sa to v podstate zakrylo. Občas sa na „szmáckej“ pôde objavili aj niektorí vášnivejší stúpenci socializmu, ale nebolo ich veľa.

Boli aj ďalšie „szmácke“ akcie, na ktoré sme chodili, čo nemali ideologický obsah. Vtedy sa robila tzv. spoločensko-politická prax. Bol to normálny zápočet v prvom ročníku, myslím, že aj v druhom, a v rámci neho robili študenti napríklad pionierskych vedúch. Ja som ako prvák mal spoločensko-politickú prax Kurz assembleru na Intel 8080. Kurz elektronizácie prednášal Martin Tatara,³ ktorý bol už ako

- 1 Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Fakulta vznikla v roku 1980 vyčlenením uvedených pracovísk z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. V súčasnosti od roku 2000 Fakulta matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského v Bratislave.
- 2 Študentský klub na internátoch Univerzity Komenského na Starých Gruntoch v Mlynskej doline.
- 3 RNDr. Martin Tatara (1964), absolvent Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského, RNDr. (1988). V roku 1988 spoluzakladal prvú súkromnú softvérovú firmu Softex VVSD.

Vyhlásenie slovenských vysokoškolských študentov, Koordinačný výbor slovenských vysokých škôl, 21. novembra 1989 (Zdroj: Archív ÚPN)

študent členom Komunistickej strany Slovenska. Ponúkol to ako jednu z foriem praxe a kurz bol úplne apolitický. Prednášal síce miestny študentský komunista, ale neideologicky, však čo už je na programovaní ideologické? Bola to „akože prax“ a nemusel som nikde robiť pionierskeho vedúceho alebo nejakú „krávinu“. Väčšina študentov bola racionálne uvažujúca, čo v tej dobe už znamenalo odmietanie režimu. Boli aj prípady, že sa študenti snažili vytvoriť paralelné štruktúry voči SZM alebo že doň nevstupovali. Prvé vystúpenie, ktoré malo viesť k diskusii so SZM, zrejme

aj z hľadiska nejakého paralelného pôsobenia, bola na našej fakulte iniciatíva *Prečo nie SZM*, ale to už hovoríme o období 10 dní – 2 týždňov pred 17. novembrom. Začiatkom novembra visel oznam o stretnutí na fakulte, v priestore vedľa dnešnej kaviarne. V ten pondelok, ktorý nasledoval po 17. novembri,⁴ bola naplánovaná verejná diskusia na túto tému. Chystali sa na ňu aj zástupcovia z Mestského výboru SZM, čo boli profesionálni funkcionári, avšak udalosti ich predbehli. Oni aj v pondelok poobede prišli a my sme im povedali: „*Niet čo riešiť, doba sa už posunula. Ráno*

sme vyhlásili okupačný štrajk a táto téma už nie je aktuálna.“ Vlastne až vtedy to prvýkrát malo viesť k debate o študentských odboroch alebo nejakej paralelnej štruktúre, ktorá sa ešte nerodila, len sa objavil nejaký kryštalizačný bod a my sme sa chystali v nedeľu predtým na to, ako budeme diskutovať. Bolo sme u spolužiaka Filipa Vagača doma na Kramároch. Prišiel tam Martin „Pako“ Brunovský a povedal „*chalani, je to už inde*“. Dohodli sme sa teda na úplne inom scenári, čo sa týkalo ďalšieho dňa.

Ako fungovali na prírodovedeckej fakulte podzemné krúžky?

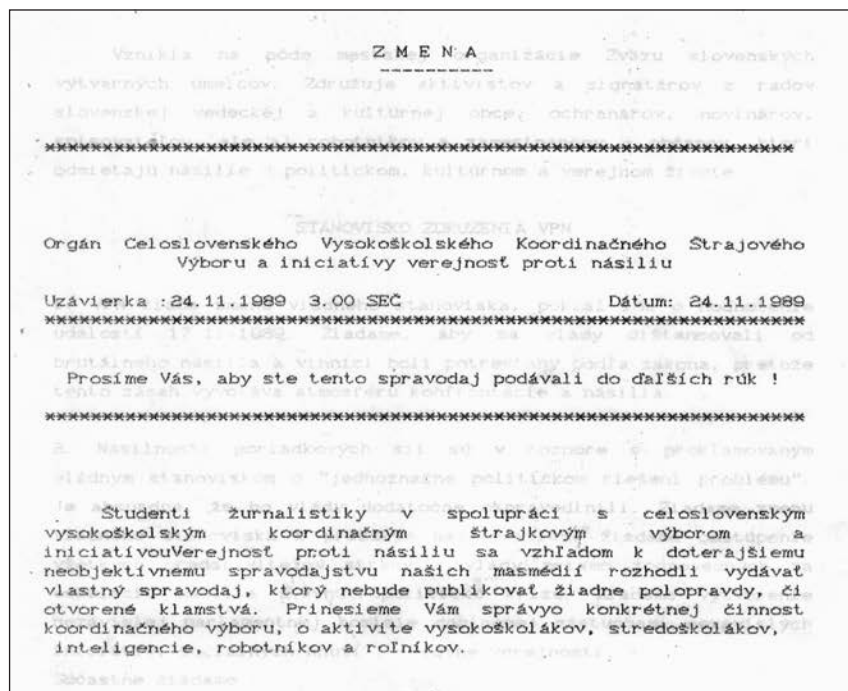
Viem, že na prírodovedeckej fakulte existovali podzemné krúžky. Nie priamo v priestoroch fakulty, vedel som o tých na internáte. Študenti sa stretávali na modlitbách, bolo to pravidelné, ruženec na internátoch. Boli tam dvere, o ktorých sme vedeli, že sa za nimi konajú modlitbové stretnutia. Ja som na takom nikdy nebol, ale vedel som, že existujú.

Pôsobilo na prírodovedeckej fakulte aj ochranárske hnutie?

Na fakulte sme mali aj environmentalistov. Ochránárstvo však vtedy bola relatívne čerstvá záležitosť. Určite u nás ochranári boli, o činnosti napríklad Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny na fakulte však konkrétne neviem, ak tu fungovali, šlo to mimo mňa. Samozrejme, táto téma bola živá, ja som napríklad čítal z *Bratislava/nahlas* na schôdzi, ale nekoordinoval som to s nikým z tejto ochranárskej komunity. Z nich bol náš študent environmentalistiky Marcel „Devo“ Zajac, syn Petra Zajaca, tiež členom štrajkového výboru.

Zúčastnili sa študenti prírodovedeckej fakulty Sviečkovej manifestácie?

Sviečková manifestácia zarezovala. Ale nebolo to organizované v tom

Vznik spravodaja študentov žurnalistiky Zmena, 24. novembra 1989 (Zdroj: Archív ÚPN)

zmysle, že ako priatelia sme tam, povedzme, išli spolu. Nevieam, či niektoré bunky neboli stimulované vplyvnými ľuďmi ako bol Silvester Krčméry, lebo aj brat mojich priateľov, s ktorými som tam išiel, mal kontakt na Silva. Mohli mať aj nejaké, nepovedal by som direktívy, skôr rady typu, keby sa stalo toto, tak takto a takto. Ja som o tom nevedel, my sme tam išli spontánne. Pomerne dosť ľudí z našej fakulty sa manifestácie zúčastnilo a zopár ich bolo aj zadržaných. Potom sa tým zaoberalo aj vedenie fakulty. Treba ale povedať, že vtedajší dekan Toma to riešil už takým štýlom, že istého študenta, ktorý bol poslucháčom pedagogickej kombinácie „potrestal“ tým, že ho preradil na vedeckú kombináciu a oznámil „im“, že mu znemožnil pôsobenie v pedagogickej oblasti. Tým, ktorým túto informáciu posúval hore, už ale nedoplnil, že takéto

žiadosti dostával denne a nikdy im nevyhoveli. V školstve bolo totiž málo mužov, takže chlapcom väčšinou nepovolili prestup na vedecký smer a tohoto študenta tým, naopak, akože potrestal. V úvodzovkách, pretože to, samozrejme, nebol reálny trest. Niektorým kolegyniam, ktoré boli asistentky na geológii, prideliť nejakého „akože“ dozorcú na hodinu, ale bol to „komouš“, ktorý chodil do kostola, dekan to vedel a takýmto spôsobom to hral do stratenia. Doktorke Otrubovej⁵ takto chodil na hospitácie docent Reichwalder,⁶ ktorý bol síce členom komunistickej strany, ale takým, že ešte aj dekan vedel, že chodí do kostola. Takého jej určil a či on na tie hospitácie vôbec chodil, ani netuším. Viacero ľudí z fakulty bolo zadržaných, čo bola, samozrejme, len špička ľadovca. Ja s mojimi dvomi priateľmi sme napríklad zadržaní neboli. Mali sme

šťastie, lebo sme tam boli štyria, „eštebáci“ chytili toho štvrtého a ten bol robotník. My traja sme boli študenti, on robotník a aj ho asi za 15 minút prepustili, pretože nebol ich cieľová skupina. Legitimovali ho a poslali preč, hľadali ľudí, ktorých môžu nejakým spôsobom perzekvovať a on bol z tohto hľadiska nepoužiteľný. Takže sme mali, povedzme, šťastie, mohli vtedy siahnuť aj vedľa. Na manifestácii bol prítomný vtedajší prodekan Veselský.⁷ Podľa nášho názoru asistoval miestnym eštebákom pri identifikácii ľudí z fakulty. Potom po osemdesiatom deviatom, keď sme ho z toho verejne obvinili, tvrdil, že tam bol ako aktivista strany. Pripustil, že jeho úlohou bolo odhovárať študentov od účasti na akcii, ale nie ich identifikovať, hoci sme ho videli postávať s príslušníkmi ŠtB. Nevieam, čo im hovoril a čo im nehovoril, on sa takýmto spôsobom hájil, ale v dobe, keď sme ho z toho obviňovali, už to bolo aj tak bezpredmetné. Pýtal sa, čo proti nemu máme ako prodekanovi a my študenti sme mu vtedy vyjadrili morálnu nedôveru. Chcel vedieť prečo, no, tak sme mu to povedali!

Bratislavská päťka a študentský pochod zo 16. novembra 1989

Bratislavská päťka, to sa už bavíme o novembri '89. Áno, zúčastnil som sa aj tejto akcie. Vtedy sme si povedali, že bude súd s Jánom Čarnogurským a pôjdeme naň rovno z fakulty. V Justičnom paláci sme boli z fakulty viacerí. Boli tam aj ostatní jej členovia, ale už len Čarnogurský bol v tej chvíli zatvorený ako vydavateľ *Bratislavských listov*. Obvinený bol, myslím, z podvracania republiky,⁸ ale súd sa už nezmohol v princípe na nič. Trvalo to veľmi, veľmi krátko a v podstate „z basy“ išiel rovno za podpredsedu federálnej vlády.

5 Doc. RNDr. Erika Otrubová, CSc.

6 Doc. RNDr. Peter Reichwalder, CSc.

7 Doc. RNDr. Jozef Veselský, CSc. (1933), geochemik, v roku 1989 prodekan Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského.

8 Miroslav Kusý a Ján Čarnogurský boli vyšetrovateľom obvinení z trestného činu podvracania republiky podľa § 98 Trestného zákona a z Trestného činu poburovania podľa § 100 Trestného zákona, z ktorého boli obvinení aj ostatní členovia Bratislavskej päťky. Miroslav Kusý bol navyše obvinený aj z trestného činu poškodzovania záujmov republiky v cudzine podľa § 112 Trestného zákona.

Kreslené vtipy z časopisu Mladý prírodovelec, ktorý vychádzal na Prírodovedeckej fakulte UK (Zdroj: Mladý prírodovelec, archív P. Neogradyho, autor ilustrácií S. Koyša)

Na študentskom pochode 16. novembra boli viacerí študenti našej fakulty. Či šli individuálne, alebo organizovane... myslím, že skôr individuálne. Ja som sa nezúčastnil, ale viacero mojich priateľov, ktorí potom pôsobili v rámci študentských štrajkových štruktúr, sa pochodu zúčastnilo, rovnako ako predtým i Sviečkovej manifestácie. Podobne ako protesty za Bratislavskú pätku, toto rezonovalo tiež. Prírodovedecká fakulta bola zastúpená všade.

Ako prebiehalo spomínané študentské stretnutie u Filipa Vagača doma v nedeľu 19. novembra?

Stretli sme sa v nedeľu u Filipa Vagača kvôli debate *Prečo nie SZM*, aby sme sa dohodli, kto čo bude hovoriť a kam ju budeme smerovať. Chceli sme smerovať k nejakej nezávislej alternatívnej študentskej organizácii typu študentské odbory. Nemali sme úplne jasnú predstavu, bol to primárne protest. Nemali sme na papieri navrhnutú konkrétnu štruktúru. V nedeľu sme sa chystali na diskutovanie so „szmákmi“ a prišiel Martin „Pako“ Brunovský, zhodou okolností ten človek, ktorý bol potrestaný preradením po zadržaní na Sviečkovej manifestácii, a povedal nám „chalani, sme už inde“,

vysvetlil nám, čo sa deje v Prahe, a že na to zajtra začíname reagovať, stretávame sa v aule a v podstate vyhlásime okupačný štrajk. To sme hneď v pondelok ráno aj urobili.

Ako vznikol na prírodovedeckej fakulte štrajkový výbor?

Pripomínam, že sa písal pondelok 20. novembra 1989, osem hodín ráno. Naša aula CH1-1 bola úplne, úplne plná, ľudia sedeli aj na schodoch. Začali sme teda skôr ako slávna demonstrácia, ktorá bola vo všetkých novinách. Prvé revolučné stretnutie filozofov v univerzitnej aule bolo o desiatej, naše už o dve hodiny skôr. Na stretnutí sa výbor volil tým spôsobom, že tí, ktorí sa stali jeho členmi, sa postavili na dlhý stôl v aule, aby ich bolo vidieť. Výbor mohol mať 15 – 20 členov. Nebol až taký úzky. Boli v ňom aj niektorí „szmáci“. Pôsobil niekoľko dní a potom vznikol nový. Nie celkom nový, len sa prirodzeným spôsobom zmenšoval a etabloval, niektorí v ňom prestali hrať aktívnejšiu úlohu, ale bol to stále ten istý výbor. Tento výbor zorganizoval štrajk. Boli v ňom okrem mňa napríklad Filip Vagač, Jaro Ferianec, Peter Čaučík, Tomáš Vašáry, Peter Chowaniec, Marcel Zajac, Vlado Vykouk a ďalší. Brunovský do štrajkového výboru nevstúpil, lebo bolo jasné, čo budeme musieť urobiť, a on mi povedal: „Budete musieť ísť proti dekanovi a ja nemôžem, lebo som mu morálne zaviazaný, že ma nevyhodí“. Z tohto dôvodu sa členom výboru nestal. Cítil by ako morálne problematické vystupovať voči ľuďom, ktorí sa ho v konečnom dôsledku zastali. Bral som to od neho ako čestný postoj, že sa nepatrí vystúpiť proti ľuďom, ktorí mu predtým pomohli. Štrajkový výbor sa potom doplnil na stretnutí ráno od ôsmej v aule CH1-1. Vtedy už bolo jasné, že ide o protispoločenské, teda protirežimové vystúpenie.

Kto boli lídri Nežnej revolúcie na fakulte?

Peter Chowaniec, Filip Vagač, Jaro Ferianec, Tomáš Vašáry, Marcel Zajac, Vlado Vykouk, Peter Čaučík, ja a niektorí ďalší. Peter Čaučík len v úvode, neskôr sa stal obeťou autonehody.

SLOVO NA ÚVOD

Milí zväzáci a kamaráti

September nás opäť privítal zápisom do nového školského roku a pred nami stojí zložiť 10 mesiacov nie ľahkej práce. Hlavne našim prvákom želáme, aby sa im vstup na akademickú pôdu vydaril čo najlepšie. Pre tých, čo prišli študovať na prírodovedeckú fakultu zo záujmu, bude nasledujúcich päť rokov určite veľmi pútavých.

V súčasnosti, keď sa veda a technika stáva nositeľom pokroku, ani my – študenti sa nesmieme zmieriť s priemernosťou. Našou prvotnou úlohou je a malo by zostať, čo najlepšie študovať, rozširovať si svoje vedomosti z odboru, zaujímať sa o problémy z praxe a v rámci SVOČ ich pomáhať aspoň čiastočne riešiť. Je len príjemným konštatovaním, že o takýchto študentov u nás na fakulte nie je núdza. Táto skutočnosť teší dvojnásobne, keď si uvedomíme, že prevažná väčšina aktívnych zväzákov patrí práve medzi nich.

V období priprav XVII. zjazdu KSČ a voľieb do zastupiteľských orgánov čakajú na nás náročné úlohy. Musíme dokázať, že sme generácia, ktorá nechce len brať, ale aj dávať. Preto sa i my hlásime k zväzáckemu hnutiu Mladé činy k XVII. zjazdu KSČ a prijali sme socialistický záväzok, ktorý zahŕňa brigádnickú činnosť, darčovníctvo krvi, študijné výsledky, získavanie nových pionierskych pracovníkov, ale aj ďalšie oblasti našej činnosti. V marci 1986 sa uskutoční X. fakultná konferencia SZM. Bude záležať od nás všetkých, ako hlavné úlohy, vytýčené na predchádzajúcej FK, splníme.

Nemôžeme si len priať, ale v každodennej zväzáckej práci musíme nekompromisne realizovať myšlienku o kvalitnejšej a zodpovednejšej práci, ktorú vyslovil na aktíve k otvoreniu nového školského roku 1985/86 rektor univerzity súdruh prof. RNDr. Ladislav Melioris, DrSc. Veľké rezervy máme vo vnútrozväzovej disciplíne. Spoločenské vystupovanie niektorých našich študentov nezodpovedá požiadavkám na súčasného mladého človeka. Mrzí nás, že v mnohých prípadoch je nevhodné vystupovanie spôsobené nadmerným požitím alkoholických nápojov, či už na študentskom domove alebo mimo neho. Musíme sa rozhodnejšie vysporiadať s takými nešvármi, ako je nedisciplinované a vulgárne správanie sa počas výpadku elektrickej energie na internáte v nočných hodinách, vyhadzovanie odpadkov z okien, poškodzovanie inventára ŠD. A koniec koncov aj s narastajúcim počtom krádeží. V tomto ohľade by sa mal žiadať prísnejší postup predovšetkým za strany vedenia internátu v spolupráci so študentskou radou na ŠD Družba.

V súvislosti so skvalitňovaním našej činnosti treba začať posudzovať zväzácku prácu nie podľa množstva poriadaných akcií, ale podľa toho, do akej miery spĺňajú záujmy a želania študentov. To svedčí samozrejme aj o tom, do akej miery pokladáme my – zväzáci SZM za svoju organizáciu. Musíme si uvedomiť, že SZM nie je organizácia pre nás, ale naša organizácia. Myslíme si, že ak budeme ťahať všetci za jeden povraz a zvýšime latku možností, práca sa nám bude dariť omnoho lepšie.

Dominik Filipp
predseda FV SZM.

1

Slovo na úvod v časopise Mladý prírodovedec (Zdroj: Mladý prírodovedec, archív P. Neogradyho)

Stalo sa to na prvej geologickej expedícii po novembri. Otvorili sa hranice a tým najlepším geológom Viedenská univerzita ponúkla alpskú exkurziu. Na nej havarovali, následky boli rôzne od rozbitých okuliarov až po smrť. Peter Čaučík bol ten, čo to neprežil.

Devo Zajac, syn Petra Zajaca, bol náš študent environmentalistiky a tiež bol členom výboru. Volá sa vlastne Marcel, ale všetci mu hovorili David a volali ho Devo. To, že sa úradne volá Marcel, sme vedeli, ale nikto ho tak nevolal. Boli medzi nami aj dievčatá. Jedna frajerka člena štrajkového výboru

nám pomáhala a boli tam aj ďalšie dievčatá, ale neboli to líderky. Aktívne sa zúčastňovali najmä tie, ktoré boli priateľky členov výboru. Pri príležitosti tridsiateho výročia revolúcie potom rektor viacerým členom nášho štrajkového výboru udelil univerzitné medaily.

Snažili sme sa prirodzene koordinovať aj s ostatnými. Geológovia v štrajkovom výbore aj Devo boli už vtedy napojení na Verejnú proti násiliu (VPN), ktorá vznikala, a ďalších študentov. U nás najmä Filip Vagač chodil na Výbor slovenských vysokých škôl a na VPN a odtiaľ

prinášal informácie, rady, pokyny a odporúčania. Niekedy mal informácie aj Devo Zajac, ktorý tam mal styky. Komunikovali aj so Zuzanou Mistríkovou a so študentskými lídrami, ako bol Sväto Bombík. Aj Tomáš Vašáry bol cez rodičov napojený na umelcov a VPN. Jaro Ferianec zasa chodieval počas Nežnej revolúcie diskutovať s robotníkmi do závodov.

Sídlili sme v miestnosti fakultného výboru SZM a niektorí jeho členovia aj priamo vstúpili do štrajkového výboru. Bolo to emotívne obdobie, členovia SZM neboli z našej činnosti a priori vylúčení. Bolo ich tam viac, a tak sme spoločne začali pracovať. Bola to naša reakcia na spoločenskú situáciu, v princípe nežná, aby sme sa na tom podieľali všetci. Ako som videl, zďaleka nie všetci ľudia z fakultného výboru SZM boli ideologickí alebo nadmieru vyhranení.

Aká bola Vaša konkrétna úloha vo fakultnom štrajkovom výbore?

Organizoval som tú okupačnú časť štrajku, no najmä výrobu tlačovín, kde naša fakulta zohrala v prvých dňoch Nežnej revolúcie jednu z kľúčových úloh. Vtedy sa, samozrejme, aj Vysoká škola výtvarných umení, umelci aj so svojimi učiteľmi, pridala k revolúcii a do značnej miery boli tvármi Nežnej revolúcie herci. Lenže nemali zďaleka také technické možnosti, ako sme mali my, takže čo sa týka množstva vyrobených plagátov a vyhlásení, tam sme hrali prím. Za štrajkový výbor som mal na starosti aj prácu v rehabilitačnej komisii, kde sa prerokovávali najmä podnety ľudí poškodených protežantmi bývalého režimu.

Vznikli z tohto prvého stretnutia štrajkového výboru nejaké dokumenty alebo fotografie?

Fotografie zrejme vznikli, ale pokiaľ viem, väčšinou sa nezachovali, aspoň nie v archivovanej podobe, ak, tak sú u jednotlivcov. Existoval však s určitou pravdepodobnosťou zvukový záznam z prvého stretnutia. Vtedajší študent, ktorý pôsobil v internátnom

Študenti sa chystajú na pochod Ahoj, Európa! (Zdroj: Archív P. Neogradyho)

rozhlasovom štúdiu, neskorší dekan Milan Trizna,⁹ celé stretnutie nahrával. Či kvôli dokumentácii, alebo aby sa to prípadne použilo proti nám, to neviem. Faktom však je, že nám povedal o nahrávaní a že to pustí do IRŠ¹⁰ atď. Nemali sme dôvod povedať nie. Samozrejme, bolo možné, že ak by akcia zlyhala, tak by sa k nahrávke dostali orgány moci a bola by svedectvom proti nám. Kde je dnes ten zvukový záznam, neviem.

A čo nasledovalo ďalej?

Niektorí nemali jasno, kam to vlastne ideme dotiahnuť, ale jadro, ktoré

štrajk zorganizovalo, malo akú-takú predstavu. Každý deň, aby sme udržali záujem, sme mali jedného až dvoch hostí, bol tu Ján Čarnogurský, Fedor Gál a Peter Zajac, boli tu viacerí ľudia z VPN a my sme vždy vedeli prostredníctvom týchto chlapov zohnať rečníka, aby sme udržali minimálne prvý týždeň pozornosť. Mali sme plnú aulu, už sa to kumulovalo a smerovalo ku generálnemu štrajku. Darilo sa nám udržať vysokú mieru pozornosti študentov možno aj dva týždne do štrajku a po ňom. Neskôr, samozrejme tým, že nebola výuka, sme pozorovali, že počet ľudí v miestnosti klesá a klesá. Po prvom týždni sme si sadli: „Tak

čo, ideme ďalej? Ideme ďalej.“ Chvíľa, keď sa zrušila vedúca úloha strany, čo bol čl. 4 ústavy, bola pre nás prelomová. To sa udialo niekedy koncom novembra.¹¹ Každému už bolo v podstate jasné, že ten proces vyhrávame. Prerod sa už udial. Už sa začali televízne debaty a presúvalo sa to na rokovanie reprezentácií. Mnohí študenti sa preto vrátili domov.

Mali ste vtedy obavy?

Začali sme revolúciu, šli sme ďalej a keby sme prehrali, tak nás nejako „zlikvidujú“. Dokonca dekan Toma si nás po niekoľkých dňoch zavolať, naliat štamperlíky a povedal: „Páni,

9 Doc. RNDr. Milan Trizna, PhD. (1965), dekan Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského (2011 – 2019). V roku 2023 odsúdený Špecializovaným trestným súdom za korupciu na podmienený trest.

10 IRŠ – Internetové rádio študentov

11 Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky zrušilo čl. 4 ústavy o vedúcej úlohe komunistickej strany v štáte a spoločnosti na svojej 16. mimoriadnej schôdzi 29. 11. 1989.

Na pochode Ahoj, Európa! do Hainburgu (Zdroj: Archív P. Neogradyho)

už musíte iba vyhrať, pretože pokiaľ nevyhráte, tak to zmetie nielen vás, ale aj mňa, pretože som proti vám nezasiahol. Takže, ja vám držím palce, aby ste vyhrali.“ Nebránil ani tomu, aby sme využívali fakultné zdroje. Nakoniec sme využívali aj cyklostyl, čo bola naša najsilnejšia zbraň, lebo na ňom sa vyrobilo tisíce kópií tlačovín.

Ako ste vyjadrovali dôveru vedeniu a pedagógom fakulty?

Postoj k Nežnej revolúcii bol aj dôvod alebo jeden z dôvodov, prečo dekan Toma nakoniec získal dôveru fakultného štrajkového výboru ako jeden z veľmi mála dekanov na Slovensku a nebol sňatý študentským výborom, naopak, bola mu vyjadrená dôvera a zostal dekanom. Z prodekanov zostal len profesor Kraus.¹² Všetkým ostatným sme vyjadrili morálnu

nedôveru. Profesor Kraus bol nestraník a my sme nemali dôvod sa k nemu vyjadrovať. Dekan Toma si potom vybral nových členov vedenia fakulty. Ľudí, o ktorých uvažoval, že by ich inštaloval do týchto funkcií, si zavolať k sebe. Sedeli sme vtedy v miestnosti sekretárky, aby sme videli, kto vychádza z jeho miestnosti. Potom sa opýtal: „Pánov, o ktorých uvažujem, ste videli? Ak máte voči niekomu z nich zásadné výhrady, povedzte mi, nebudem o ňom ďalej uvažovať.“ Povedali sme mu, že z tých, ktorých sme videli, si môže vybrať prodekanov. Takouto formou nám predstavil svojich kandidátov.

Ako ste komunikovali vo verejnom priestore?

Najmä v prvých dňoch mala významná časť z revolučných materiálov

zdroj tu u nás. Tým, že bol vyhlásený okupačný štrajk, sme vlastne už od samého začiatku tieto veci robili. Na „technike“ a na filozofickej fakulte chvíľu trvalo, kým sa tamojší študenti dostali k technickým možnostiam. Na onom slávnom stretnutí vystúpil dekan filozofickej fakulty a nejakú chvíľu trvalo, kým revolucionári svoju pozíciu ustáli. My sme už vtedy vo veľkom chrlili vyhlásenia a plagáty. Využívali sme úplne všetko na fakulte. Písacie stroje, bubnovú tlačiareň, ihličkové tlačiarne a, samozrejme, aj fakultný cyklostyl. Všetko, čo sme na fakulte našli, sme využili na výrobu, plus sme ručne maľovali plagáty atď. Rozmnožovali sme skutočne veľké množstvo rozličných vyhlásení. V posluchárni CH1-3 sme zhromaždili písacie stroje, kde sa cez kopírovacie papiere prepisovali rôzne vyhlásenia,

12 Emeritný profesor, prof. RNDr. Ivan Kraus, DrSc., geológ. V roku 1989 prodekan Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

tam sedeli baby a preklepávali to. Na parapetoch na chodbe, v jednotke a na samotnej dlažbe sa maľovali plagáty. Sú tam široké parapety, ktoré sú na to ideálne. Kúpili sme farby, tam sa maľovali plagáty a potom sme ich rozvešovali. Všetci si pamätáme toto obdobie. Mesto bolo oblepené všelijakými materiálmi.

Na fakultnom cyklostyle sme vyrábali vo veľkom. Síce bol okupačný štrajk, ale pán Gregor, ktorý obsluhoval cyklostyl – vtedy to bola prísne sledovaná rozmnožovacia technika – musel mať každú blanu podpísanú osobne dekanom Tomom, aby to mohol rozmnožovať. Fungovalo to, lebo dekan ich vždy podpísal a hovorieval: „... *dajte to sem, ja už s vami stojím a padám.*“ Pána Gregora sme, samozrejme, nalievali rumom, takže som mal miestami strach, že mu v cyklostylovej mašine zostanú prsty. My sme totiž likvidovali všetok papier, čo sme na fakulte našli. Keď nám došiel, zobrali sme počítačový papier, čo boli vtedy také veľké „harmoniky“. Na geológii bola veľká rezačka, tam sme orezávali tie „harmoniky“ a perforácie, aby sa na ne dalo tlačiť. Keďže nebol ideálne rovný, zasekával sa v cyklostyle a pán Gregor ho tam musel rukami nejakou usmerňovať. Zostával tam do noci a my sme ho nalievali rumom, občas bol aj mierne podnapitý, ale našťastie sa nič nestalo. A vyrobili sme obrovské množstvo výtlačkov. Časť týchto študentských tlačovín bola teda vytlačená cyklostylom a časť tlačaná aj na ihličkových tlačiarňach.

Aký bol spôsob distribúcie plagátov a vyhlásení?

Naši študenti ich chodili lepiť po meste. Boli pritom zadržívaní policajtmi, ale neboli väznení a ani zadržívaní v zmysle, že si ich tam nechali cez noc. V prvých dňoch sme mali konkrétne informácie, že ich zatýkali policajti, ktorí ich vyfotografovali s materiálom a potom pustili. Sami

zrejme nevedeli, čo bude, tak to radšej robili týmto spôsobom. Keby vyhrali komunisti, mali by to zdokumentované a potom by si na nich posvietili, a keď nie, veď ich pustili. A na papieri nič nie je. Už to bol taký opatrnícky postoj aj z ich strany.

Ako konkrétne vyzeralo vyjadrovanie dôvery na prírodovedeckej fakulte?

Tejto úlohy sme sa zhostili pomerne rýchlo. Ako štrajkový výbor sme sa rozhodli na stretnutiach konkrétne sa vyjadrovať k jednotlivým ľuďom tak, že im budeme vyjadrovať „morálnu dôveru“ alebo nedôveru. Nemali sme žiadne zákonné nástroje, robili sme to len ako členovia štrajkového výboru. Dekanovi sme vyjadrili morálnu dôveru a morálnu nedôveru sme vyjadrili aj zvyšným prodekanom okrem Ivana Krausa. Potom sme tieto informácie rozšírili a požiadali sme ľudí na katedrách fakulty, aby sa vyjadrili k svojim vedúcim. Vedúcim katedrií, ktorí nedostali dôveru svojich zamestnancov, sme vyjadrili morálnu nedôveru a vyzývali sme ich, aby svoje posty opustili. Verejne to bolo vyhlásené na stretnutiach.

Ako vyzerali vyjadrenia nedôvery, mali aj papierovú formu?

Nie, vyhlasovali sme ich verejne a potom sme chodievali priamo za dotýčanými ľuďmi, aby sme im to oznámili. Na viacerých stretnutiach s tými, ktorým bola vyhlásená nedôvera, som bol aj ja. Keď sme prišli s vyjadrením nedôvery, niektorí sa pýtali: „A čo mám teraz urobiť?“ Hovorili sme im: „*Teraz odstúpte, lebo vám vyjadrili morálnu nedôveru.*“ Musím povedať, že mnohí rezignovali diskkrétne, hoci sa to urobiť potichu, vedeli, že boli verejne vyhlásení. Išiel som napríklad za vedúcou fakultnej knižnice a oznámil, že sme jej vyjadrili morálnu nedôveru a vyzval som ju, aby odstúpila. Bol som aj za šéfom katedry

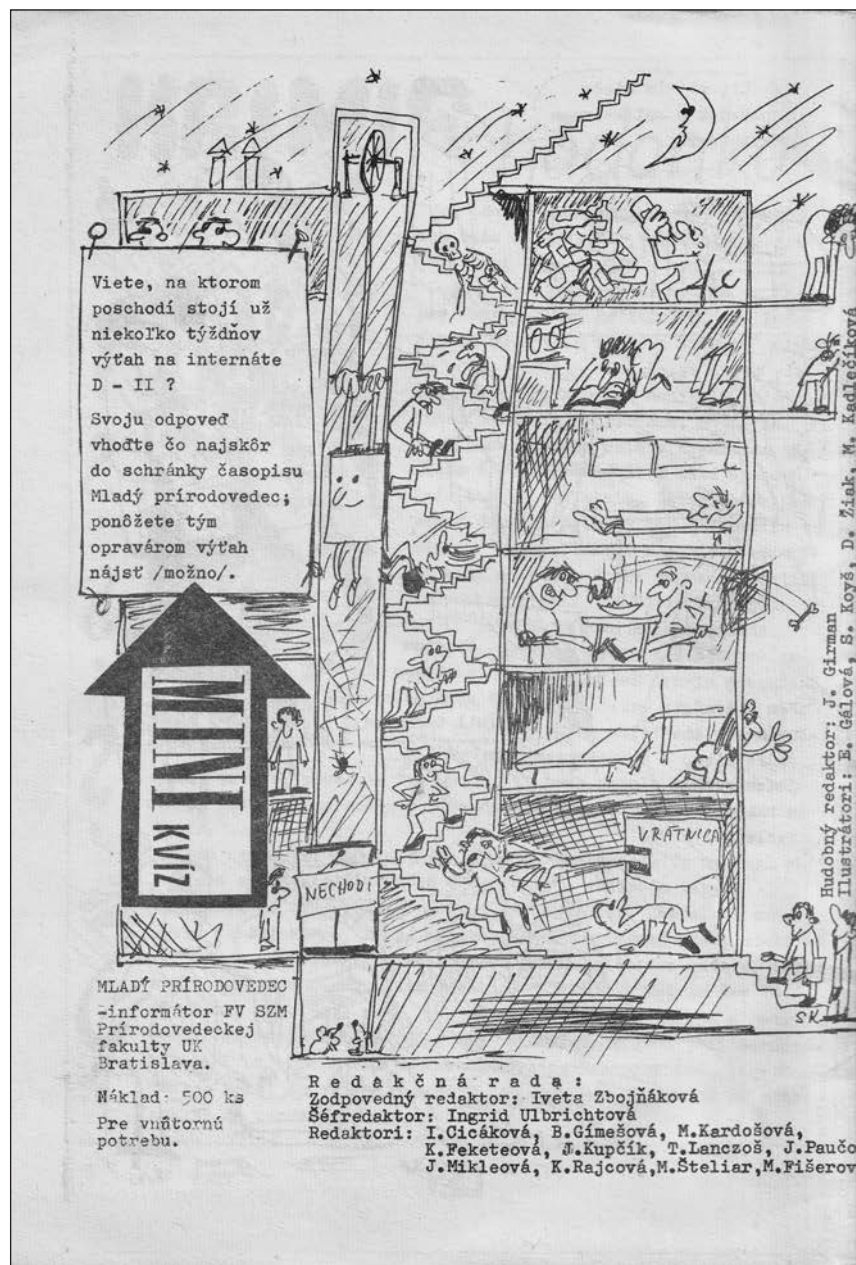
dnešnej socio-ekonomickej geografie, ktorý bol taktiež prodekanom, a keď sme ho „dali dole“ ako prodekana, tak sa pýtal, či sa to týka aj katedrových vecí. Vtedy som mu povedal, že nie, že sme ho stiahli ako prodekana. Lenže ani jeho vlastné pracovisko mu nevyjadriло dôveru. Keď som za ním išiel znova, hovoril mi, že som vravel, že sa to katedrových vecí netýka. A ja som mu na to povedal, že mu jeho vlastní ľudia vyjadrili nedôveru. Dvere kancelárie zostali otvorené a za rohom čakali študenti, ktorí mi hovorili: „*Nie, že vymäkneš, dotiahneme to do konca, hej?*“ Stáli a počúvali za rohom, čo mu tam hovorím. On nevedel, že tam sú. Viac-menej sme prevzali hodnotenie z katedrií, takže rozhodnutie vlastne nastalo zdola a my sme tomu dali punc.

Ako vznikla rada Prírodovedeckej fakulty?

Zorganizovali sme voľby do rady Prírodovedeckej fakulty, bol to asi prvý senát na Slovensku v paritnom zložení (100 : 100), 100 zamestnancov a 100 študentov, ktorí boli vtedy nejakým spôsobom volení alebo nominovaní. Neboli to úplne voľby typu kandidátky a tak, ale za jednotlivé katedry tam boli nominovaní členovia od sekretárov až po profesorov a 100 študentov. Toto bola rada Prírodovedeckej fakulty, ktorá potom prevzala úlohu zhromaždenia. Stále to bolo na plnú aulu „trojstovku“ CH1-1.¹³ Zvolených bolo 200 ľudí a zúčastňovalo sa ich okolo 170, vtedy boli vysoké účasti a toto bol už orgán, ktorý hlasoval o všetkom, čo bolo treba.

Rada bola predvojom senátu, keď sa zriadenie vysokoškolských senátov dostalo do zákona č. 172 o vysokých školách. Myslím si, že minimálne jedným zo vzorov, ak nie dominantným vzorom, bola práve rada Prírodovedeckej fakulty. Nevieť o inom, skoršie vzniknutom takomto predchodcovi senátu. Štrajkový výbor tam

13 Hovorový názov fakultnej auly „trojstovka“ odkazoval na jej disponibilnú kapacitu. V súčasnosti je po rekonštrukcii kapacita auly menšia.

Záverčná strana jedného z čísel časopisu Mladý prírodovec

(Zdroj: Mladý prírodovec, archív P. Neogradyho)

zostal zastúpený „predsedom senátu“, ktorý riadil zasadnutia, ale nebol nijako zvolený. Úplne prvým predsedom bol Filip Vagač, potom som to po ňom prevzal ja a myslím, že aj Peter Chowanec. Potom sa ním stal už zamestnanec Ivan Ostrovský. Vtedy (máj

1990, pozn. red.) už prešiel zákon o vysokých školách, ktorý stanovoval, že šéfom výboru má byť zamestnanec. Jeho sme si zvolili pomerne rýchlo už v zmysle zákonnej úpravy, potom sa senát pretransformoval, lebo sme zistili, že členov je neúnosne veľa

a nedokážeme to udržať. Museli sme redukovať, redukovať, redukovať. Ale aj tak máme dodnes jeden z najpočetnejších senátov na univerzite, asi druhý najväčší, len lekári, myslím, majú väčší. Ide o pozostatok tých čias, keď rada vlastne reálne riadila s dekanom fakultu.

Takto – dekan riadil fakultu a rada bola jeho poradný orgán. Alebo skôr ľudová tribúna, ktorá však nemala do doby, kým nevyšiel vysokoškolský zákon, reálne žiadnu faktickú moc. Bolo to také naše morálne zrkadlo.

Morálne uznesenia a morálne nedôvery mali vtedy takú váhu, že ľudia na základe našej morálnej nedôvery reálne abdikovali. Dnes by vyslovená morálna nedôvera nikoho zo stoličky nedostala, ale vtedy...

Na prvých sedeniach medzi nás chodili, samozrejme, nielen študenti, ale aj zamestnanci; formovala sa skupina zamestnancov, ktorá bola na našej strane. Možno najvýraznejšou postavou z nich bol nebohý geológ Rudo Mock,¹⁴ ktorý bol potom vedúcim katedry. Tiež na našich stretnutiach aktívne vystupoval ešte jeden laborant z chemického ústavu. Bol to Moravan Vilém Ohnheiser. Človek, ktorého som predtým vždy videl iba v krátkych gatiach a zrazu tmavé „kvádro“, kravata. Nespoznával som ho. Boli sme priateľskí, vypýtal si slovo a mal veľmi plamenný prejav. Dodnes si pamätám, ako pred celou aulou kritizoval komunistov. Postavil sa s príhovorom a kritizoval bývalý režim. Záver si pamätám dodnes, prehlásil, že komunisti sú „trápní, sprostí, zlí a podlí, ale predovšetkým podlí“ a zložil mikrofón za burácajúceho potlesku davu. A Rudo Mock nahlas vyhlásil, že „sú medzi nami ľudia z radov neostalínistov, ktorí vám strhávajú tie plagáty, čo tu vyvesujete, a ja som ich videl“. To boli chvíle, keď podľa mňa ľudia, ktorých sa to týkalo, pociťovali

14 Doc. RNDr. Rudolf Mock, CSc. (1943 – 1996). Významný slovenský geológ, paleontológ a horolezec. V rokoch 1990 – 1994 vedúci katedry geológie a paleontológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Predseda komisie pre ochranu geologických javov Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny. Tragicky zahynul v roku 1996.

reálne obavy. To bol aj dôvod, prečo sa až tak veľmi neprotivili morálnej nedôvere. Nevedeli, čo bude nasledovať a do akej miery bude revolúcia nežná.

Akých akcií sa ešte študenti zúčastňovali?

Naši študenti chodili, samozrejme, nielen na demonštrácie, ale organizovali aj rôzne iné podobné akcie, napríklad strážili archív, aby v ňom nespaľovali veci. Veľa študentov od nás chodilo strážiť archív na Búdkovú. Myslím dnešný Slovenský národný archív. Existovala totiž obava, aby tam nedochádzalo ku skartáciám, a tak tam študenti chodili hliadkovať. Povedal by som, že stráženie bolo skôr morálne, ak by chcel niekto niečo zničiť, tak určite vedel, ako na to, ale bolo tam nebezpečenstvo, že by ho niekto uvidel a vykričal by to do sveta.

Aká bola situácia koncom roka 1989?

Prišiel december. Aktívnych bolo už stále menej a menej študentov, ale ešte sme vedeli vyrábať materiály a ďalšie veci. Na konci roka prišiel postupný koniec, zostala v podstate len písáreň v CH1-3. Po vianočných sviatkoch sa eufória už skončila. Študenti zostali doma. Samozrejme, všetci sme mali pocit, že sme vyhrali. Reálne sme aj vyhrali. Václav Havel bol už prezidentom republiky, Alexander Dubček predsedom parlamentu, kooptovaní poslanci do Národnej rady a zrušený ústavný článok o vedúcej úlohe strany. Vo chvíli, keď bol Havel zvolený za prezidenta, sme to brali tak, že náš štrajk definitívne splnil svoj cieľ. V tomto duchu sa už naša aktivita po Novom roku neobnovila, už nebola potrebná. Nebolo o čom. Študenti reálne prišli v januári na termíny svojich skúšok, potom sa vrátili do škôl až niekedy vo februári. Keď sa začal

letný semester, prebiehala už normálna výučba.

Priblížte nám vznik a fungovanie rehabilitačnej komisie.

Fakultnú rehabilitačnú komisiu vymenoval dekan Toma,¹⁵ študenti v nej tiež mali zastúpenie. Riešila rôzne podnety z minulosti, bol som jej členom. Pár ľudí sme tam označili za zodpovedných. Išlo o veci od vyhadzovania alebo vyštvávania v 50. rokoch až po podnety typu, že neumožnili internú aspirantúru CSc. ľuďom, ktorí nosili napríklad krížik. Také „soft šikanovanie“, neboli zatváraní ani bití, ale znevýhodňovaní a bolo im bránené v profesionálnej kariére. Niektorých ľudí sme morálne odsúdili, niektorých poškodených sme prijali naspäť. Ale po 20 rokoch sa do vlaku už často nastúpiť nedá. Napríklad pani, ktorú nebudem menovať, mala zastavenú kariéru a my sme ju zobrali späť na fakultu, na katedru humanistiky, ale už to nebolo pre ňu. Nakoniec ju zaradili na jej vlastnú žiadosť do knižnice. Už sa proste po tých 20 rokoch necítila na to postaviť sa pred študentov. Niekedy ľudia skončili aj takto, síce morálne rehabilitovaní, ale... Bolo to dosť citlivé a snažili sme sa vždy o slušnosť. Napríklad učiteľ dejín Komunistickej strany nám povedal, že mu chýbajú do normálneho dôchodku asi štyri mesiace, či by sme ho nezamestnali aspoň ako vrátnika, aby mal odrobené, a tak sme mu to umožnili.

Odborné sito medzi zamestnancami urobil vtedy dekan viac-menej vo vlastnej réžii. Na fakulte pod vplyvom hodnotení, ktoré vtedy urobilo vedenie, niektorých profesorov degradovali, ustanovili na docentské miesto. Noví prodekaní totiž začali po prvýkrát vôbec nejako hodnotiť pedagógov. Zostavili rebríček a povedali, dobre, ak je niekto docent, mal by dosahovať aspoň, napríklad, 20 % priemeru najlepších. Vznikli

nejaké rebríčky a označili tých, ktorí ktorí nespĺňali požadovaný priemer. Dalo by sa povedať, že išlo o prvú scientometriu riadenú vedením fakulty. Toto hodnotenie pedagógov malo veľkú podporu a všetci ho brali vážne. Na rade zaznievali mená, premietali sa na nej zoznamy...

V tom čase boli vo vedeckej rade aj zástupcovia študentov.

Áno, dekan dokonca začlenil dvoch študentov aj do vedeckej rady, bol som to ja a dnešný profesor Roman Pašteka. Boli sme premianti ročníka, ale cítili sme sa trochu zvláštne, študenti medzi profesormi vo vedeckej rade. Po asi dvoch či troch zasadnutiach mi Roman povedal: „Ja tu mám hlasovať o profesoroch? Všetci my sme študenti.“ Tak sme požiadali dekana, aby nás uvoľnil, že si ctíme a vážime prejavenie rešpektu aj týmto spôsobom, ale myslíme si, že nie je dôstojné a nepatrí sa, aby študenti hlasovali o profesoroch.

Ako pokračoval život študentov po Nežnej revolúcii?

Študenti zostali aktívni aj pred prvými slobodnými voľbami. Už sme mali orgány, zastúpenie vďaka tomu, že nás dekan prizýval na vedenie. Mali sme svoje riadne miesto v rámci fakultnej rady, a tak tá reprezentácia mala aj svoju váhu. Dvaja študenti sme sedeli vo vedení fakulty. Inštaloval nás aj do spomínanej rehabilitačnej komisie a nakrátko aj do vedeckej rady fakulty. To boli kanály, ktorými sme ovplyvňovali dianie na fakulte. Vtedy som to vnímal ako prejav úcty, dekan nás bral, že patríme za stôl. V tomto období sa odohrala aj nová voľba dekana fakulty. Dekan Toma nekandidoval, i keď si myslím, že keby to urobil, voľbu by vyhral. Začal sa normálny študentský život, rovnako, ako ten môj.

15 Prof. RNDr. Štefan Toma, DrSc. (1937), organický chemik, dekan Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského, predseda Slovenskej chemickej spoločnosti (1989 – 1990).

PUKANEC AKO AZYL INDIVIDUÁLNEJ SLOBODY

ĽUDMILA PASTIEROVÁ

V neľahkom období konca sedemdesiatych rokov, v období domových prehliadok, sledovania, prenasledovania zo strany ŠtB a bez zamestnania, našiel Ivan Kadlečík s manželkou a štyrmi deťmi azyl v Pukanci. Vrátil sa, ako sám neskôr spomínal, „k základným a pôvodným veciam: k zemi, rastlinám a zvieratám“.

V rokoch 1982 až 1990 Kadlečík pôsobil v Pukanci ako organista v evanjelickom kostole a s manželkou Ivou spravovali „kantorský dom“. V tomto dome Kadlečíkovci pravidelne organizovali spoločné stretnutia českých, moravských a slovenských disidentov – opozičných umelcov, spisovateľov a intelektuálov, ktorí vyjadrovali verejný nesúhlas s existujúcim spoločenským systémom.

Ivan Kadlečík sa narodil 8. apríla 1938 v Modre, zmaturoval na Jedenástočnej strednej škole v Senci v roku 1956. Vysokoškolské štúdium slovenského jazyka a literatúry absolvoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1956 – 1961. Manželka Ivana, rodená Hadačová, sa narodila 17. februára 1938 v Martine. Maturovala na Jedenástočnej strednej škole v roku 1956 v Leviciach. Po skončení štúdia slovenského jazyka a literatúry a ruského jazyka (1956 – 1961) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa v júni 1961 oficiálne zasnúbila s Ivanom Kadlečíkom v salóniku hotela Devín.

Hoci v tom čase fungovali takzvané umiestenky a absolvent vysokej školy mal povinnosť nastúpiť na pridelené miesto, existovali aj výnimky. A tak v auguste 1961 odišli snúbenci do Košíc, kde Iva Kadlečíková začala pracovať ako redaktorka Východoslovenského vydavateľstva. Po dvoch rokoch a po návrate Ivana Kadlečíka z vojenčiny sa zosobášili. Kadlečík začal pracovať v mestskom archíve a neskôr

ako novinár v krajskej redakcii denníka *Pravda* v Košiciach. Popritom spolupracoval s Východoslovenským vydavateľstvom, podieľal sa na vzniku košického literárneho štvrťročníka *Krok 66* a dvojmesačníka *Krok 67*, ktoré aj spoluredigoval.

V roku 1967 časopis *Krok* zanikol.¹ Ivan Kadlečík na to spomínal nasledovne: „*So svojou širšou víziou univerzálnejšej a neprovinciálnej kultúry a literatúry som ostal takmer sám, lebo vzdelaný literárny kritik a esejista Albin Bagin pre zdravotné ťažkosti často absentoval. Ďalšia moja „opora“ Rudolf Chmel býval vo vzdialenejšom Liptovskom Mikuláši. Na druhej koncepcnej strane stálo dosť lokálnych grafomanov, papalášov, opatrných byrokratov. (...) Zapojiť sa do špinavých intríg a podrazov sa mi hnusilo.*“²

V júli 1968 sa Kadlečíkovci už s dvomi synmi presťahovali do Martina. Bývali v internáte a slobodárni Turčianskych strojární, neskôr dostali trojizbový byt. Tam sa narodili ďalší syn a dcéra. Iva Kadlečíková začala pracovať vo vydavateľstve *Osveta*, Ivan

Kadlečík v Matici slovenskej ako šéfredaktor *Matičného čítania*. Časopis ako jediný počas dvoch rokov po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy do Československa a nástupe normalizácie udržiaval kontinuitu slobodného myslenia na Slovensku. *Kultúrny život* bol zakázaný, v redakciách ostatných časopisov nastali personálne zmeny a nastúpila cenzúra. Ivan Kadlečík o redakcii *Matičného čítania* povedal, že všetci boli priatelia, a on ako šéf si dával veľký pozor, aby neriešil dianie rozkazmi, vojenskými či byrokratickými nariadeniami, ale slobodnou dohodou. Spájalo ich vedomie, že „*skôr či neskôr všetci odvisnú na tej istej šibenici, to ľudí spája ako súcit a nikto nezavídí druhému hrúbku povrazu.*“³

Pre politické, spoločenské a kultúrne postoje komunikované prostredníctvom publicistickej tvorby ho v roku 1971 prepustili zo zamestnania, vylúčili z KSČ aj zo Zväzu slovenských spisovateľov a počas celého obdobia normalizácie nemohol publikovať.

Z dostupných archívnych dokumentov v správe Ústavu pamäti

1 Veľká časť archívnych dokumentov vzťahujúcich sa k časopisu *Krok* je súčasťou zbierok Památnika národného písomníctví v Prahe. Ivan Kadlečík ich odpredal v čase materiálnej núdze a policajných domových prehliadok.

2 KADLEČÍKOVÁ, Iva. *Čítanie myslenia*. Ivanka pri Dunaji: F. R. & G., 2011, s. 95.

3 KADLEČÍK, Ivan, PASTIER, Oleg. *Spytovanie (román)*. Ivanka pri Dunaji: F. R. & G., 2010, s. 325.

národa vyplýva, že do systematickej pozornosti Štátnej bezpečnosti sa Kadlečík dostal začiatkom roka 1974. Už 9. januára naňho I. oddelenie II. odboru Správy ŠtB Krajskej správy ZNB v Banskej Bystrici zaviedlo spis preverovanej osoby s krycím menom „SPISOVATEL“. Kritika existujúcich pomerov a kontakty s osobami nepohodlnými režimu viedli k prijatiu ďalších opatrení zo strany komunistickej tajnej polície. Tie viedli k pre-registrovaniu spisu do vyššej kategórie – na zväzok preverenia signálu dňa 14. marca 1975, a k založeniu spisu nepriateľskej osoby I. kategórie dňa 13. marca 1975. Starší referent Oddelenia ŠtB Martin kpt. Ondrej Húšťava⁴ v návrhu na založenie zväzku uviedol: „Menovaný po absolvovaní vysokej školy bol zamestnaný v Košiciach a neskôr v MS v Martine. V MS pracoval najskôr ako redaktor a neskôr ako šéfredaktor *Matičných novín* až do roku 1971. Ako funkcionár MS v roku 1968 – 1969 sa postavil proti základom Marxizmu-leninizmu a proti línii strany. Pre túto svoju pravicovú činnosť bol pri previerkach v roku 1970 vylúčený z KSS a nakoniec počiatkom roku 1971 bol tiež uvoľnený zo zamestnania z tejto kultúrnej inštitúcie. Na základe toho bol tiež vylúčený zo Zväzu slovenských spisovateľov. Doposiaľ je bez pracovného pomeru. V roku 1973 zaslal dopis vedeniu MS, v ktorom poukazuje na to, že on ako aj ďalší boli vyhodení na dlažbu s tým, že vedomie národa chodí po ulici. Odsudzuje tých spisovateľov, ktorí otvorene vystupovali so sebakritikou. Doterajšie agentúrne poznatky poukazujú na to, že Kadlečík udržiava aktívne styky s ostravskou skupinou nepriateľsky orientovaných osôb-spisovateľov, ktorí vyjadrili svoj súhlas a obdiv s interview Pavla

Kohouta v Rakúskej televízii. Mimo toho sú aj v súčasnej dobe získané poznatky, že Kadlečík udržiava písomné styky s Christinou Neupertovou z NSR. Tejto sa v liste sťažuje, že v našom socialistickom zriadení je úplne zavrhnutý, nemôže publikovať, je nezamestnaný a pri zdravom rozume ho udržiava len písanie pre vlastnú potrebu. Z toho dôvodu navrhujem na Ivana Kadlečíka zaviesť ZPS (Zväzok previerky signálu) pod heslom „SPISOVATEL“, v ktorom budú sústredované a hlavne preverované doteraz získané poznatky a prevádzaná ich dokumentácia. Menovaného rozpracovávať v smere overenia jeho súčasnej politickej činnosti, jeho stykov, ako aj preverenia z čoho žije či prevádza publikačnú činnosť. Je podozrivý z prevádzania tr. činnosti podľa § 100 tr. zákona. Zároveň uvedeného objektu pojať do evidencie NO v zmysle RMV č. 44/70 do kat. I. K zväzku žiadam vydať časť dokumentačnú a finančnú.“⁵

V liste Predsedníctvu Zväzu slovenských spisovateľov do Bratislavy Kadlečík 19. septembra 1973 napísal: „Vážené predsedníctvo, inšpirovaný listom Pavla Števčeka Predsedníctvu ZSS, ktorý priniesla denná tlač spolu s informáciou o ďalších dvanástich sebakritických listoch, pripájam sa aj ja niekoľkými otázkami v presvedčení, že tieto otázky budú zaujímať ľudí stojacich v čele spisovateľskej organizácie, ak, pravda, neprestalo platiť, že spisovatelia sú aj svedomím národa. (...) Isteže, každý človek sa môže myliť a mužne sa aj k omylom priznať (aj keď tým otvára dvere precedenčnému riziku, že potom sa všetky jeho skutky stanú omylmi), no nezdá sa mi byť dôstojným slovenského spisovateľa, ak sa na svojich kolegov, duchovne príbuzných, obracia s poníženou prosbou, aby ho, prosím, neodmietli, a aby mu v konečnom dôsledku

Ivan Kadlečík s manželkou, Košice, 4. mája 1963
(Zdroj: Rodinný archív)

dovolili písať a publikovať, aby mu teda dovolili to, čo je nielen prirodzeným a večným právom – povinnosťou spisovateľa, ale čo je aj každému občanovi zaručené Ústavou ČSSR. K úlohám spisovateľskej organizácie iste nepatrí rozhodovať o otázkach bytia alebo nebytia spisovateľa, exkomunikovať, protiprávne zakazovať či povoľovať, umlčovať, ba ponížovať a nútiť: spisovateľ od nepamäti niesol ľudskú pochodeň práva, rovnosti, človekovej dôstojnosti atď., čo napokon všetci dobre viete. (...) Po mojom skrivodlivom vyhodení z *Maticy slovenskej* (za šéfredaktorstvo *Matičného čítania*) a po vylúčení zo Zväzu slovenských spisovateľov (z neznámych príčin, pretože dodnes ma nik neupovedomil ani o tom, či som vylúčený) som podľa uznesenia posledného zjazdu slovenských spisovateľov o auto-roch, ktorí nie sú členmi zväzu, žiadal Slovenský literárny fond listom zo dňa 15. 5. 1972 len o potvrdenie, že som

4 Ondrej Húšťava (1926) pracoval na Oddelení ŠtB v Martine od 1. 8. 1966 do 31. 1. 1976.

5 Návrh odporučil náčelník Oddelenia ŠtB Martin mjr. Rudolf Bujna (vo funkcii od 15. 1. 1970 do 30. 11. 1975) a v zastúpení náčelníka II. odboru Správy ŠtB KS ZNB Banská Bystrica ho schválil zástupca náčelníka odboru pplk. Jozef Kuruc (vo funkcii od 1. 9. 1971 do 29. 2. 1980). Pozri Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správy Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Bratislava, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania, a. č. 48457. Návrh na zavedenie zväzku previerky signálu pod heslom „SPISOVATEL“ z 11. 3. 1975.

tvorivým pracovníkom, registrovaným pri SLF; dodnes som nedostal odpoveď. (...) Vo vydavateľstve Smena odpočíva v pokoji a bez nádeje od roku 1970 rukopis mojej knihy literárnych kritik bez toho, že by niekto zrušil právoplatnú autorskú zmluvu, alebo aby sa aspoň slušne ospravedlnil, alebo aby zodpovedne, úradne oznámil odkedy, dokedy a prečo nesmiem publikovať: ak by chcel niekto urobiť toto posledné, predpokladám, že by iste nebolo ľahké uviesť nejaké rozumné, nevravím zákonné dôvody. (...) Po odchode z Matice slovenskej (na príliš strmý paragraf „strata dôvery“, pričom tú dôveru som stratil predovšetkým tým, že som odmietol dobrovoľne ostať bez zamestnania) mi bolo ponúknuté manuálne zamestnanie pri výrobe panelov, čo som si nevedel vysvetliť inak ako trest a poníženie, a teda nielen degradovanie inak statočnej ľudskej práce, ktorá má zušľachťovať človeka, ale aj necitlivé mrhanie hmotnými a intelektuálnymi prostriedkami, ktoré sa vynaložili na moje štúdium a vzdelávanie, nehovoriac už o rozpore s tým, že každý človek má právo vykonávať prácu, ktorú vie a ktorá ho zaujíma. (...) Isteteže, Predsedníctvo Zväzu slovenských spisovateľov má veľa iných a vážnych starostí, no i tak, dúfam, ho bude zaujímať aj táto druhá strana platnej mince. Viem, keď sa rúbe les, lietajú triesky; aj keď neviem, či práve toto rúbanie je potrebné a užitočné, som si istý, ako kdesi napísal V. Mináč, že každý íverčok, hoci len jeden, je človek – nie drevo, ale miera všetkých vecí, a teda aj miera rúbania.“⁶

V podobnej situácii ako Ivan Kadlečík sa ocitol aj jeho priateľ Michal Gáfrik a dvaja spisovatelia našli azyl v písaní listov. Spisovateľ Ivan Kadlečík publikoval prvé vydanie knihy *Tváre a oslovenia* v samizdatovej edícii Ludvíka Vaculíka *Petlice*. Kpt. Húšťavu a Štátnu bezpečnosť zaujímal, z čoho Kadlečík s rodinou žije, preto len drobný citát z listu Michalovi Gáfrikovi z decembra 1974:

Martin, v roku 1973 so synmi Martinom, Ivanom a Jurajom (Zdroj: Rodinný archív)

„Michal, vďaka za pohľadnicu. Áno, Tvoj list som dostal, len som sa nedostal dodnes k odpovedi, okrem iného aj preto, lebo som sa pustil do maľovania bytu a samému mi to trvá dlho, ide to pomaly – chudobný človek hotová opica. Keď to urobím, akoby som si zarobil 1 000 korún, tak bohatneme. Tvoj list z polovice októbra si čítam na pokračovanie ako bystrú a presnú analýzu našej „kultúry“; základný ekonomický a politický zákon je naozaj obohatením vedeckej teórie a konkrétne fakty, ktoré uvádzaš, ho potvrdzujú.

Zaujímavá je aj reakcia na môj list Zväzu – totiž absolútna nereakcia; nemyslím oficiálne, ale ani z kuloárov sa mi doteraz nepodarilo nič dozvedieť, nikto nič nevie; to je dosť výrečné. Poučili sa a hodili list do koša nielen preto, že im asi nie je príjemný, ale iste aj preto, aby mi „nepoškodili“, t. j. aby som si sám neškodil, keď už som taký hlúpy a napíšem veci, ktoré by som si mal len myslieť – aj to len potichu a na záchode. Nuž zrejme sa našiel nejaký dobrodinec, čo má viac rozumu ako ja, a list hodil na WC, aby mi pomohol.

Desím sa chvíle, keď sa začnú rojiť títo dobrodincovia a vytasovať sa s tým, ako nám pomáhali: najmä tým nám pomáhajú, že sa tvária, akoby nevideli, že zdochýname. Ale dúfam, že ešte tak skoro nezdochne a bude nám dožičené uvidieť ešte pár takých smiešnych vecí, aké sa tu dejú. Z iniciatívy Prahy mi tam vyšlo „druhé vydanie“ knižky Tváre... Vraj sa im to páči. Prvé vydanie bolo vlastným nákladom, honorár za druhé vydanie je to, že ma to nič nestálo. Tak bohatneme ako s tým maľovaním! Zdravím Ťa, Ivan.“⁷

Dňa 24. apríla 1975 bola u Kadlečíkovcov v Martine vykonaná domová prehliadka. Z protokolu ČVS: VŠ-4/1975 vyberáme: „Dnešného dňa bola vykonaná na základe uznesenia vyšetrovateľa ŠtB domová prehliadka u Ivana Kadlečíka. Predchádzajúci výsluch podľa § 84 tr. por. bol vykonaný pred začatím domovej prehliadky. Osoba, u ktorej má byť prehliadka vykonaná, vypovedá, že v jeho byte a celom príslušenstve bytu, nenachádzajú sa žiadne veci, ktoré sú dôležité pre tr. konanie. Prehliadka bola vykonaná v celom byte a jeho príslušenstve na ulici Osloboditeľov v Martine. Prehliadku vykonal npor. Michálik,⁸ por. Kovarovič⁹ – vyšetrovatelia ŠtB. Prítomné osoby pri prehliadke – manželka Ivana Kadlečíka, Iva Kadlečíková boli poučené podľa § 85 ods. 1 tr. por. Prehliadke bola prítomná podľa § 85 ods. 2 tr. por. na veci nezúčastnená osoba – predseda občianskeho výboru v Martine – Pavel Hromka.“

Dňa 30. septembra 1977 starší referent 1. oddelenia II. odboru

Košice, v roku 1968 so synmi Martinom a Ivanom (Zdroj: Rodinný archív)

Správy ŠtB Banská Bystrica ppor. Dušan Michna¹⁰ predložil prísne tajnú správu o odstúpení osobného operatívneho zväzku (ďalej aj OOO) „SPI-SOVATEL“ na ďalšie rozpracovávanie Správe ŠtB Bratislava s odôvodnením: „OOO „SPISOVATEL“ bol založený dňa 17. 12. 1975 na základe získaných agentúrno-operatívnych poznatkov, ktoré nasvedčovali tomu, že objekt KADLEČÍK IVAN, vylúčený z KSČ za pravicovo-oportunistickú činnosť v krízových rokoch, kedy pôsobil ako šéfredaktor Matičného čítania, udržiava aktívne styky na čelných exponentov pravice v Prahe a Bratislave a to Vaculíka, Filipa, Špitzeru, Tatarku a ďalších. Publikuje tiež v Tigridovom nakladateľstve „Svědectví“ a je aktívne činný v tvorbe

„samizdatov“ a „Nakladatelství Petlice“. Poznatky boli preverené a potvrdené. Kadlečík aj naďalej zostáva na pôvodnom pravicovom presvedčení, v súčasnej dobe uvedené styky neprerušil, publikuje naďalej v západných emigrantských plátkoch, o čom svedčia aj posledné výtlačky „Svědectví“ a „Listy“. Nechce sa zmieriť so súčasnou politickou líniou, pokladá ju za dočasnú a nehumánnu. Kadlečík je evidovaný podľa RMV ČSSR č. 44/70 v kategórii č. 1 ako NO¹¹ od 13. 3. 1975.“¹²

Na neľahké obdobie konca sedemdesiatych rokov minulého storočia Iva Kadlečíková vo svojej knihe¹³ spomína: „Zbalili sme kufre, sadli do trabanta aj s tromi synmi a dcérou, zbohom Martin, ideme do Pukanca. Keď teraz listujem

7 KADLEČÍK, I., PASTIER, O. *Spytovanie*, s. 145 – 146.

8 Milan Michálik (1940) pracoval na Odbore vyšetrovania ŠtB Krajskej správy ZNB Banská Bystrica od 1. 6. 1971 ako starší vyšetrovateľ a od 1. 10. 1976 do 31. 12. 1977 ako zástupca náčelníka odboru.

9 Štefan Kovarovič (1949) pracoval ako starší vyšetrovateľ Odboru vyšetrovania ŠtB Krajskej správy ZNB Banská Bystrica od 1. 9. 1974 do 31. 8. 1979.

10 Dušan Michna (1951) pracoval na 1. oddelení II. odboru Správy ŠtB KS ZNB Banská Bystrica od 1. 9. 1973 do zrušenia ŠtB.

11 NO – nepriateľská osoba

12 Správu odporučili náčelník 1. oddelenia mjr. Blažej Samotný (vo funkcii od 14. 3. 1976 do 31. 8. 1981) aj náčelník II. odboru pplk. František Varga (vo funkcii od 1. 9. 1971 do 31. 12. 1979) a schválil náčelník Správy ŠtB KS ZNB Banská Bystrica plk. Emil Blaho (vo funkcii od 1. 8. 1969 do 31. 1. 1980). A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania, a. č. 48457. Dôvodová správa o odstúpení OOO „SPISOVATEL“ reg. č. 6022 k ďalšiemu rozpracovávaniu Správe ŠtB Bratislava, 30. 9. 1977.

13 KADLEČÍKOVÁ, I. *Čítanie myslenia*, s. 235.

Bzenec, v marci 1989. Ivan Kadlečík (vpravo) s priateľom disidentom Ludvíkom Vaculíkom (Zdroj: Rodinný archív)

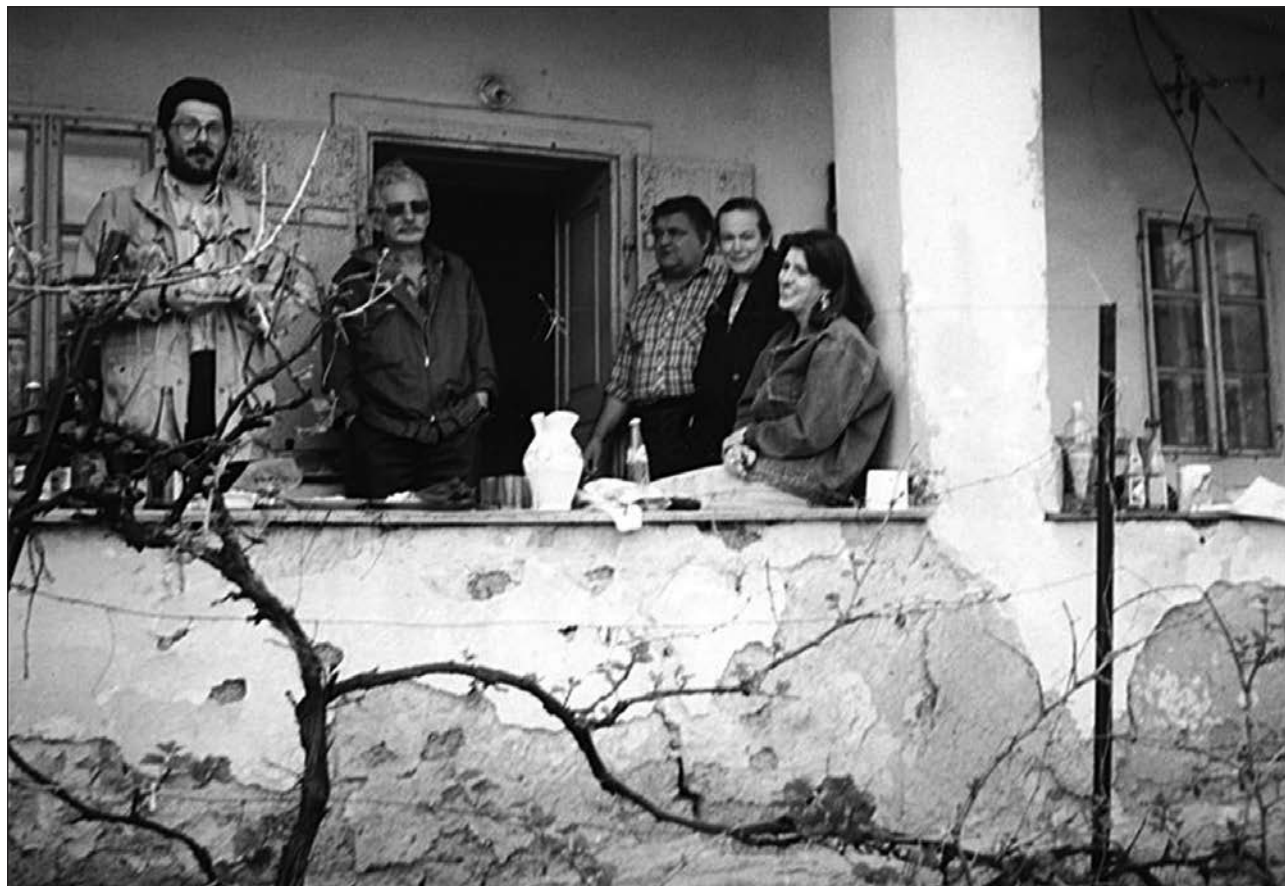
v zviazaných ročníkoch Kroku a Matičného čítania, vidím, že sa dajú čítať aj po toľkých rokoch.(...) Bola to dobrá, pekná, tvorivá a radostná práca. Pre seba, pre iných, pre spolupracovníkov, pre literatúru, pre kultúru. Vždy je lepšie rozhodnúť sa sám, nebáť sa a konať, aj za cenu, že sa vec nepodarí. Napokon výsledok diania niet s čím alternatívne porovnávať, ak sa nechceme dostať k jablovému „keby“. Keby sme ostali v Košiciach, keby sme nešli do Martina, keby neprišli Rusi, keby... Aj tak nebudeme všetci v nebi. Veď zmyslom života nie je pohoda ani šťastie, ale dajaká náplň, obsah, cieľ, ktorý mu dáme.“

Ivan Kadlečík sa s rodinou presťahoval do Pukanca a v liste Michalovi Gáfrikovi z 26. januára 1976 napísal: „Priateľu, to, čo iní robia z prebytku, snobstva a preto, lebo sa nevedia zmestiť

do vlastnej kože, chcel by som urobiť z celkom paradoxného opaku. Nie preto, lebo to urobiť môžem, ale napriek tomu. Ak chcem totiž odísť z tejto svätej národnej turčianskej zeme, obsíkanej otcami národa a ich prítomnými potomkami – matičnými hlupákmi, musím aj niekde bývať, a iste vieš, že dnes mi nikto nikde byť nedá. A mám veľa detí,¹⁴ všetky izby sú nimi plné. Dom teda musím postaviť z dôvodov biedy a nutnosti. A ako východisko zo situácie, v ktorej už roky som a zrejme ešte dlhé roky budem, keďže nemienim napísať ani povedať nijakú sebakritiku. Na zázraky sa mi čakať nechce, nuž idem radšej pestovať zeleninu a chovať zajace. Mám vari zošedivieť a zblázniť sa vo väzení týchto štyroch blbých panelových stien? Kúpil som teda v Pukanci, odkiaľ tak trochu pochádzam alebo aspoň je stade

zopár mojich génov, fliačik zeme, a vlni som tam postavil suterén; tento rok by mi mali dodať montovaný vrch, teda prízemie a povalu. A potom už neviem čo, no ostanme zatiaľ pri tom, že Ťa dúfam čoskoro pozvem na svoju domácu slivovicu, klobásu a podobné základné a pôvodné veci, ku ktorým sa treba vrátiť ako k zemi, k rastlinám a zvieratám, lebo táto skorumpovaná, degenerovaná kultúra a spoločnosť nie sú mi už ani na smiech. Nuž taký je to zhruba projekt; či sa mi podarí, neviem. Viem len toľko, že finančne som sa úplne zruinoval. Projekt hoden grófa Tolstého – chýbajú mi len jeho majetky a peniaze. A medzi nami: ani som toľko ako on nenapísal a nenapíšem, aj keď sem-tam jednu-dve strany položím na papier teraz a dúfam i potom. Dokonca som počul, že mi vonku aj čosi nedávno uverejnili. Čo z toho

14 Martin (1964), Ivan (1966), Juraj (1971) a Zuzana (1975).

Pukanec, v „kantorskom dome“ v roku 1990. Zľava Oleg Pastier, Ivan Kadlečík, Pavel Hružík, Iva Kadlečíková, Ľudmila Piatková (Pastierová)

(Zdroj: Rodinný archív)

bude, neviem: napokon vraj sú aj nejaké helsinské dohody o všelijakých právach, ktoré som zatiaľ osobne nepocítil. Od polície mám zatiaľ a odvtedy pokoj, hoci viem, že bdie. Nuž ale čo? Veď človek chce len normálne žiť, pracovať, písať, uverejňovať, nežiť v pretvárke a pod. Je to tak veľa? Nevie, ale normálne je asi nenormálne. Tým som, pravda, nič nové nepovedal. Ani nič nové nemám; som tu sám ako kosodrevina. Ďakujem Ti za list, zdravím Ťa. A ozvi sa! Ivan¹⁵

Ako v uvedenom liste Ivan Kadlečík predpokladal, Štátna bezpečnosť bdela aj naďalej. Dňa 10. 7. 1980 operatívny pracovník por. Pagáč Milan vypracoval ako Prísne tajné! Dôvodovú správu o archivovaní OOOZ „SPISOVATEL“

číslo zväzku 22221, z ktorej vyberáme: „... Pred zavedením OOOZ bol menovaný od 14. 3. 1975 vedený v SZ z podozrenia prevádzania tr. činu poburovania podľa paragrafu 100 tr. zákona. Dňa 13. 5. 1975 O-ŠtB Martin predložilo návrh na zahájenie tr. stíhania voči menovanému pre tr. čin podľa paragrafu 112 tr. zákona. Z rozhodnutia XII. S-ZNB Bratislava, cestou ktorej bol návrh predložený a príslušných stranických orgánov, bolo od tr. stíhania upustené. (...) V roku 1973 sa spoločne s manželkou zúčastňuje literárnych večierkov v Ostrave, kde sa čítali diela osôb, ktoré majú zakázanú publikačnú činnosť. Tu hlbšie spoznáva spisovateľa VACULÍKA z Prahy a jeho zámery. (...) V roku 1975

sa opäť zúčastňuje na posedení reakčných spisovateľov v Bratislave, kde mu Vaculík dáva inštrukciu k zapojeniu sa do „hry“ s fejtónmi.¹⁶ (...) V 50. a 52. čísle časopisu „SVĚDECTVÍ“ sú zverejnené protisocialisticky zamerané fejtóny od KADLEČÍKA, ktoré boli zverejnené prostredníctvom VACULÍKA. (...). Prevedenými opakovanými PRO¹⁷ bolo dosiahnuté, že objekt upustil od svojho konania a podľa oficiálnych stykov a poznatkov agentúrno-dôverníckej siete nebolo potvrdené jeho pokračovanie v negatívnej činnosti z dôvodov ktorých bol zväzok založený – pominuli dôvody ďalšieho rozpracovania podľa paragrafu 112 tr. zákona a preto navrhujeme ukončiť rozpracovanie v OOOZ a spisový

15 KADLEČÍK, I., PASTIER, O. *Spytovanie*, s. 155 – 156.

16 Ide o samizdatový časopis OBSAH, pre ktorý každý z autorov prepísal svoju esej vo viacerých kópiách a Ludvík Vaculík ich potom podľa obsahu zoradil do jednotlivého čísla.

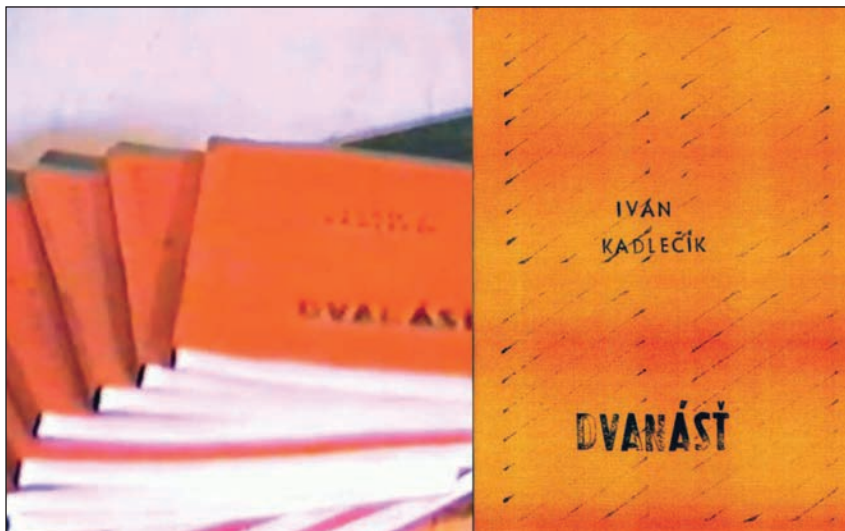
17 PRO – profylakticko-rozkladné opatrenia

materiál archivovať na ŠEO XII. S-ZNB Bratislava na dobu 10 rokov.¹⁸

Kadlečík aj naďalej publikoval eseje, fejtóny a besednice len v samizdatových vydaniach časopisov *Obsah*, *Fragment*, *Svědectví*. V samizdate mu vyšli knihy *Reči z nížiny* (Petlice, Praha 1976), *Tváre a oslovenia* (Petlice, Praha 1974), *Rapsódie a miniatúry* (Petlice, Praha 1981), *Dvanásť* (Knižná edícia Fragment K, Bratislava 1989), spolu s manželkou Ivou pripravili na vydanie publikáciu *Poco rubato*, zbierku korešpondencie Ivana Kadlečíka s českým disidentským spisovateľom a priateľom Ludvíkom Vaculíkom z rokov 1969 až 1989.¹⁹

V tom období sa u neho začínajú prejavovať zdravotné problémy s očami, operáciu však odkladá až do roku 1989. Veľkou oporou mu bola manželka Iva, ktorej vyslovil vďaku: „*Nebolo by spravodlivé, keby dianie a bytie boli spravodlivé z hľadiska chvíle. Keď sa človek stretne a zbliží s mladou ženou, nemôže ani tušiť, že o päťdesiat rokov získa aj predĺženie svojich očí, akoby sa láska zmenila na zrak. Hmla a temnota sadá na staré i nové strojopisy a rukopisy, žena ich triedi, hľadá, kombinuje, opravuje a prepisuje a dopisuje do počítača. Tak vznikajú dobré a spravodlivé veci, v tomto prípade knihy a obohacujú, rozširujú, naplňujú spoločné ľudské bytie.*“²⁰

V rokoch 1982 až 1990 Kadlečík pôsobil aj ako organista v evanjelickom kostole a spolu s manželkou Ivou spravovali „kantorský dom“. V tomto dome zorganizovali 31. marca až 1. apríla 1989 pamätné stretnutie českých, moravských a slovenských disidentov: Ludvík Vaculík, Eva

Samizdatové vydanie knihy Ivana Kadlečíka *Dvanásť*. Knižná edícia časopisu *Fragment K*, 1989. (Zdroj: Rodinný archív)

Kantůrková, Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka, Milan Jungmann, Ivan Klíma, Zdeněk Rotrekl, Petr Kabeš, Karel Pecka, Jiří Křížan, Miroslav Kusý, Milan Šimečka, Pavel Hružík, Zdeněk Urbánek, Ivan Hoffman, Oleg Pastier, Martin M. Šimečka. Chýbal Václav Havel, ktorý v tom čase sedel vo väzení. O tomto stretnutí píše Kadlečíkovi 6. apríla 1989 Milan Šimečka: „*Milý Ivan, tak sme sa dobre mali, že na to neviem zabudnúť. Ja už si niečo pamätám a až na pár výnimiek si nemôžem spomenúť, že by naše stretnutie bolo také vydarené, srdečné a priateľské. Je to Vaša rodinná zásluha a dejiny literatúry o tom iste vydajú svedectvo. Ale aj smútok ma trochu prepadol, keď som na zázname²¹ kukal na tie starnúce tváre, čas sa do nás vpisuje. Zo všetkých najkrajší bol baránok Mišo. Nikto ma nepoveril, ale veľmi ďakujem za všetky. Pôvodne som chcel pred ženou*

zatajiť, že som spadol do pivnice, lebo by ma nechceli nikde pustiť, lebo sa raz prizabijem. No vyzliecť som sa musel, a tak zbadala odreninu na rebrách, musel som si vypočuť litánie. S živými a peknými spomienkami všetkých pozdravujem.“²²

Posledné stretnutie „oficiálnych“ a proskribovaných autorov sa v „kantorskom dome“ uskutočnilo 18. novembra 1989. Stretli sa na ňom Ivan Štrpka, Milan Šimečka, Dušan Mitana, Miroslav Kusý, Alta Vášová, Milan Hamada, Michal Gáfrík, Martin Šimečka, Jolana Kusá, Peter Zajac a mnohí ďalší. Oleg Pastier si na toto stretnutie spomína: „*Zrušili sme nezmyselnú hranicu, ktorú dvadsať rokov budovali stachanovci normalizácie a strašiaci rozdeleného sveta. Nešlo nám do hláv, prečo sme sa takto nestretávali, netešili z tatarkovského obcovania vždy a všade a za každých okolností... Analýzu Milana Šimečku*

18 Správu vypracoval starší referent por. Milan Pagáč, odporučili ju náčelník 2. oddelenia Michal Novomeský (vo funkcii od 1. 11. 1979 do 30. 6. 1986) aj náčelník II. odboru Ladislav Mikláš (vo funkcii od 1. 2. 1978 do 7. 3. 1982) a schválil zástupca náčelníka Správy ŠtB Bratislava Vojtech Makovinský (vo funkcii od 1. 11. 1969 do 31. 8. 1981). A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania, a. č. 48457. Dôvodová správa o archivovaní OOZ „SPISOVATEL“, číslo zväzku 22221 z 10. 7. 1980.

19 Bibliografiu kníh a článkov Ivana Kadlečíka z rokov 1964 až 1992 pozri: GÁFRIK, Michal: „Kto sčíta čísla strát?“ (K 55. narodeninám Ivana Kadlečíka). *Slovenská literatúra*, roč. 40, 1993, č. 1, s. 41 – 43; KADLEČÍKOVÁ, Iva: Ivan Kadlečík. *Personálna bibliografia. Slovenská literatúra*, roč. 40, 1993, č. 1, s. 44 – 69.

20 KADLEČÍK, I., PASTIER, O. *Spytovanie*, s. 7.

21 Martin M. Šimečka natočil z tohto stretnutia dokument pre samizdatový *Originální videojournal*.

22 KADLEČÍK, I., PASTIER, O. *Spytovanie*, s. 218.

o nezmyselne premárnenom a dlhom čase čakania prerušila správa z Hlasu Ameriky: v Prahe sa čosi stalo, niečo dôležité a zásadné. Sadáme do áut a ponáhľame sa do Bratislavy. Na druhý deň – 19. novembra 1989 – sme sa všetci stretli v Umeleckej besede. Koniec vlády jednej strany sa mohol začať.²³

Hoci tzv. kontrarozviedne rozpracovanie Kadlečika ukončila ŠtB v roku 1980, jeho evidencia a previerka ako nepriateľskej osoby pokračovala v spise nepriateľskej osoby na Oddelení ŠtB v Leviciach až do pádu komunistického režimu. A aj z dôvodu organizovania stretnutí disidentov sa Kadlečík opäť dostal do systematickej pozornosti komunistickej tajnej polície, ktorá na neho 21. apríla 1989 zaviedla osobný operatívny zväzok. Zväzok príslušníci ŠtB zničili 12. decembra 1989, z 561 strán zostalo 41.

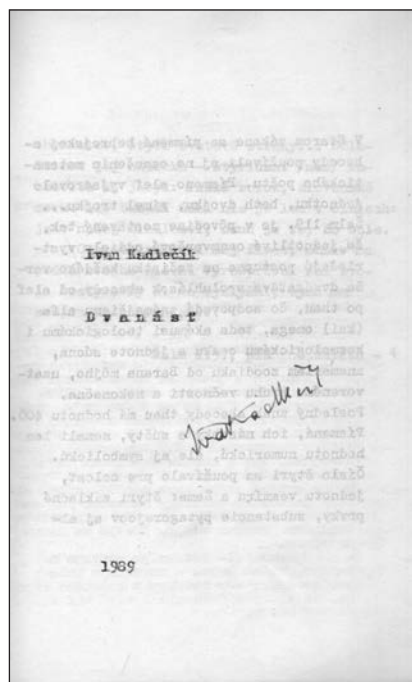
Aj z torza zväzku sa dá vyčítať, že informácie o ňom podávalo ŠtB minimálne 18 spolupracovníkov z jeho blízkeho okolia, ŠtB ho sledovala a utajene kontrolovala aj jeho korešpondenciu. Zachované spisy a zväzky spolupracovníkov ŠtB uvádzajú ďalšie aktivity ŠtB aj získané informácie. Dôverník s krycím menom „GÁL“ napríklad v máji 1976 priniesol ŠtB informácie z rozhovoru so spisovateľom Milošom Krnom, v tom čase hlavným dramaturgom a scenáristom Slovenského filmu, ktorý podľa záznamu uviedol, že „KADLEČÍKA veľmi odsudzujú všetci spisovatelia evidovaní pri fonde slovenských spisovateľov v Bratislave. Ako dôvod uvádzal, že svojou publikáciou v štvrtoročníku „SVEDECTVÍ“ vrhol zlý tieň na všetkých slovenských spisovateľov pred inými národmi a takto przní slovenskú literárnu tvorbu, ktorej svojou činnosťou v minulosti nič nepriniesol, neprispel.“²⁴

Od roku 1990 bol Kadlečík zamestnaný v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Od mája 2004

bol členom korešpondentom literárnej sekcie Bavorskej akadémie krásnych umení. Zomrel 15. júla 2014. Je držiteľom mnohých ocenení: Ceny Dominika Tatarku za knihu *Hlavalamy* (1995), Ceny ministra kultúry SR (2002), Radu Ľudovíta Štúra II. triedy (2003), Čestného občianstva mesta Martin (2008), Ceny Jána Langoša (2011), Ceny Leonarda Stöckela (2012) a Ceny Sebastian (in memoriam 2016).

Pri preberaní Pamätnej medaily Ústavu pamäti národa Ive Kadlečíkovej in memoriam v roku 2022,²⁵ dcéra Zuzana Kadlečíková priblížila život rodičov v časoch prenasledovania, výsluchov a domových prehliadok aj týmito slovami: „Ďakujem. Že sa nezaбудlo. Za to, že Iva Kadlečíková ostáva v pamäti národa. Aj moja mama sa musela v situáciách, ktoré jej priniesol život s mojím otcom, nejako zachovať, rozhodnúť. Boli jej činy hrdinské či banálne? Ako sa javili vtedy a ako dnes? Symbolický príklad uvediem slovami Ivana Kadlečika z besednice uverejnenej v samizdatovom časopise *Fragment K*: „Keď prišli policajti, urobili domovú prehliadku, zobrali nejaké rukopisy a stroj na písanie, ľalia vrešťala, mala tri týždne. Lebo kým som vo dverách bytu vtípkoval s niekoľkými bratislavskými a bystrickými džentlmenmi s kravatami, tlačili ju pod malou ritkou kartónové fascikle môjho denníka, poznámok, korešpondencie: vlastná jej matka to tam všetko bezcitne vopchala.“

V júli 2024 sme si pripomenuli desiate výročie úmrtia Ivana Kadlečika. Na záver niekoľko myšlienok z jeho diela: „Krátka pamäť je nebezpečná, môže byť až katastrofická pre jednotlivca i širšie spoločenstvo. Trváme iba vďaka pamäti a písmu, inak povedané kultúre. (...) Hrdinstvom je nedať si vziať, ubrániť si svoje maličké občianske územie, azyl individuálnej slobody,

Faksimile titulného listu samizdatu *Dvanásť*
(Zdroj: Archív autorky)

nevpustiť si tam zdegenerovanú veľkovýrobu a predaj a kúpu myšlienok, citov, vecí a ľudí, krkavčích havranov, čo striasajú z konárikov belosť. (...) Vždy, keď je národ, individuum, intelekt a svedomie v zajatí tupej moci, povstávajú proroci – tá sila, ktorá sa dovoľáva osobnej mravnej zodpovednosti, dovoľáva sa slobodného vedomia človeka proti fetišistickým obetiam a otrockej poslušnosti, zotročujúcej pokolenia. Utláčané spoločenstvo v obklúčení, hrstka bezmocná, bez prostriedkov, bez vodcov a inštitúcií sa udrží pospolu a pri živote, zachová si identitu mohutnosťou písaného slova, literatúrou, knihami prorockými. (...) Kultúra znamená etický pokrok – a skutočne kultúrne hodnoty, ktoré tento národ vytvoril, smerujú k takému pokroku len vtedy, ak ich prežitie, precítenie a oživotvorené konanie nezameníme za citáty, frázy, heslá a sprostredkované symboly.“²⁶

23 KADLEČÍK, I., PASTIER, O. *Spytovanie*, s. 235.

24 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, a. č. 0111327. Slovenskí spisovatelia z Bratislavy, ich mienka o činnosti KADLEČÍKA Ivana z Martina, 13. 5. 1976.

25 Seminár *Deň samizdatu 2022. Ženy v službe samizdatu* sa uskutočnil 12. 10. 2022.

26 KADLEČÍK, I., PASTIER, O. *Spytovanie*, s. 313 – 318.

DAVID MAJTENYI – JIŘÍ RAJLICH

ŘÍKALI JIM ŠPANĚLÁCI

Cheb: Svět křidel, 2022, 448 s.

K významným kapitolám československých dějin 20. století patří účast více než 2 200 dobrovolníků v jednotkách mezinárodních interbrigád během španělské občanské války.¹ Početně jejich účast v bojích představovala z národnostního hlediska osmý největší kontingent. Odhodlání bránit španělskou republikánskou vládu proti jednotkám nacionalistů generála Franciska Franca bylo skutečné a nezměrné. Jistě bylo ovlivněno celkovou mezinárodní situací a převážně levicovými názory většiny účastníků. Mnoho z nich na bojištích padlo či bylo zraněno; někteří zůstali

nezvěstní. Mnozí z nich se po porážce republikánů ocitli v internačních táborech a posléze během druhé světové války bojovali v různých jednotkách (pravidelných či ilegálních) proti fašismu a nacismu. Jejich životní osudy se odvíjely shodně i odlišně. Po roce 1948 mnozí z nich čelili nedůvěře nebo represí, která se vztahovala také na jejich příbuzné.

Zkušení autoři – David Majtenyi a Jiří Rajlich – se o události 30. let 20. století ve Španělsku zajímají dlouhodobě. Ve své knize představují na více než 440 stranách čtyři typické a zároveň i specifické osudy čs. bojovníků mezinárodních interbrigád. Jde o Bohuslava Laštovičku, Ladislava Holdoše, Josefa Pavla a Osvalda Závodského.

Všichni jmenovaní se po válce identifikovali s cíli Komunistické strany Československa. Ta jim za jejich angažovanost nabídla posty ve stranickém a státním aparátu, včetně významných postů v bezpečnostních strukturách. Následoval však brzký pád, u tří ze jmenovaných doprovázený vězněním a u jednoho z nich popravou. Přesto jsou jejich osudy výmluvné a reprezentativní v kontextu interpretace zapojení Čechů a Slováků do bojů španělské občanské války.

Představme si stručně protagonisty knihy

První z nich, Bohuslav Laštovička, se narodil v dubnu 1905 ve skromných rodinných poměrech v Pelhřimově.² Dětství prožil v Bystřici pod Hostýnem. Po maturitě zahájil

Bohuslav Laštovička (Zdroj: www.commonswikimedia.org; www.valka.cz)

studia Vojenské akademie v Hranicích na Moravě. Po dvou letech byl jako poručík dělostřelectva vyřazen a služebně přidělen do Prahy. Již v roce 1929 ale jeho vojenská kariéra skončila. Zřejmě se tak stalo proto, že otevřeně inklinoval k extrémně levicovým politickým názorům. Zahájil tedy alespoň studia na Fakultě strojního a elektrotechnického inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze. V prosinci 1931 vstoupil do KSČ a dále se ve straně aktivně angažoval. V roce 1934 se stal redaktorem *Rudého práva*. Na konci roku 1936 odešel do Španělska, aby komunistickému tisku poskytoval zprávy z bojiště. Do španělské občanské války se přímo zapojil, když vstoupil do interbrigád a posléze se

- 1 K problematice španělské občanské války vyšlo v uplynulých letech několik zajímavých a podnětných publikací. Viz např. RAJLICH, Jiří, MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí. Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*. Cheb: Svět křidel, 2012; MARŠÁLEK, Zdenko, VORÁČEK, Emil a kol. *Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka. Neznámé kapitoly z historie československé účasti v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*. Praha: Historický ústav AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017; MOTL, Stanislav. *Peklo pod španělským nebem. Čechoslováci ve španělské občanské válce 1936–1939*. Praha: Rybka Publishers, 2017. Z řady memoárů upozorňují například na HROMÁDKO, Otakar. *Jak se kalila voda. Výbor z kriminálních příběhů a úvah*. Praha: Nakladatelství Epocha, 2017. V souvislosti s výročí vypuknutí občanské války ve Španělsku vydaly zvláštní čísla časopisy *Historie a vojenství* (roč. LXV, 2016, č. 3) a *Dějiny a současnost* (roč. XXXVIII, 2016, č. 8).
- 2 Více o B. Laštovičkově viz např. ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj, eds. *Biografický slovník vedoucích funkcí KSČ (1921–1989). L – Ž*. Praha: Academia – Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 14–18. B. Laštovička byl autorem vzpomínkových knih, ve kterých z komunistického pohledu líčil různé aspekty čs. historie. Asi nejznámější se stala jeho kniha *V Londýně za války*. Praha: Svoboda, 1978.

stal velitelem protiletadlové baterie Klement Gottwald. V červnu 1938 se vrátil do Prahy. Po Mnichovu se nejdříve zapojil do ilegality na území protektorátu (komunistická strana totiž byla úředně zakázána). Poté, co byl čs. policií v únoru 1939 krátce zadržen, odešel na výzvu strany do exilu. Během druhé světové války působil ve skupině komunistů v Londýně, a to i jako redaktor čs. vysílání BBC. V březnu 1945 se účastnil jednání o vytvoření nové vlády v Moskvě. V obnovené ČSR se stal ředitelem Československého rozhlasu. Profiloval ho, respektive podřídil ho zcela zájmům a direktivám komunistické strany. V červnu 1948 byl jmenován čs. velvyslancem v Moskvě. Po návratu z diplomatické mise vykonával od roku 1950 do ledna 1952 funkci náměstka ministra národní obrany pro věci materiální, odpovědného za přezbrojování a unifikaci výzbroje se SSSR. Jeho odvolání na začátku roku 1952 souviselo s odstraňováním interbrigadistů ze stranického a vládního aparátu. I na něj Státní bezpečnost sbírala materiály, včetně výpovědí již uvězněných osob. Zřejmě mělo následovat jeho zařazení do některého z chystaných politických procesů, což se ale nakonec neuskutečnilo. Bylo mu umožněno odejít do ústraní. Pracoval jako vedoucí investiční výstavby na Hlavní správě těžby barevných kovů Ministerstva hutního průmyslu a rudných dolů. Pomalu se do veřejného života začal vracet po polovině 50. let. V letech 1957–1961 byl hlavním redaktorem časopisu *Nová mysl*, stranického teoretického a politického měsíčníku. Jako věrný a loajální příznivec Antonína Novotného se stal součástí vedení strany a státu. Zastával mj. pozici vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ. V letech 1964–1968 vykonával funkci předsedy Národního shromáždění. Hájl pozice a politiku

Ladislav Holdoš (Zdroj: Archiv TASR)

Novotného i na konci roku 1967. Po jeho pádu rezignoval v dubnu 1968 na funkci předsedy parlamentu. K Dubčkovu vedení a jeho reformnímu úsilí se sice negativně nevyjadřoval, zůstával však velmi opatrný a zdrženlivý k hodnocení společenského vývoje. Během normalizace se již do žádné vysoké stranické nebo státní funkce nevrátil. Byl nicméně poslancem a předsedou zahraničního výboru Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Zemřel v březnu 1981 v Praze.

Jediný Slovák ze čtyř v knize představených osudů, Ladislav Holdoš se narodil v květnu 1911 v Ružomberku v rodině hajného.³ Po obecné a měšťanské škole absolvoval obchodní akademii. Od roku 1929 pracoval jako bankovní úředník v Ružomberku a Spišské Nové Vsi. Mladý levicově orientovaný intelektuál vstoupil do KSČ v roce 1935. Od roku 1936 bojoval v řadách interbrigád. Stal se po Bohuslavu Laštovičkovi velitelem baterie Gottwald. Po rozpuštění mezinárodních jednotek zůstal nejdříve ve Španělsku a účastnil se závěrečných střetů občanské války. Poté bojoval v řadách čs. armády ve Francii a po její porážce tam zůstal v ilegality.

Zapojil se do francouzského hnutí odporu. V roce 1943 byl zatčen, vyslýchán a následně až do konce války vězněn v koncentračním táboře Buchenwald. Po osvobození a po návratu do ČSR se znovu zapojil do politických aktivit v rámci Komunistické strany Slovenska. V letech 1945–1948 byl poslancem Slovenské národní rady. Situaci na Slovensku sice detailně neznal, ale podřídil se direktivám pražského vedení KSČ a aktivně se angažoval v tamním tehdejší dění. Jako generální tajemník slovenského Ústředního akčního výboru Národní fronty se účastnil únorového státního převratu. Posléze byl iniciátorem řady čistek. Na začátku roku 1950 se stal pověřencem – předsedou Slovenského úřadu pro věci církevní a z této pozice se snažil eliminovat církevní život, včetně násilné likvidace řeckokatolické církve. V únoru 1951 byl na cestě do Prahy zatčen. Stalo se tak přesto, že byl poslancem Národního shromáždění a nebyl zbaven immunity. Byl uvězněn a velmi tvrdě vyslýchán. Nedokázal vzdorovat, podlehl tlaku a přiznával činy, kterých se on ani nikdo jiný s ním později souzený nemohl dopustit. Současně byl pochopitelně zbaven všech funkcí, včetně vyloučení ze strany. Ve vyšetřovací vazbě byl až do dubna 1954. Tehdy ho převezli do Bratislavy, aby se „zúčastnil“ procesu, do kterého byl jako tzv. buržoazní nacionalista po boku Gustáva Husáka zařazen. Soudní verdikt zněl – trest v trvání 13 let. Propuštěn byl v dubnu 1957. Napnul všechny síly k tomu, aby došlo k jeho stranické a občanské rehabilitaci. Na začátku 60. let byla doba příznivější právě pro přezkoumání politických procesů s představiteli strany. Po propuštění z vězení pracoval v Novinářském studijním ústavu, od roku 1963 pak v Historickém ústavu Slovenské akademie věd. Psal texty do tisku a glosoval nejen aktuální

3 Více o L. Holdošovi viz např. PEŠEK, Jan a kol. *Aktéři jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 127–129; ANEV, P., BÍLÝ, M., eds. *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L – Ž, s. 447–450.

Josef Pavel

(Zdroj: www.commonswikimedia.org; ABS)

politické dění, ale vracel se také např. k významu Slovenského národního povstání. Jednoznačně podpořil Dubčkovu politiku a ostře odmítl okupaci v srpnu 1968. Také proto následoval jeho další pád. V roce 1969 se sice ještě stal velvyslancem na Kubě, ale poté, co byl o rok později již podruhé vyloučen z KSČ, musel tento post opustit. Odešel do ústraní. Státní bezpečnost ho i přesto dál sledovala. Zemřel v září 1988 v Bratislavě.

Mezi nejvýraznější osobnosti československého bezpečnostního aparátu budovaného v područí komunistické strany v letech 1948–1989 lze zařadit Josefa Pavla, třetího ze zde představených interbrigadistů.⁴ Měl vzácnou příležitost poznat režim, kterému sloužil, z obou pólů tehdejší společnosti – jako vysoký představitel ministerstva vnitra i jako osoba perzekvovaná v komunistickém vězení a později pronásledovaná po srpnové okupaci 1968. Narodil se v chudé dělnické rodině v Novosedlech v září 1908. Stejně jako mnoho jeho spoluovníků ho výrazně ovlivnilo prostředí, ve kterém vyrůstal. Vliv otce

s levicovými názory a věřící matky se u něj skloubil v asi dnes těžko představitelné symbióze člena Komsomolu, od roku 1932 člena KSČ a vlažně věřícího člověka. Jeho víra ve vyšší sociální ideály, v iluze marxismu-leninismu kombinované s nekritickým obdivem v „první stát dělníků“ a v jeho vůdce J. V. Stalina ho přiměly nejen k výraznější angažovanosti, ale především v odhodlání za věc bojovat, tzn. nasadit i svůj život v nemilosrdně krvavé občanské válce ve Španělsku. Stal se velitelem praporu Dimitrov. Po porážce republikánů byl internován ve francouzských táborech a později bojoval v čs. jednotkách na Západě. Tento přístup mu po skončení druhé světové války pomohl k funkcím nejdříve ve stranickém aparátu a posléze ve složkách podřízených ministerstvu vnitra. Po osvobození přešel do aparátu KSČ. Vykonával funkci organizačního tajemníka krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem, od roku 1946 pak vedoucího tajemníka krajského výboru KSČ v Plzni. V roce 1947 se stal vedoucím branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ. Nepochybně se těšil přízni nejvyšších představitelů KSČ Klementa Gottwalda a Rudolfa Slánského. Výrazně se angažoval v únoru 1948 při vytváření nelegálních oddílů Lidových milicí. Od listopadu 1948 do srpna 1950 v pozici náměstka ministra vnitra v hodnosti generála participoval na vytváření perzekučních prostředků a nemilosrdné represí vůči všem sociálním vrstvám. Je smutnou ironií dějin, že sám do kolotoče politických represí a procesů spadl. V únoru 1951 byl zatčen. Čelil brutálním procedurám, které měly zlomit jeho odpor a donutit ho vypovídat tak, jak po něm strana a vláda požadovaly. Tuto těžkou periodu svého života však díky své pevné povaze a životním zkušenostem zvládl. V prosinci 1953 byl přesto odsouzen k 25 letům odnětí svobody.

Osvald Závodský

(Zdroj: www.commonswikimedia.org; ABS)

V roce 1955 byl propuštěn a následně soudně i stranicky rehabilitován. Pomalu se po propuštění v polovině 50. let vracel do aktivního života. Zdá se, že prvoplánově neměl politické ambice, prioritně mu šlo o rehabilitaci vlastní osoby. V letech 1956–1966 byl zaměstnán v zahraničním oddělení Československého svazu tělesné výchovy. Druhý vrchol jeho kariéry nastal v dubnu 1968, kdy se na čtyři měsíce stal ministrem vnitra s cílem transformovat bezpečnostní složky v nové konstelaci tehdejší atmosféry ve společnosti. Obklopil se týmem lidí, které znal a kterým věřil. I díky nim se stal jednou z nejvýraznějších proreformně orientovaných osobností uvnitř tehdejší mocenské elity. Ale ani v samotné KSČ nebyly karty jednoznačně rozděleny. Existovaly zde síly i v rámci ministerstva vnitra (některé z těchto osob do funkcí dosadil Dubček), které jednoznačně odmítaly jakékoliv uvolnění a reorganizaci úkolů a institucí uvnitř bezpečnostního aparátu. Pavel se tak tím, že od slov přešel neodkladně k činům, zařadil do seznamu jasných tzv. antisocialistických sil a elementů, na jejichž odstranění Leonid Brežněv a spol. jednoznačně trvali. Pavel tak nuceně na konci srpna 1968 podruhé odešel

4 Více viz BÁRTA, Milan: *Josef Pavel. Život a doba*. Ústí nad Labem – Praha: Univerzita J. E. Purkyně – Ústav pro studium totalitních režimů, 2022.

z vrcholu mocenské pyramidy. V roce 1970 byl vyloučen z KSČ. Vedení strany a státu se následně postaralo o to, aby mu StB věnovala pozornost až do konce jeho života v dubnu 1973.

Nejtragičtěji ovšem dopadl čtvrtý bojovník ze Španělska. Osvald Závodský⁵ se narodil v říjnu 1910 ve Svinově u Ostravy v rodině živnostníka – holiče. Absolvoval 5 tříd obecné školy a 4 třídy reálného gymnázia. Měl 6 sourozenců, o které se musel po smrti rodičů starat. V letech 1930–1932 byl nezaměstnaný, posléze v letech 1934–1937 pracoval jako obchodní příručí nebo jako příležitostný dělník. Později uváděl jako původní povolání úředník. V letech 1932–1934 vykonal vojenskou službu u 34. pěšího pluku v Hranicích na Moravě; do civilu odcházel v hodnosti kapitána pěchoty. Prostředí a zkušenosti ho názorově posunuly k levému politickému spektru. Od roku 1936 byl Závodský členem Svazu mladých; aktivně vystupoval hlavně na Ostravsku. V listopadu 1937 odjel do Španělska a jako dobrovolník Kominterny. V praporu Masaryk bojoval na frontách občanské války. Dosáhl hodnosti kapitána španělské lidové armády. Krátce po příjezdu do Španělska v roce 1937 vstoupil do KSČ. Po skončení občanské války ve Španělsku přešel v únoru 1939 hranice do Francie. Byl internován v táborech Argeles sur Mer a Gurs. Za druhé světové války působil ve Francii a zapojil se

do komunistického ilegálního odboje. V létě 1941 odešel do Paříže a pokračoval zde v partyzánských akcích namířených proti německým okupantům. V prosinci 1942 byl gestapem zatčen a posléze 8 měsíců vězněn ve vojenském vězení a až do konce války v koncentračním táboře Mauthausen. Do Československé republiky přijel 15. srpna 1945. Jeho pracovní působení v osvobozeném Československu bylo spojeno se jménem Karla Švába.⁶ Byl nejdříve zařazen na Švábově evidenčním oddělení ÚV KSČ; fakticky byl jeho zástupcem, po Švábově přechodu do struktur ministerstva vnitra (národní bezpečnosti) ho následoval. K ministerstvu vnitra nastoupil 2. listopadu 1948 a byl zařazen na Velitelství Státní bezpečnosti. Stal se prvním zástupcem velitele Státní bezpečnosti Jindřicha Veselého⁷ a současně velitelem vnitřní státní bezpečnosti. Funkčně i hodnostně rychle stoupal. Od začátku roku 1950 byl fakticky velitelem Státní bezpečnosti. K nově svěřeným úkolům v čele StB se Závodský jako vždy stavěl odhodlaně. Byl přesvědčen o správnosti represe vůči nepřátelům poúnorového režimu. V lednu 1951 Závodského kariéra v čele StB nečekaně skončila. Byl zatčen v souvislosti s hledáním nepřátel ve stranickém aparátu a také v bezpečnostních strukturách. Ve vyšetřovací vazbě mu byla odňata hodnost plukovníka Sboru národní bezpečnosti. Výsledky byly vedeny velmi

tvrdě, výslechovým procedurám nedokázal vzdorovat a tlaku podlehl. Údajně měl spáchat trestný čin velezrady a sabotáže. Neveřejný proces se konal v prosinci 1953 před vojenským kolegiem Nejvyššího soudu v Praze. Závodský byl uznán vinným a odsouzen k trestu smrti. V ranních hodinách 19. března 1954 byl bývalý velitel Státní bezpečnosti popraven. Byl tajně pohřben v hromadném hrobě v Praze – Dáblicích. V červnu 1966 (po rehabilitaci) byly jeho ostatky vyzvednuty a rodině bylo povoleno jeho důstojné uložení na hřbitově v Praze – Strašnicích.

Rád konstatuji, že autoři knihy odvedli pečlivou a systematickou badatelskou práci. Shromáždili a analyzovali, myslím si, veškerý dostupný archivní materiál. Navázali cennou spolupráci a kooperaci s rodinami osobností, jejichž osudy zachycují. Výsledkem je zajímavá a velmi dobrá studie. Důležitou součástí knihy tvoří fotografická příloha. Škoda jen, že pro snadnější orientaci v textu není k dispozici jmenný rejstřík. V celém textu jsem našel pouze jednu evidentní chybu, když *semínkový generál* je uveden jako Jiří Šejna (samozřejmě místo správného Jana).

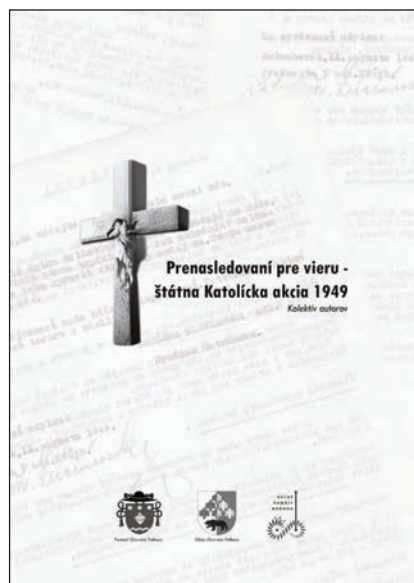
Nicméně to je v daném kontextu pouze dílčí či zanedbatelný nedostatek. Knihu hodnotím velmi pozitivně a všem, kdo se o interbrigády a občanskou válku ve Španělsku zajímají, ji vřele doporučuji.

Jan Kalous

5 K Osvaldu Závodskému viz KALOUS, Jan. Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů. *Paměť a dějiny*, roč. 8, 2013, č. 3, s. 85–95; PEJČOCH, Ivo, TOMEK, Prokop. *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB popravení v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*. Cheb: Svět křidel, 2013, s. 225–233.

6 Karel Šváb (1904–1952) – od června 1945 vedoucí odboru pro evidenci, později vedoucí branné bezpečnostního oddělení ÚV KSČ, v letech 1950–1951 náměstek ministra národní bezpečnosti ČSR; v únoru 1951 byl zatčen, v listopadu 1952 v případě tzv. protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským odsouzen k trestu smrti a v prosinci 1952 popraven. Více viz KALOUS, Jan a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 181–183; PEJČOCH, I. – TOMEK, P. *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB popravení v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*, s. 198–207.

7 Jindřich Veselý (1906–1964) – člen KSČ, od roku 1945 v aparátu MV. V letech 1948–1950 byl přednostou odboru BA, tedy velitelem StB. V 50. letech byl ředitelem Ústavu dějin KSČ. V březnu 1964 spáchal sebevraždu.

KOLEKTÍV AUTOROV

PRENASLEDOVANÍ PRE VIERU – ŠTÁTNÁ KATOLÍCKA AKCIA 1949

Obec Oravská Polhora, 2024, 89 s.

V roku 2024 sme si pripomenuli smutné výročie násilnej akcie komunistického režimu, ktorý sa snažil likvidovať katolícku cirkev zvnútra cez tzv. Katolícku akciu z roku 1949. Tá mala za cieľ nabúrať jednotu veriacich s pápežom, biskupmi a kňazmi. Takzvaná, resp. štátna Katolícka akcia bola teda v príkrom rozpore s Katolíckou akciou, ktorá na Slovensku v 20. storočí zohrala dôležitú úlohu pri formovaní laického apoštolátu.

Zborník vznikol pri príležitosti 75. výročia štátnej Katolíckej akcie vďaka spolupráci obce Oravská Polhora, tamjšej farnosti a Ústavu pamäti národa. Uvedené inštitúcie si tak pripomenuli represívnu politiku komunistického režimu a obete tejto represie v mikroregióne Orava dňa 26. júna 2004 počas spomienkovo-diskusného fóra, na ktorom odznali príspevky jednotlivých autorov.

Samotná publikácia je venovaná „spomienke na osoby prenasledované pre vieru, predovšetkým z obcí Oravská Polhora, Rabča a Sihelné“. Je obohatená

o množstvo autentických dokumentov z archívu Ústavu pamäti národa a regionálnych archívov, ako aj o dobové dokumenty a fotografie občanov z regiónu (s. 45 – 55).

Po predslove Róberta Slotku, farského administrátora v Oravskej Polhore, nasledujú jednotlivé príspevky siedmich autorov. Branislav Kinčok priblížil politické procesy ako najvyššiu formu komunistickej perzekúcie na Slovensku v 50. rokoch. Poukázal na obete perzekúcií: „Po príchode do vyšetrovacej väzby sa zo zatknutých osôb stali vyšetrovanci, ktorí prestávali byť ľuďmi, menili sa na čísla.“ Rovnako zdôraznil podriadenosť justície vládnej moci: „O výške trestov však nakoniec nerozhodoval súd, ale orgány komunistickej strany. Pri všetkých významných politických procesoch v rokoch 1948 – 1954 schvalovala výšky trestov bezpečnostná komisia a politický sekretariát ÚV KSČ. V rokoch 1950 – 1952 o návrhoch na trest smrti rozhodovala tzv. komisia K, ktorá bola zložená z ministrov spravodlivosti, Národnej bezpečnosti a ich námestníkov. Po jej zániku už o rozsudkoch smrti rozhodovalo komunistické vedenie.“

Róbert Slotka pripravil príspevok s názvom *Analýza Pastierskeho listu biskupov ČSR ku štátnej Katolíckej akcii*. Pastiersky list bol vydaný 15. júna 1949 a v kostoloch mal byť čítaný v nedeľu 19. júna 1949. Autor podrobne analyzuje jednotlivé časti textu a v závere štúdie konštatuje: „Vo svojom pastierskom liste otcovia biskupi ČSR jasne objasnili súčasnú situáciu, vysvetlili svoje postoje a zámery, zároveň pripravovali veriacich na intenzívne prenasledovanie Cirkvi zo strany štátneho komunistického režimu.“

Štátna Katolícka akcia na Slovensku a Orave (vybrané farnosti) je názov príspevku Martina Gareka, v ktorom odkrýva represívnu činnosť mocenského aparátu voči veriacim, ktorí bránili svojich kňazov. Vďaka archívnemu výskumu v Slovenskom národnom archíve i v oblastnom archíve (Štátny archív v Žiline, pobočka Dolný Kubín) autor predkladá výsledky svojho výskumu. V príspevku odkrýva

myšlienky a konanie tých, ktorí stáli za tzv. Katolíckou akciou, no rovnako odkrýva údaje a mená trestne stíhaných obyvateľov Oravy. „Nepokoje spojené v konečnom dôsledku so štátnou Katolíckou akciou začali už v máji 1949 v Dolnom Kubíne a pokračovali až do neskorých jesenných mesiacov,“ píše a dodáva: „Aj ich postoj viedol k tomu, že nakoniec komunistická moc upustila od tejto schizmatickej KA (katolícka akcia) v Československu a pristúpila k iným formám perzekúcií kňazov a veriacich.“

Príspevok Mareka Ďurču poukazuje na náboženský život v meste a vo farnosti Trstená v rokoch 1948 až 1950 v súvislosti so štátnou Katolíckou akciou na Orave. Píše o vzbure veriacich v Trstenej pri obrane dekana a farára Michala Bačika, po ktorej nasledoval súdny proces dňa 29. októbra 1949 s desiatkami veriacich. Ďalšia časť príspevku sa viaže na rok 1950 spojený s Akciou K (kláštory) zameranou aj na tamajších františkánov. V závere autor približuje životné osudy kňazov – rodákov z Trstenej, ktorí sa dostali do komunistických lágrov pre tzv. poburovanie voči režimu: Mikuláš Ambroz Fitta, František Sliva, Jozef Lauriniec, Jozef Tješ.

Aké udalosti nastali po prečítaní pastierskeho listu v Rabči, k tejto téme sa viaže príspevok Tomáša Vorčáka a Antona Kutliaka. Autori v chronologickom slede opisujú, čo sa dialo vo farnosti, resp. v obci Rabča, a to od soboty 25. júna do nedele 26. júna, no rovnako aj osudy tamajšieho kaplána Františka Irhu, rodáka z Veľkej Lesnej. Druhá časť je venovaná zákroku štátnej moci voči farníkom. Autori cez výskum v archíve ÚPN aj v regionálnych archívoch zozbierali množstvo informácií o realizácii štátnej Katolíckej akcie v regióne. Skúmali tiež osudy odsúdených, no spísali aj presné mená vypovedajúcich na ZNB v Námestove z obcí Oravská Polhora, Rabča a Sihelné. Podrobne sa venujú samotnému súdnemu procesu s 30 obvinenými a procesu s kaplánom Františkom Irhom, ktorý bol odsúdený za udalosti z 26. júna podľa zákona o zločine

„združovania proti štátu“ a návod k násiliu na verejnom činiteľovi na 9 rokov a 9 mesiacov odňatia slobody. V článku sa podrobne venujú životným osudom odsúdených, ktoré sú často doplnené aj ich fotografiami. Tomuto najobširnejšiemu textu doplnenému o osobné svedectva pamätníkov snáď chýba len doplnenie o výskum v Archíve väzenskej a justičnej stráže v Leopoldove, aby mohol byť publikovaný aj ako samostatná monografia.

Prípad „Tatranská družina“ v kontexte odporu veriacich proti štátnej Katolíckej akcii na Orave je názov príspevku Martina Gabča. V ňom predkladá celkový pohľad na štátnu Katolícku akciu a následne sa venuje problematike „Tatranskej družiny“, ktorá mala ambíciu rozšíriť sa z Oravy na celé Slovensko a bojovať proti „bolševickým katom“. K tomu slúžila aj letáková kampaň. Na letákoch sa o. i. písalo: „Vaše, ako i naše heslo nech je: Všetci Slováci do Tatranskej Družiny. Smelo v priamy boj, proti krivdám a nedodržaným sľubom.“, „Bolševici berú vašu úrodu, polia. Zajtra vám vezmú vieru v Boha.“ Autor datuje začiatok Tatranskej družiny do

októbra 1948, keď sa z Ilavy do dolnokubínskej čalúnnickej dielne majstra Jána Kontoša vrátil na pozíciu asistenta Ján Miazdra, ktorý v máji 1949 skoncipoval projekt tejto odbojovej skupiny. Následne sa zaoberá súdnym procesom Ján Mjzdra a spol. i prípadom mladého gymnazistu Ivana Roštára, ktorý bol súdený za prepis jedného z letákov organizácie, a na následky vyšetrovania zomrel vo veku 18 rokov.

Posledný príspevok v zborníku je od Stanislava Labjaka. Píše v ňom o životných osudoch dvoch Oravcov v boji za slobodu, a to konkrétne o Cyrilovi Harmatovi a Alojzovi Janotkovi. Alojz Janotka, rodák z Oravského Veselého, pracoval ako lesný robotník a pokúsil sa o útek na Západ. Podľa dobových záznamov bol agentom CIC (Counterintelligence Corps, kontrašpionážny zbor, pozn. red.), ktorý bol usmrtený pri prechode hraníc z NSR do ČSR v roku 1955. Kňaz Cyril Harmat bol komunistickým režimom odsúdený za poburovanie na 4 mesiace odňatia slobody po prečítaní pastierskeho listu v Oravskom Veselom. Následne pôsobil v Ždiari a tu bol opätovne obvinený

a odsúdený za „združovanie proti republike“ na 2 roky. Po prepustení pracoval ako robotník na pilách v Oravskej Polhore a v Tvrdošíne. V rokoch 1956 – 1957 vykonával kňazskú činnosť v Liptovských Kvačanoch, no pre jeho horlivosť mu štát odobral štátny súhlas na výkon kňazskej služby. Posledné roky prežil v rodnom Zuberici. Záver príspevku tvoria básne Cyrila Harmatu-Milotínskeho.

Na strane 86 sa nachádza text Prenasledovaní pre vieru – Štátna katolícka akcia 1949. Je to pamätná tabuľa vo vchode do kostola v Oravskej Polhore s menom kaplána Františku Irhu a farníkov z obce Oravská Polhora (22), Rabča (7) a Sihelné (1).

Odkrývanie dejín mikroregiónu Orava v spolupráci s Ústavom pamäti národa s cirkevnou a miestnou samosprávou vytvorilo významné podujatie i zborník, ktorý je obohatením pri skúmaní regionálnych dejín a celkového dopadu perzekúcií z čias komunistického režimu na obyvateľov Slovenska.

František Neupauer

PREDNÁŠKA MUŽOM VO VÝKONE TRESTU

Dňa 6. septembra 2024 sa v Banskej Bystrici uskutočnila prednáška venovaná osobnosti MUDr. Silvestra Krčméryho, skauta, politického väzňa, lekára a katolíckeho disidenta. Prednášajúcim bol historik Ústavu pamäti národa František Neupauer. Hudobné vstupy pripravil spevák Peter Janků.

„Väzňom som sa snažil priblížiť dobu neslobody, no rovnako poukázať aj na to, ako Krčméry dobre využil čas vo väzení. V tom môže byť príkladom mužom odsúdeným za trestnú činnosť, ale aj každému jednému z nás,” uviedol František Neupauer.

Historik ÚPN František Neupauer (Foto: ÚPN)

SLÁVNOSTNÉ ODOVZDÁVANIE PAMÄTNÝCH MEDAILÍ MINISTRA OBRANY SR

Dňa 12. júla sa pri Pamätníku obetiam komunizmu v Nitre konalo slávnostné odovzdávanie Pamätných medailí ministra obrany SR desiatim bývalým príslušníkom Pomocných technických práporov z Nitrianskeho kraja.

Prihovor za Ministerstvo obrany SR predniesla Ľubica Fusková, poverená riaditeľka Odboru sociálnej politiky a rozkaz ministra obrany SR prečítal Richard Zimányi, vedúci Oddelenia starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov. Následne boli odovzdané medaily a dekréty oceneným.

Medzi ocenenými boli štyria žijúci bývalí príslušníci, z ktorých si medailu osobne prevzal Július Sovík.

Ocenenia za nezúčastnených prevzali rodinní príslušníci, nitriansky pomocný biskup Mons. Peter Beňo a viceprovinciál P. Pavol Hudák, SVD.

Ján Endrődi z ÚPN sa prihovára prítomným (Foto: Eva Javorská)

Prítomným hosťom sa prihovorili tiež Ján Endrődi z Ústavu pamäti národa a nitriansky pomocný biskup Mons. Peter Beňo. Podujatia sa zúčastnil aj

zástupca primátora mesta Nitra Peter Mezei.

Čestnú stráž zabezpečila 11. brigáda VzS Nitra.

PAMÄTNÝ DEŇ RÓMSKEHO HOLOKAUSTU

Pamätňý deň rómskeho holokaustu je pripomienkou likvidácie rómskeho tábora vo vyhladzovacom tábore Auschwitz-Birkenau pri Osvienčime v noci z 2. na 3. augusta 1944, keď tam zahynulo takmer tritisíc rómskych mužov, žien a detí.

Rómskym holokaustom nazývame pokus nacistického Nemecka a jeho spojencov o vyhladenie Rómov v Európe počas druhej svetovej vojny. V rómskom jazyku je na označenie slova holokaust používaný výraz „porajmos“, čo v preklade znamená „požieranie“. Na Slovensku podľa sčítania obyvateľstva z roku 1938 žilo 26 265 rómskych obyvateľov, skutočný počet sa odhaduje na dvojnásobok. Perzekúcie voči Rómom prebiehali viacerými spôsobmi. V prvom období to boli snahy o likvidáciu kočovného spôsobu života, vznik pracovných útvarov pre tzv. asociálne osoby a Rómov a perzekučné opatrenia týkajúce sa brancov v armáde. Druhé obdobie, už pod priamou okupáciou Slovenska Nemeckom, malo omnoho brutálnejší charakter a je poznačené predovšetkým vytvorením zaisťovacieho tábora v Dubnici nad Váhom. Tam po prepuknutí epidémie škvrnitého týfusu Nemci 23. februára 1945 zavraždili všetkých chorých Rómov. Odohrali sa aj ďalšie prípady vraždenia Rómov na Slovensku, napr. v Kremničke, vo Zvolene, Brezne a ďalších obciach. Celkový počet rómskych obetí holokaustu na Slovensku sa odhaduje približne na 1 000.

Pamätník rómskeho holokaustu v Dunajskej Strede (Foto: ÚPN)

Zástupca Ústavu pamäti národa sa 2. augusta 2024 zúčastnil pietnej spomienky a položil veniec pri Pamätníku rómskeho holokaustu v Dunajskej Strede.

PRÍBEHY ZÁCHRANCOV A ZACHRÁNENÝCH

Vo štvrtok 25. júla 2024 sa v Západoslovenskom múzeu v Trnave uskutočnila vernisáž putovnej výstavy *Medzi životom a smrťou* (*Between Life and Death*), ktorá približuje neľahké osudy židovského obyvateľstva v období 2. svetovej vojny.

Príhovormi ju otvorili Lucia Duchoňová, poverená riadením Západoslovenského múzea v Trnave a predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš.

Prítomným hosťom sa tiež prihovorili prof. Miloš Lichner, poverený rektor Trnavskej univerzity v Trnave, ktorý zdôraznil význam pamäti a vzdelávania o tragických udalostiach minulosti, a podpredseda Trnavského samosprávneho kraja Patrik Voltman, ktorý ocenil odvahu záchrancov a vyzdvihol dôležitosť pomoci v ťažkých časoch.

Obsah výstavy s príbehmi záchrancov a zachránených, ktorí sa doslova

ocitli medzi životom a smrťou, priblížil vedúci oddelenia výskumu a vzdelávania Ústavu pamäti národa Michal Keim.

Vernisáž výstavy obohatili umeleckým výkonom sólistky Zuzana Bilaničová a Ivana Rohárová z Trnavského komorného orchestra.

Výstava ďalej putovala do Žiliny a 13. augusta sa konala vernisáž vo foyer Úradu Žilinského samosprávneho kraja. Príhovormi ju otvorili Erika Jurinová, predsedníčka Žilinského samosprávneho kraja, a podpredsedníčka Správnej rady Ústavu pamäti národa Marína Zavacká.

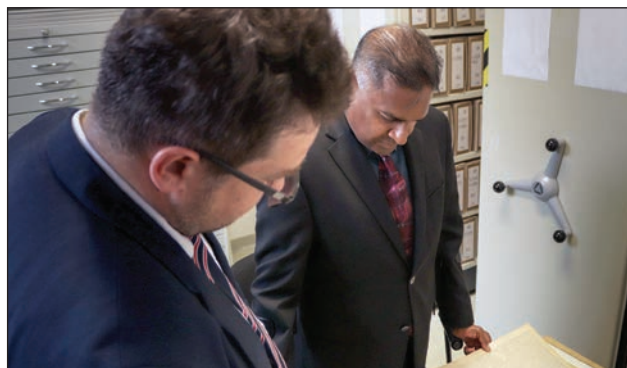
Návštevníci vernisáže v Západoslovenskom múzeu v Trnave (Foto: ÚPN)

NÁVŠTEVA VEĽVYSLANCA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH NA SLOVENSKU V ARCHÍVE ÚPN

Vznik, význam a činnosť Ústavu pamäti národa, ale aj otázky zahraničnej spolupráce pamäťových inštitúcií boli predmetom diskusie predsedu Správnej rady Ústavu pamäti národa a veľvyslanca Spojených štátov amerických na Slovensku v stredu 17. júla 2024. J. E. Gautam A. Rana sa počas návštevy Archívu Ústavu pamäti národa oboznámil aj s procesom sprístupňovania dokumentov v správe ústavu verejnosti a ich využitím na vzdelávanie, osvetu a výskum. Počas návštevy archívu ho sprevádzal aj riaditeľ Archívu ÚPN Peter Mikle.

J. E. Gautam A. Rana sa oboznamuje s materiálmi Archívu ÚPN (Foto: ÚPN)

ODHALENIE PAMÄTNEJ TABULE „KURIÉROM BOŽIEHO SLOVA“

V sobotu 17. augusta 2024 odhalili v kaplnke Panny Márie pod Vápenicou v Bobrovci pamätnú tabuľu „kuriérom Božieho slova“, ktorí v období komunistického režimu prenášali náboženskú literatúru cez československo-poľskú hranicu. Podujatie organizovala Konfederácia politických väzňov Slovenska v spolupráci s obcou Bobrovec a farnosťou Bobrovec.

Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa pri tejto príležitosti odovzdal dekrét o priznaní postavenia veterána protikomunistického odboja Alojzovi Gabajovi, ktorý od jesene 1982 do decembra 1983 celkovo jedenásťkrát prepravil na Slovensko spoločne s priateľmi publikácie, obrázky, magnetofónové kazety a iné predmety s náboženskou tematikou. Dňa 12. decembra 1983 ho spoločne s Tomášom Koncom a Branislavom Borovským zatkla v blízkosti katastra obce Mníšek nad Popradom poľská pohraničná stráž.

Obdobie do 31. júla 1984 strávil vo vyšetrovacej väzbe, z toho 5 mesiacov v Poľsku. Obvodný súd v Bratislave ho v marci 1985 odsúdil na trest 18 mesiacov odňatia slobody, odvolací Mestský súd v Bratislave trest v júni 1985 znížil na 14 mesiacov. Vo väznici v bratislavskej Mlynskej doline strávil obdobie od 5. augusta 1985 do 17. februára 1986.

Rozsudky boli po páde komunistického režimu zrušené.

Odhalenie pamätnej tabule „kuriérom Božieho slova“ (Foto: Martin Petřík)

Alojz Gabaj (vľavo) a predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš (Foto: Martin Petřík)

KAMPAŇ PAMÄTAJ. 23. AUGUST

Deň 23. august je Európskym dňom pamiatky obetí totalitných režimov. V tento deň pred 85 rokmi bol podpísaný pakt Molotov-Ribbentrop – dohoda medzi nacistickým Nemeckom a Sovietskym zväzom, ktorá pripravila pôdu pre vypuknutie druhej svetovej vojny a jej hrozivé dôsledky.

Európska sieť Pamäť a solidarita (ENRS) pri tejto príležitosti už po desiatykrát pripravila medzinárodnú vzdelávaciu kampaň Pamätaj. 23. august, ktorá zahŕňa krátke filmové spoty

venované ľuďom, ktorých životy boli poznačené dramatickým bojom proti totalitným systémom, mediálnu a outdoorovú kampaň vo vybraných hlavných mestách, odborné články o súčasných kontroverziách okolo paktu Molotov-Ribbentrop, sprievodcu oslavami 23. augusta alebo odhalenie nástennej maľby vo Varšave.

Jednou z aktivít bola aj distribúcia pamätných odznakov, na ktorej sa v Bratislave na Námestí SNP podieľali aj historici ÚPN. Okrem odznakov

Odznak ku kampani Pamätaj. 23. august (Foto: ÚPN)

poskytovali aj ďalšie informácie spojené s týmto pamätným dňom.

SPOMIENKA NA NESPRÁVODLIVO A PROTIPRÁVNE VÄZNENÝCH KOMUNISTICKÝM REŽIMOM

Ústav pamäti národa si uctil nespravodlivo a protiprávne väznených komunistickým režimom.

Za účasti bývalých politických väzňov, ako aj členov a členiek organizácií politických väzňov sa v sobotu 24. augusta 2024 v Leopoldove konala spomienka na nespravodlivo a protiprávne väznených komunistickým režimom.

S príhovormi vystúpili verejný ochranca práv Róbert Dobrovodský, predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš, predseda KPVS Peter Sandtner, predseda RO PV-ZPKO Bratislava Jozef Dečo a vzácny hosť kňaz Gabriel Jozef Labuda, OPraem, ktorý si z rúk predsedu Správnej rady ÚPN prevzal dekrét o priznaní postavenia veterána protikomunistického odboja.

Súčasťou podujatia bolo aj položenie venca na symbolický hrob

Účastníci spomienky (Foto: Martin Petřík)

neznámeho politického väzňa na bývalom väzenskom cintoríne. Pochovaní tu boli aj blahoslavení gréckokatolícky

biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM a redemptoristický kňaz Metoděj Dominik Trčka, CSsR.

ODHALENIE PAMÄTNÝCH TABÚĽ SLOVENSKÝCH, BRITSKÝCH A AMERICKÝCH HRDINOV SNP

Slovenských, britských a amerických hrdinov SNP pripomínajú dve nové pamätne tabule

Vo štvrtok 5. septembra 2024 bola na fasáde Národného domu v Banskej Bystrici slávnostne odhalená pamätne tabuľa na počesť príslušníkov Úradu pre špeciálne operácie Spojeného kráľovstva (SOE) a Úradu pre strategické služby Spojených štátov (OSS) a ich slovenských spojencov v SNP.

V sobotu 7. septembra 2024 bola v areáli Vojenského historického múzea v Piešťanoch odhalená pamätne tabuľa piešťanskej posádke v SNP, ktorá bojovala pri Zlatých Moravciach, Turčianskom Sv. Martine, ako aj pri Čremošnom, a neskôr časť posádky pokračovala v partizánskom boji a ďalší sa zapojili do vojny v rámci 1. čs. zmiešanej leteckej divízie.

Odhalenie pamätných tabúľ slovenských, britských a amerických hrdinov SNP (Foto: Igor Schneeweiss, ÚPN)

KONFERENCIA CIRKVI A NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVÁ ZA ŽELEZNOU OPONOU

Ústav pamäti národa v spolupráci s partnerskými inštitúciami z Poľska, Maďarska a Česka zorganizoval medzinárodnú vedeckú konferenciu o vzťahu komunistických režimov k cirkvám a náboženským spoločenstvám *Cirkvi a náboženské spoločenstvá za „železnou oponou“*. Druhá časť: 1956 – 1968. Išlo o druhý diel série vedeckých konferencií venovaných vzťahom komunistických režimov k cirkvám za železnou oponou v období studenej vojny. Prvý diel venovaný rokom 1945 – 1956 sa konal v roku 2023 vo Varšave.

Konferencia sa uskutočnila 24. a 25. septembra 2024 v Zichyho paláci na Ventúrskej ulici v Bratislave. Vystúpilo na nej 21 historikov z 11 štátov Európy a USA, medzi inými prof. Mark Kramer z Harvardskej univerzity, prof. Emília Hrabovec z Univerzity Komenského, dr. Pál Hatos z Univerzity pre verejnú správu v Budapešti, dr. Inese Runce z Univerzity v Lotyšsku a ďalší renomovaní historici a historičky.

Venovali sa širokému okruhu tém, akými sú neskorý pontifikát pápeža Pia XII. vo vzťahu k stredovýchodnej Európe vo svetle nových vatikánskych dokumentov, zmena postoja Svätej stolice voči komunistickým vládam po nástupe pápežov Jána XXIII. a Pavla VI., vatikánska východná politika – jej východiská a dôsledky, represívne opatrenia komunistických režimov voči cirkvám, úloha tajných služieb a ich pokusov o infiltráciu do prostredia cirkví, exilu a Vatikánu.

Zazneli tiež referáty na doteraz málo prebádané témy reintegrácie politických väzňov z radov kléru do spoločnosti, ako aj teologické aspekty beatifikácie „mučeníkov komunizmu“, či každodenný život cirkevných hodnostárov v Sovietskmi okupovaných Baltských štátoch.

Konferencia Cirkvi a náboženské spoločenstvá za železnou oponou (Foto: ÚPN)

SEMINÁR AKO SA RODILO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Dňa 24. septembra 2024 sa v Mestskom kultúrnom stredisku – Kultúrnom centre Labyrint konal interaktívny seminár Ako sa rodilo Slovenské národné povstanie, ktorý zorganizovali Základná organizácia Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov v Senci a mesto Senec. V rámci seminára odznela prednáška riaditeľa Centra pre výskum obdobia neslobody ÚPN Radoslava Ragača s názvom „Slovenské národné povstanie – Mortal Combat bez konzoly“, venovaná obetiam povstania a neskorším snahám o manipuláciu odkazu tejto významnej dejinnej udalosti 20. storočia, na ktorú môžeme byť právom hrdí, domácim komunistickým režimom a aj neskôr po roku 1989.

Seminár otvorili predseda Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov Viliam Longauer, ktorý mal potom aj prvý príspevok a senecký viceprimátor Juraj Gubáni. Podujatie bolo spojené s kultúrnym programom žiakov

Účastníci prednášky Radoslava Ragača (Foto: ÚPN)

seneckej Základnej umeleckej školy a recitáciou ukážok z básnickej tvorby študentov venovanej problematike SNP.

Seminár bol usporiadaný v rámci podujatia Dni Európskeho kultúrneho dedičstva/Európai Kulturális.

SVIEČKA PRE GENERÁLA VIESTA

Dňa 25. septembra sa uskutočnilo spomienkové podujatie Sviečka pre generála Viesta, ktoré organizovalo OZ Ladon v spolupráci s Ústavom pamäti národa. Program začal na cintoríne Kozia brána pri symbolickom hrobe generála Rudolfa Viesta a pokračoval v klube Pod lampou diskusiou historika Vojenského historického ústavu Mateja Medveckého, ktorý je súčasne členom Správnej rady Ústavu pamäti národa, člena Vysokoškolského strážneho oddielu Branislava Tvarožka a pranetere generála Viesta Dagmar Viestovej.

Generál Rudolf Viest (1890 – 1945, Flossenbürg) po vypuknutí 1. svetovej vojny narukoval do rakúsko-uhorskej armády. V novembri 1914 padol na ruskom fronte do zajatia a neskôr sa zapojil do organizovania československých légii. Po návrate na Slovensko v lete 1920 zostal slúžiť v armáde.

V júli 1933 bol ako prvý a zároveň jediný Slovák v medzivojnovnej armáde povýšený do hodnosti brigádneho generála.

Nezmieril sa s dôsledkami Mníchovskej dohody ani prvej Viedenskej arbitráže a likvidáciou demokracie. Spolu s ďalšími bývalými legionármi sa zasadzoval za zachovanie Československa. Po vzniku Slovenského štátu sa angažoval v odbojovej organizácii Obrana národa. V roku 1939 sa zapojil do odboja v zahraničí: najskôr vo Francúzsku a neskôr v Londýne, kde v československej exilovej vláde zastával významné funkcie a podieľal sa na organizácii jej vojenských jednotiek. Jeho účasť v odboji vyvrcholila zapojením do Slovenského národného povstania v októbri 1944, keď prevzal velenie nad povstaleckou armádou.

Kritickú situáciu na fronte sa mu nepodarilo zlepšiť. Spolu s generálom

Zapálené sviečky na symbolickom hrobe generála Rudolfa Viesta

(Foto: Andrej Čierny, OZ Ladon)

Jánom Golianom sa pokúsil uniknúť z nemeckého obklúčenia, ale 3. novembra 1944 padli do zajatia. Po výsluchoch v Bratislave previezli povstaleckých generálov do Berlína a neskôr do koncentračného tábora Flossenbürg, kde ich s najväčšou pravdepodobnosťou zavraždili niekoľko týždňov pred skončením vojny.

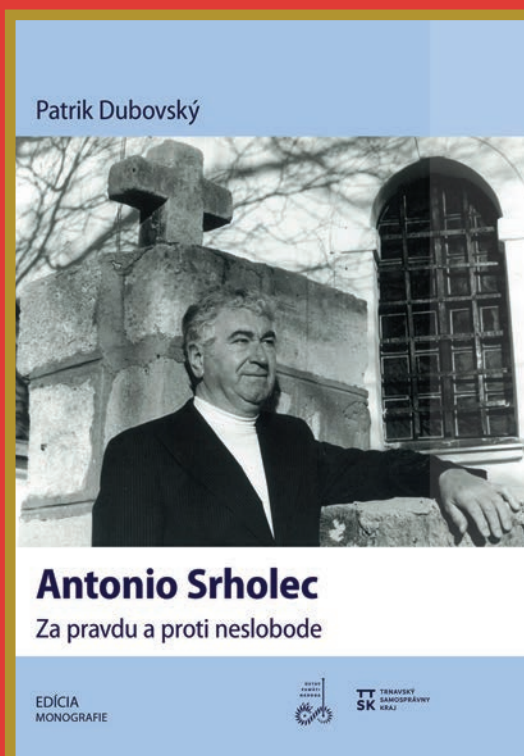
ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NA FACEBOOKU

Ústav pamäti národa (ÚPN) je od roku 2009 súčasťou najväčšej sociálnej siete na svete Facebook. Na jeho stránke sa môžete napríklad zoznámiť s najnovším dianím v oblasti pamäťových inštitúcií, informovať o pripravovaných podujatiach ÚPN, spolupráci so zahraničnými partnerskými inštitúciami a zoznámiť sa so zaujímavými a málo známymi historickými príbehmi z obdobia neslobody. Zaujímavosťou tu taktiež nájdete informácie o blížiacich sa historických výročiach a významných osobnostiach, ktoré zanechali výraznú stopu v slovenských dejinách 20. storočia. Označením našej stránky „Páči sa mi to“ budete o všetkom podstatnom informovaní na pravidelnej báze.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav Pamäti národa
Trnavský samosprávny kraj
Bratislava 2025
ISBN 978-80-8257-018-5

ANTONIO SRHOLEC

ZA PRAVDU A PROTI NESLOBODE

PATRIK DUBOVSKÝ

Kniha sa zameriava na osobnosť Antona Srholca, jeho prenasledovanie komunistickým režimom, Srholcovým zápasom s ním a tiež na jeho dramatickú kňazskú službu počas tzv. normalizácie. Vy-
kresľuje dynamický život Antona Srholca ako saleziánskeho mladíka, postihnutého Akciou K, jeho
neúspešný útek za hranice komunistického Československa za slobodným štúdiom a kňazskou
a rehoľnou formáciou, čo ho stálo veľa utrpenia a mnohoročné väznenie. Publikácia približuje
Srholcovo nezlomné odhodlanie stať sa kňazom a kroky, ktoré konal, aby svoje poslanie naplnil;
po tajnom štúdiu teológie bol v Ríme vysvätený za kňaza a vrátil sa slúžiť veriacim i mládeži do
už okupovanej vlasti.

Na základe archívnych dokumentov najmä z Archívu ÚPN a písomnej pozostalosti A. Srholca,
uloženej v Nadácii Antona Srholca *António*, kniha ponúka originálny príbeh, doplnený o desiatky
fotografií z celého Srholcovho aktívneho života.